D.120

11-D-120

Evangelium Sazavské čili Remešské
Str. 58

11-D-120

Zel
Jaw
Valeskova
[illegible]
Rehor
Konač

Slavme slavně slávu slavných
Slávů!

[illegible]
[illegible]
[illegible]
umělcův [illegible]
[illegible]
Cech

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

Krejza Otton.

[illegible]
[illegible]
[illegible]

DĚJINY
ŘEČI A LITERATURY
ČESKOSLOVENSKÉ.

KTERÉŽ SEPSAL

ALOIS VOJTĚCH ŠEMBERA,

PROFESOR ŘEČI A LITERATURY ČESKÉ NA C. K. VYSOKÝCH ŠKOLÁCH VÍDENSKÝCH, TRANSLÁTOR ZÁKONŮ ŘÍŠSKÝCH NA JAZYK ČESKÝ V C. K. MINISTERIUM PRÁV, DOPISUJÍCÍ ÚD KRÁL. ČESKÉ SPOLEČNOSTI VĚDECKÉ V PRAZE, C. K. SPOLEČNOSTI VĚDECKÉ V KRAKOVĚ, C. K. MORAVSKO-SLÉZSKÉ SPOLEČNOSTI PRO ZVELEBENÍ ROLNICTVÍ, POZNÁNÍ PŘÍRODY A VLASTI, I ODBORU HISTORICKO-STATISTICKÉHO TÉŽ SPOLEČNOSTI V BRNĚ A PŘISPÍVAJÍCÍ ÚD SPOLEČNOSTI ČESKÉHO MUSEUM.

VĚK STARŠÍ.

OD R. 58. PŘ. KR. DO R. 1409. PO KR.

Právnická fakulta Masarykovy university, Seminární knihovna
I-4094
1320/87

VE VÍDNI.

NÁKLADEM SPISOVATELOVÝM.

1858.

Čta rozuměj; rozuměje rozvažuj; rozvažuje rozsuzuj; rozsuzuje nehaněj a nepotupuj; ale umíšli, lepší udělej: a my budeme tebe chváliti.

Sixt z Ottersdorfu.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND
Č. inv.: 0935

F8/0521

Tiskem Fridricha Manze.

Předmluva.

Tyto Dějiny sepsal jsem prvotně ku potřebě posluchačů svých při čteních o řeči a literatuře české na bývalé akademii stavů Moravských v Olomouci. Nyní je předělav a v některých částech rozšířiv, v obecnost je podávám, ač mne tajno není, jakých nedostatkův do sebe mají, zvláště když pohledím na podobné spisy u jiných národů. A však spisovatel historie literatury české má při práci své dvoji nesnázi, kteréž jinde v té míře nestává, jednak, že starších památek písemných, o nichž má zprávu dáti, mimo Prahu pořídku před rukama bývá, jednak, že o mnohých spisech a to dosti důležitých, posavade málo úvah kritických sepsáno, jichž by vzdělavatel literatury užiti mohl, nemaje potřebí, sám všeho zkoumati. Kromě toho vyhledává se k některým odvětvím písemnictví, na př. k přírodovědě, k lékařství, k bohomluvectví a j., zvláštních studií přípravných,

jimž všem se oddati a důkladné známosti věd jmenovaných sobě zjednati, i sebe pilnějšímu jest nesnadno, anobrž nemožno. A pročež budouli v tomto spise nedostatkové, pocházející jediné z příčin takových, laskavý čtenář je dobrotivě promine.

Však i jinou věc abych připomenul a sebe omluvena učinil, za slušné pokládám. Po mnoholetých studiích topografie historické, jak zemí československých, tak i jiných západních krajin slovanských, nyní poněmčených, poznal jsem, že bludné jest mínění, v novějších historiích takměř obecné, že by v Čechách, v Moravě a na Slovensku před Slovany byli bydleli národové původu německého neb celtického; alebrž že Čechové, Moravané a Slováci jsou od časů nepamětných obyvatelé zemí československých, jak to o Čechách vypravuje ctihodný letopisec Kosmas a po něm spisovatel Kroniky Boleslavské i Přibík Pulkava, jak to v nové době napověděli důmyslní zpytatelé dějin a jazyka P. J. Šafařík a Jakub Grimm, a jak to dovozuje z českých žarovišť pohanských soudný M. Kalina z Jaethenšteina a z mistrného založení i zřízení osad proslulý Victor Jacobi.

Podlé toho položil jsem počátky řeči české mnohem výše, nežli posud se dálo, a vyobrazil jsem i jináč pravěk národu Československého, ježto se mi příhodno býti vidělo, bych za příkladem Jungmannovým před dějinami řeči v

jedné každé době podal sumu dějin obecných v ní přihodilých a v spojitosti s literaturou také sumu dějin umění.

Na čem myšlénku, že Čechoslované v nynější vlasti své od časů předhistorických bydlejí, zakládám, brzo bohda v širším spise kritickém vyložím a ukáži, kterak se zprávy spisovatelů římských a řeckých s pravěkem slovanským, jak tuto se vypisuje, dobře shodují, anobrž lépe, nežli s tím, jak jej líčili spisovatelé domácí i cizí od časů Eneáše Sylvia až do nynějška. Za kterouž příčinou laskavých čtenářů, jimž by vypsání dávnověkosti československé mnou tuto podané snad bylo proti mysli, snažně žádám, aby s úsudkem svým nekvapili, ale poshovějíce s ním až do vyjití spisu výše jmenovaného a přemýšlejíce poněkud o té věci, zatím první listy Dějin těchto pominuli, a počátky památek řeči naší položili tu, kde kladeny byly posavade, totiž k Soudu Libušinu.

Aby však čtenářstvo již nyní poněkud vyrozumělo, na čem obnovovanou tuto budovu stavím, a proč mnohá slova mám za slovanská, kteráž posud jména byla za celtická neb za německá, přidal jsem ku konci k libeznému uvážení některé doklady, vyňaté z pojednání výše řečeného, v nichž původ slovanský slov takových vysvětluji.

Ku potřebě pak těm, jenž by se staršímu jazyku českému rádi z pramenů samých přiučili, připojil jsem ve zvláštním přídavku některé výpisy ze znamenitějších

spisů staročeských, v původní řeči i dobropisemnosti napsané, maje za to, že jimi vůbec vhod přijdu, ježto kromě Tomsovy Chrestomatie, vydané r. 1805, podobného sebrání nestává.

Věk novější těchto Dějin k tisku jest uchystán a vyjde bez odkladu, jestli se mu tímto věkem starším v obecenstvu zvolná cesta propraví.

Ku konci upřímné díky vzdávám přátelům svým, panu Antonínovi Rybičkovi a panu Karlovi Jar. Erbenovi, za mnohonásobnou radu a pomoc, kterou se mi u spisování Dějin těchto laskavě propůjčili, a rovněž panu dokt. Františkovi Miklosićovi a jiným přátelům literatury české za všeliká připomenutí a jiné příspěvky, jimiž mi v práci této dobrotivě byli pomocni.

Ve Vídni dne 5. prosince 1857.

A. V. Š.

OBSAH.

ÚVOD.

Str.

O řeči československé.

1. Kde se mluví československy 1
2. Na kterém místě jest řeč československá mezi ostatními řečmi slovanskými postavena a čím se hlavně od nich rozeznává . . 2
3. Kolikero nářečí řeč československá v sobě obsahuje a na kolikero rozřečí se tato nářečí rozcházejí 6

Nářečí české 7
Nářečí moravské 9
Nářečí slovenské 10
Rozvrh dějin řeči a literatury československé 14

VĚK STARŠÍ.

Doba Prvni.

Od nejdávnějších památek řeči československé až do zajití království Moravského, aneb od roku 58. před Kristem až do roku 906 po Kristu.

1. Dějiny obecné.

Dějiny české, moravské a slovenské 15
Dějiny rakouské a bavorské 21

2. Dějiny řeči.

Jak byla řeč česká rozšířena a kterak v této době stenčena jest 23
Řeč česká byla již rozdílná od jiných řečí slovanských, jmenovitě od slovenčiny korutanské 26
V které míře byla příbuzná s němčinou 27
Některé známky různořečí českých 27

3. Dějiny literatury.

Počátky písma u Čechoslovanů 28

4. Památky písemné.

1. Různá slova česká ve spisech řeckých a římských, též na kamenech a mincích římských a ve spisech pozdějších, totiž: jména vod, hor, míst, národů, osob, bohů a bohyň, měsíců a jiných věcí 30
2. Sněmy a Soud Libušin 34

Str.
3. Básně z Rukopisu Kralodvorského: Záboj a Slavoj, Čestmír a Vlaslav, Jelen a Zbyhoň 34
4. Otče náš 36
5. Zlomky hlaholské 37

Doba druhá.

Od zajití království Moravského až do uvádění osad německých v zemích československých, aneb od roku 906 až do roku 1197.

1. Dějiny obecné.

Dějiny české, moravské a slovenské 37
Dějiny rakouské a bavorské 40

2. Dějiny umění.

Stavitelství, malířství, sochařství a rytectví 41

3. Dějiny řeči.

Němčina dochází obliby u dvoru knížecího a poněkud v šlechtě a v duchovenstvu 43
Řeč česká v Rakousích a v Bavořích hyne 45
Památky řeči české v těchto zemích 47
Povaha řeči české a změny, způsobené v ní latinou a němčinou . 50

4. Dějiny literatury.

Čeština nevelmi se vzdělává 53

5. Památky písemné.

1. Zlomek Evangelium sv. Jana 54
2. Píseň „Hospodine pomiluj ny“ 54
3. Píseň k sv. Václavu 55
4. Poznamenání statků kostela Olomouckého 55
5. Jména osob a míst v listech a spisech latinských 56
Evangelium Sázavské či Remešské 58
Zlomek homilie sv. Jana Zlatoustého 59

Doba třetí.

Od uvádění osad německých v zemích československých až do vystěhování cizozemců z vysokého učení Pražského, aneb od roku 1197—1409.

1. Dějiny obecné.

Dějiny české a moravské 59
Dějiny slovenské 62

2. Dějiny umění.

Stavitelství, malířství, mincovnictví 63

3. Dějiny řeči.

České řeči ubývá zaváděním osad německých v Čechách, na Moravě i na Slovensku 65

Str.
Němčina se šíří u dvoru královského, v šlechtě a u soudů . . . 72
Ku konci doby té stane se čeština vedlé latiny jazykem diplomatickým a úředním 75
Změny v řeči a v dobropísemnosti 76
Jak na češtinu působila latina a němčina, tato zvláště v jménech místních 80
Známky různění dialektického 81

4. Dějiny literatury.

Které části písemnictví se vzdělávaly a jakou měrou 82

5. Znamenitější památky písemné.

A. Mluvnictví.

1. Přídavek český k listu Litoměřickému. 2. Nekrolog Podlažický. 3. Glosy v Mater Verborum. 4. Jména míst a osob. 5. Glosy v Žaltáři Musejním. 6. Slovník Bohemarius. 7. Slovník Klena Rozkochaného. 8. M. Kunrata Sequentionarius. 9. Slovník Brněnský. 10. Smila z Pardubic Přísloví česká 87

B. Básnictví.

a. Básně epické a lyrické.

α) Z Rukopisu Kralodvorského: 1. Oldřich a Boleslav, 2. Beneš Hermanóv, 3. Ludiše a Lubor, 4. Jaroslav a 5. Písně 90
β) Jiné básně: 6. Alexandreida, 7. Básně dějepravné o Jidáši, o Králi na lovu a o Duchu sv. 8. Písně světské a 9. Písně duchovní 96

b. Básně alegorické, mravoučné, satyry a bájky.

1. O mravném obnovení člověka. 2. Smila z Pardubic Nová rada, Rada otce synovi, Svár vody s vínem a Podkoní a žák. 3. Spor duše s tělem. 4. Satyry o řemeslnících. 5. Bájka o lišce a čbánu 98

c. Legendy a básně vzdělavací.

1. Legenda o 12 apoštolích, 2. o sv. Anně, 3. o sv. Alexiovi, 4. o sv. Dorotě, 5. o sv. Prokopu, 6. o desíti tisících rytířích. 7. Desatero kázaní božích. 8. Ježíšovo mládí 100

d. Básně náučné.

1. Mnichovský zlomek Cisiojana. 2. Úplný Cisiojan český, 3. Katonovy mravné průpovědi 102

e. Básně romantické a romány.

1. Tristram. 2. Tandariáš a Floribela. 3. Tkadleček 103

f. Básně dramatické.

1. Mastičkář. 2. Hrob Boží 104

C. Dějepis a známost zemí.

1. Kronika Boleslavská či Dalimilova. 2. Kronika Přibíka Pul-

Str.

kavy. 3. Život Karla IV. 4. Kronika obecná. 5. Martiniani čili Kronika římská. 6. J. Mandevily Cesta po světě 105

D. Právnictví.

1. Kniha starého pána z Rosenberka. 2. Řád práva zemského. 3. Majestát Karla IV. 4. Řád korunování krále Českého. 5. Ondřeje z Dubé Výklad na zemské právo České. 6. Práva manská. 7. Práva konšelská města Pražského. 8. Vysazení vinic, vydané Karlem IV. 9. Desky manské kostela Olomouckého. 10. Půhony a nálezy soudu Olomouckého a Brněnského 107

E. Bohosloví.

a. Spisové bibličtí.

1. Žaltář Vitemberský. 2. Žaltář Klementinský. 3. Žaltář Kapituly Pražské. 4. Žaltář Olešnický. 5. Proroci biblioteky Pražské. 6. Proroci biblioteky Olomoucké. 7. Evangelia nedělní a sváteční. 8. Čtení zimního času. 9. Evangelium sv. Matouše. 10. Nový zákon Mikulovský. 11. Bible Mikulovská. 12. Bible Leskovecká 109

b. Svatí Otcové a jiní spisové náboženští a mravouční.

1. Prologové sv. Jeronyma. 2. Sv. Augustina Zrcadlo hříšných 3. Sv. Augustina Soliloquia. 4. J. Miliče Výklady na Evangelia. 5. Tůmy ze Štítného Řeči sváteční a nedělní. 6. Život pána Ježíše Krista. 7. Životové sv. mučedlníkův či Pasionál 8. Životové a řeči otcův egyptských 114

c. Spisové vzdělavací a nábožní.

1. Tůmy ze Štítného Knihy šestery o obecných věcech křesťanských. 2. Téhož Rozmluvy nábožné. 3. Téhož Knihy o sedmi vstupních. 4. Knížky Hugovy o připravení srdce. 5. J. Miliče Knížky o zarmouceních církve svaté. 6. Alberta Velikého Knihy mravní . 115

d. Modlitby a jiní spisové náuční.

1. Modlitby: Páteř, Zdráva Maria a Věřím. 2. Hodiny sv. Marie. 3. Zpověď veřejná. 4. List s nebe poslaný. 5. Snář. 6. Poručenství 12 patriarch. 7. Knihy o příští Mesiáše 117

Památky řeči a literatury československé, sestaveny dle času jich sepsání 119

Výpisy ze znamenitějších spisů 123

Životy spisovatelů 157

Doklady k některým památkám řeči české z doby římské:

Řeky: Danubius, Dunaj. Te, Dyje. Albis, Labe 161

Národové: Marcomani, Moravané. Quadi, Chrvati. Boemi, Čechové. Rakati, Rakousi 170

Osoba: Marobuduus, Mírobud 194

Rejstřík 197

ÚVOD.

O řeči československé.

Prvé než budeme vypisovati dějiny řeči československé, vidí se nám příhodno býti, abychom se poohlédli, v kterých zemích a krajinách tato řeč jest rozšířena, abychom udali, na kterém místě mezi řečmi slovanskými postavena jest, vytknuli hlavní známky, jimiž se od řeči těchto rozeznává, a pojmenovali nářečí a různořeči, na něž se rozchází.

1. Kde se mluví československy.

Řeč československá obecná jest bez přítrže v Čechách, v Moravě a v Slézsku, na Slovensku a v části Dolních Rakous. Rozhraní její jde od Litoměřic v severních Čechách přes Turnov, Vrchlabí a Náchod okolo Landškrouna do Moravy, kdež postupuje severně od Olomouce a Hranic ke Krnovu, k Ratiboři v pruském Slézsku a k Fridku v Těšínsku; níže Fridku přechází na Slovensko, jde tu severním Třenčanskem a Oravou po Tatrách k Bardějovu a Humennému, dále okolo Košic k Římavské Sobotě a ke Kostelním Moravcům, pak vedlé Komárna k Prešpurku a Děvínu, a pořičím Moravským k Cahnovu v Rakousích, odkudž se točí vedlé Dyje přes Znojmo a Jemnici do Čech k Jindřichovu Hradci a jde pak

západně od Budějovic k Domažlicům a okolo Plzně a Budyně k Litoměřicům nazpět. Vně tohoto souvislého okršlku mluví se česky v různých osadách v Horních Rakousích u Lince, v Haliči, v Dolních Uhřích, ve vojvodství Srbském, v Charvatsku, Slavonsku a ve Hranici vojenské; též v pruském Slézsku blíž Opolí a v Braniborsku.

Veškerého lidu československého počítá se 6,273.800 duší, z kterežto sumy jde na Čechy asi 2,800.000, na Moravu 1,340.000, na rakouské Slézsko 100,000, na Slovensko 1,800.000 (dle konskripce, vykon. r. 1851) a na Dolní Rakousy 60.000 (50.000 na Vídeň); na Horní Rakousy připadá 3.000, na Halič 2.200, na Charvatsko a Slavonsko 1.200, na Hranici vojenskou 10.000 a na vojsko 100.000 duší. V Prusku jest Čechoslovanů: v Kladsku 2.700, v Horním Slézsku 52.500 (v pruském Opavsku 48.000) a v Branibořích 2.200. Dohromady tedy jest Slovanů českých v Rakousku 6,216.400, v Prusku 57.400.

2. Na kterém místě jest řeč československá mezi ostatními řečmi slovanskými postavena a čím se hlavně od nich rozeznává.

Vědomoť, že kmen slovanský na více národů se dělí, z nichž každý má svou zvláštní řeč spisovnou. Kterežto řeči jsou dle položení zeměpisného tyto: 1. na severozápadu: *a)* československá, *b)* hornolužická, *c)* dolnolužická; 2. na východu: *d)* polská, *e)* maloruská, *f)* velkoruská; 3. na jihu: *g)* bulharská, *h)* srbskocharvatská a *i)* krajnskoslovenská. Řeč československá, jsouc mezi devaterem řečí těchto nejzápadnější, dle položení toho nejvíce příbuzná jest řečem sousedním horno- a dolnolužické, polské a maloruské; méně jest příbuzná řeči velkoruské, srbskocharvatské a krajnskoslovenské, nejméně pak řeči bulharské.

K církevní řeči slovanské čili k řeči staroslovanské, kteráž jest matkou nynější řeči krajnskoslovenské a bulharské, má se řeč československá dle připodobnění asi tak jako net k ujkyni.

Tato příbuznost řeči české s ostatními slovanskými jeví se jednak v přízvuku a časoměrném dloužení neb krácení hlásek, jednak v hláskách prvotních a formách mluvnických, jednak konečně v tom, že jistá slova v řeči české jsou a v jiných řečech nejsou aneb že se jich v jiných řečech v rozdílném rozumu užívá.

Hlavní známky, jimiž se řeč česká, co do přízvuku a hlásek, od jiných řečí slovanských liší, a naopak, jsou tyto:

a) Známky řeči československé.

Přízvuk jest na první slabice: Bôleslav, dô Prahy; blíž rozhraní řeči polské však přechází na předposlední slabiku. Hlásky se časoměrně prodlužují a krátí: zastává, zástava. Bliž rozhraní řeči polské i časoměra mine.

h klade se místo **g**: hus (pol. gęs), hrad (grad);
c „ místo **št**: moc (mošt), pec (pešt);
e vsouvá se před **r**: čertoryje (črtoryje), černý (črný);
t vsouvá se mezi **s** a **r**: stříbro (srebro), středa (środa);
r přisouvá se v slovech: rmoutiti (mútiti), rdousiti (dúsiti);
t v infinitivu sloves v řeči obecné: říct (říci), séct (séci); toliko v Opavku říká se řic, sec.

b) Známky řeči hornolužické.

Přízvuk jest na první slabice jako v češtině.
o místo **e**: žona (žena), ramjo (rámě);
o „ **a**: dłoň (dlaň), strona (strana);
ś „ **ř a r**: pśed (před), kśiž (kříž), pśavica (pravice);
h před **o**: hokno (okno), hobaj (oba);
h místo **g**: noha, roh, bohaty;
s „ **š** po d a t: młodsi (mladší), słodsi (sladší).
Duál ve všech částech řeči.

c) Známky řeči dolnolužické.

Přízvuk a první čtyři známky výš položené, jakož i duál, má společně s řečí hornolužickou. Zvláštní známky její jsou tyto:

a neb **ja** místo **e**: jaden (jeden), vjacor (večer);
g: noga, rog, bogaty;
c místo **č**: voci (oči), cas (čas), cinił (činil).

d) Známky řeči polské.

Přízvuk na předposlední slabice: z Krakôva. Hlásky se časoměrně nedlouží.

ja neb **a** místo **è**: piana (pěna), ciało (tělo), las (les);
ę a **ą** nosové: węgorz (úhoř), wiązać (vázati);
o místo **a** po **l** a **r**: młody (mladý), proch (prach);
jo neb **o** místo **e**: biorę (beru), lot (let), brzoza (březa);
samohlásky **a**, **e**, **i**, **o**, **u** kladou se před **l** a **r**: martwy (mrtvý), pełny (plný), wilk (vlk), żółty (žlutý);
g místo **h**: grom (hrom), dług (dluh).

e) Známky řeči velkoruské.

Přízvuk jest neurčitě rozložen.
Dlouhých slabik není.
o místo **je**: oleň (jelen), oseň (jeseň);
o se vkládá: volk (vlk), torg (trh), vichor (vichr);
e vsouvá se před **l** a **r**: derevo (dřevo), bereza (bříza), čelavěk (člověk);
č místo **t** neb **c**: noč (noc), peč (pec), chočef (chce);
a místo **o**: varata (malor. voróta, vrata), galava (malor. hołova, hlava);
e vesměs jako **je**: djeň (den), bjerjeg (bereh, břeh).
Hrdelní **g**, **ch**, **k** nemění se: nagě (noze), muchě (muše), rukě (ruce).

f) Známky řeči maloruské.

Přízvuk a pět prvních známek výše položených má společně s řečí velkoruskou. Mimo to má tyto známky zvláštní:

i místo **o**: Lviv (Lvov), kiń (kůň), podile (podolí);
i „ **è**: misjac (měsíc), biłyj (bělý);
u „ **v**, ač ne všude: u lisi (v lese), učora (včera);
h „ **g**: hora, boh, cyhan (cigán).

g) Známky řeči srbskocharvatské.

Přízvuk neurčitý.
e místo **a**: peta (pata), red (řád), meso (maso);
i „ **y**: ti (ty), mi (my), sin (syn);
r „ **ž** zde onde: more (může), renem (ženu);
e „ **y** v koncovkách: sestre (sestry), knjige (knihy).

h) Známky řeči krajnskoslovenské.

Přízvuk neurčitý.
o místo **u** a **ú**: sosed (soused), mož (muž), délajo (dělají);
u místo **l**: veseu (vesel), délou (dělal), dou (důl);
e zde onde místo **a** po **ž**, **š**, **l**: duše, tóče (tuče), zemlje (země);
č místo **c**: mačoha (macocha);
pr místo **pri**: prhaja (přichází), prprava (příprava).
Duál zachován ve všech částech řeči.

i) Známky řeči bulharské.

Přízvuk neurčitý. Slabiky vesměs krátké.
š před **t**: mošt (moc), nošt (noc), pešt (pec);
ž „ **d**: mežda (meze), nažda (nouze);
ch slabé jako **h**: orehi (ořechy), muha (mucha);
t místo **d**: grat (hrad), tvrt (tvrd);
v mezi hláskami se vysouvá: lastoica (vlaštovice), glaa (hlava).

Rozdílnost řeči české a ostatních řečí slovanských patrnější bude ze slov tuto porovnaných:

Bůh, slovensky bóh a buoh; hornoluž. boh; malor. boh i bih; dolnoluž., velkor., srbskocharv., bulh. bog; krajnskoslovensky bog, dial. boh.

Člověk, dialekticky člowek; luž. a pol. człowěk, pol. dial. též człek; malor. čołovik; velkor. čełavěk; srb. čověk; kr. slov. človek a človuk; bulh. čoljak i čljak.

Chléb; pol. též tak; malor. chlib, velkor. chlieb; luž. khlieb; srb. hlieb (neb kruh); kr. slov. hleb (neb kruh); bulh. ljap.

Chlum (chlm); pol. chełm; luž., malor. a velkor. chołm; srb. charv. hum; kr. slov. chom.

Rozum; luž. a pol. taktéž; v ostatních řečech razum.

Země (též zem); luž. a pol. ziemia; malor. zemla; velkor. ziemlia; srb. charv. a bulh. zemlja; kr. slov. zemlia, dial. zemlje.

Hvězda; luž. vězda; pol. gwiazda; malor. zvizda; velkor. a srb. charv. zviezda; kr. slov. a bulh. zvezda.

Bílý (bělý); luž. běły; pol. biały; malor. biłyj; velkor. bilij; srb. charv. bieli; kr. slov. beli; bulh. bjal.

Modliti se; d. luž. modliś se; pol. modlić się; malor. mołyty sia; velkor. molitiś; srb. charv. moliti se; slov. moliti.

Padl; d. luž. panuł; pol. padł; malo- a velkor. upał; srb. charv. pao; kr. slov. padu; bulh. padn'l.

Loven; luž. łojty; pol. łowion; malor. łovlen; velkor. łovlien; srb. char. a slov. lovlien; bulh. loven.

3. Kolikero nářečí řeč československá v sobě obsahuje a na kolikero rozřečí se tato nářečí rozcházejí[1]).

Řeč československá jakožto řeč národu, který od časů nepamětných na tři kmeny rozdělen jest a v krajině více než 80 mil zdélí rozložen bydlí, dělí se na více nářečí, podřečí a různořečí. Nářečí rozeznává se v něm troje:

[1]) Co tuto dále o rozdílnostech v řeči československé se píše, vyňato jest z širšího pojednání „O nářečích a různořečích československých," kteréž spisovatel s příklady jednoho každého různořečí k tisku má připraveno.

české, moravské a slovenské; podřečí jest osmero a různořečí dvadcatero, dvoje v Čechách, osmero v Moravě a desatero na Slovensku. Rozhraní nářečí dotčených není zaroveň hranicí politickou zemí československých, neboť nářečí české místy zabíhá do Moravy, moravské do Čech a do Slézska a slovenské do Moravy a do Rakous. Různořečími těmi blíží se řeč československá dle položení zeměpisného více méně sousedním řečem slovanským, v severních Čechách poněkud lužické, na východní Moravě, ve Slézsku a na severním Slovensku polské, na východním Slovensku maloruské a na jižním krajnsko-slovenské a charvatské.

A) Nářečí české.

Nářečí české čili obecná řeč česká průchod má v Čechách, pokud jsou slovanské, vyjímajíc cíp země od Poličky k Bystrému a od Vojnova Městce k Přibyslavi a Polné, kdež se mluví nářečím moravským; u Náchoda vchází k Chudobě do Kladska, pod Jihlavou u Telče a Dačic do Moravy a blíž Suchdolu v Budějovicku k Lomům do Rakous. Od Něm. Brodu k Jihlavě jsou v okršlku češtiny některé osady německé.

Hlavní známky nářečí českého jsou:

Úzké hlásky **e** a **i** místo širokých **a, o, u**: růže (nom.), růži (akkus.), růží (instr.) místo: růža, růžu, růžú;

ej rozvedené místo **ý** a **í**: dobrej člověk, pejcha, voni chodějí;

ou místo **ú**: ouřad, dlouhou, loukou;

h, ch, k, r v adjektivech nemění se: drahý rodiče, plachý jeleni.

Rozeznává se v něm troje podřečí: 1. západní čili Podšumavské; 2. střední čili Vltavské a 3. východní čili Podkrkonošské.

1. Podřečí západní.

Toto podřečí běžné jest v západním Plzensku, v Písecku, v Budějovicku a v jižním Táborsku, zabíhajíc odtud za Telč a za Dačice do Moravy.

Známky jeho jsou hlavně tyto:

h v násloví před **a** a **u**: Hantonín, hulice;

ch v koncovkách: lidích (lidí), bratrch (bratr);

ovic nesklonné v přídavném jméně posesivním: sládkovic syn, sládkovic dcera, sládkovic pole. Toto ovic slyšeti také po různu v středních Čechách. Mimo to jsou tyto zvláštnosti:

a) v krajině Domažlické:

í dle písma místo **eji**: děti se modlí, sestry chodí;

ú na konci místo **ou**: voni sú, za bílú zdí;

b) v krajině Lužnické od Soběslavi k Třeboni až do Moravy za Dačice:

i měkké po retních: holubji, pjivo, vjinen;

ié místo **í**: viéc (víc), viém (vím).

2. Podřečí střední.

Panuje v středních a severních Čechách a srovnává se nejvíce s jazykem spisovným, lišíc se od něho vůbec těmito zvláštnostmi:

o klade se za **e** v náměstkách: po čom, ve všom;

í za **e** v trpné formě časoslov: odpuštíno, vyjasníno, což zde onde i ve východních Čechách slyšeti;

š za **s** v časosl. mušeti: muším (musím); proslýchá se též místy v západních Čechách;

ovo nesklonné v přídavných jménech posesivních: sládkovo syn, sládkovo dcera, sládkovo pole.

3. Podřečí východní.

Obyčejné jest v Jičínsku, od Kopidlna počínajíc, v Kralohradecku a ve východním Chrudímsku okolo Landškrouna, Vysokého Mýta a Litomyšle.

Z mnohých zvláštností jeho jsou hlavní tyto:

v po samohláskách a na konci jako **u**; kauka, děuče, Paulou (Pavlov); mezi dvěma samohláskami jako **j**: otcoj (otcovi);

e po retních místo **ě**: bežet (běžeti), pet (pět), meřice (měřice);

ej místo **í** v instr. jmen ženských, abstraktní vyjímajíc: s mastěj, s čepicej, s radostí;

a místo **y** ve jménech kolektivních: borka (borky), hora (hory).

B) Nářečí moravské.

Nářečí moravské jest řeč lidu obecného v Čechách od Poličky k Bystrému a Svojanovu a od Vojnova Městce až téměř po Přibyslav a Polnou; v celé téměř Moravě, vyjímaje krajinu okolo Telče a Dačic a na východu od Radhoště k Hostýnu, k Napajedlům a Podivínu, kdež průchod má nářečí slovenské; ve východním Těšínsku až po Morávku a Bohumín a v Opavsku rakouském i pruském. Uvnitř vytknuté krajiny jsou některé okresy či ostrovy německé, z nichž největší jest Kravařsko na pomezí Opavském a Mor. Třebovsko.

Za hlavní známky nářečí moravského pokládati lze:

Široké **a**, **o**, **u** místo **e** a **i**, zvláště v koncovkách: slepica, slepicu, instr. slepicou, slepicó neb slepicú; ve kmenech však často úzké **e** a **i** jako v Čechách: čekati, líto (slov. čakati, luto);

ř vůbec jako v Čechách: hořký, na Slovensku **r**: horký;

i za **j** v časosl. jíti: idu, ideš.

Toto nářečí dělí se na dvoje podřečí: 1. západní či Moravské ve smyslu užším a 2. východní či Oderské.

1. Podřečí západní.

Tímto podřečím mluví se v části Čech výše jmenované, v západní Moravě, vyjmouc Telečsko a Dačicko, též v střední a východní Moravě až k Podivínu, k horám Buchlovským, Napajedlům, Bystřici pod Hostýnem, Kelči a Drahotoušům. Rozeznává se takto:

Přízvuk jest na slabice první, v podřečí východním na předposlední;

h v násloví před samohláskami: hano, hiný, hulica.

é za **ý**: béval (býval), bék (býk);

ó za **ú**: lóka (lúka), móka (múka);

j za **v** v adjektivech posesivních: tátůj, Procházkůj;

u za **j** v složeném časosl. jdu: nando (najdu), vyndo, přindo.

Podřečí toto západní zavírá v sobě patero různořečí: *a)* podhorské v Jihlavsku a Brněnsku; *b)* horské v Znojemsku, Brněnsku a západním Olomoucku; *c)* poloslovenské v jihovýchodním Brněnsku; *d)* hanenské v Brněnsku a Olomoucku a *e)* polohanenské v Olomoucku a Novojičínsku.

2. Podřečí východní.

Jest obecné v pořičí Oderském od Drahotouš a od Kelče v Novojičínsku na východ do Těšínska až za Morávku a k Bohumínu, též v Opavsku rakouském i pruském až k rozhraní němčiny u Krnova a Hlubčic i polštiny od Bavorova přes Ketř na Bohumín. Obyvatelé krajiny vytčené, nářečím tímto mluvící, slovou od Drahotouš ke Fridku a Bohumínu Laši, v hornatém Ukvaldsku a Fridecku Valaši, v Opavsku Opavané.

Hlavní známky podřečí tohoto jsou:

Přízvuk na slabice předposlední: od Opâvy;

samohlásky vesměs se krátí: trava, žila, mucha, ryč;

ý a **é** pravidelně dle písma, však krátce: dobry otec, urodne pole;

y za **e** v 1. osobě množ. počtu časosl.: mamy, damy;

ni negativní za **ne** neb **nic**.

Rozeznává se v něm různořečí troje: *a)* Jičínské, *b)* Ostravické a *c)* Opavské.

C) Nářečí slovenské.

Panuje na jihovýchodní Moravě a v Rakousích, na Slovensku, v Uhřích v tak řečené Dolní zemi a v některých osadách ve vojvodství Srbském. Rozhraní jeho počíná se u hory Beskydu blíž pramenů řek Bečvi a Kysuce, odkudž jde přes horu Radhošť ke Kelči, k Bystřici

Hostýnské, k Napajedlům a k Podivínu, kdež přechází do Rakous k Cahnovu a Střezenicům; odtud táhne se podél řeky Moravy k Děvínu a dále k Prešpurku, k Novým Zámkům a jižně až k Dunaji u Komárna, odkudž se točí k Těkovu, k Lučenci a Řimavské Sobotě, a přes Plešivec ke Košicům; od Košic jde vedlé řeči maloruské k Humennému a Snině, obrací se potom ke Stropkovu a Lubovnému, odkudž postupuje po hranicích haličských do Oravy, dělíc nad Trstěnou a Náměstem část polskou té stolice od části slovenské; u Bystřice přechází do Třenčanska, v němž běží po řece Kysuci k Beskydu, kdež se počalo. Ve Spiši, ve Zvoleně a jinde jsou v okršlku slovenčiny některé ostrovy německé, u Nitry ostrov maďarský.

Hlavní známky nářečí slovenského jsou:

Široké **a, o, u** nejen v koncovkách, jako na Moravě, ale i ve kmenech: duša, dušu, zajac, čaša (číše), lubit;

e za **è** vůbec po retních: v hrobe, mesto, veru;

ié za **í**: viéra, miéra;

ý a **ú** prosté: býk, lúka;

r za **ř**: reka, prítel neb prjatel.

Dělí se na troje podřečí: 1. západní, 2. střední a 3. východní.

1. Podřečí západní.

Tímto podřečím mluví se na východní Moravě v krajině výše při nářečí slovenském popsané, v Rakousích od Valtic k Cahnovu a na Slovensku v stolicích Prešpurské, Horno- a Dolnonitranské a v Třenčanské.

Liší se od střední slovenčiny zvláště takto:

e v adjektivech klade se za **je**: tiché děti neb čiché dzeći, holé vrchy; v středním Slovensku: tichjé děti, holjé vrchy;

ú dlouhé veskrz i v instrum. ženském: tú velkú rybú; v středním Slovensku: tou velkou rybou;

ů, uo neb **ov** v genitiv. množ.: pánů, pánuo neb pánov; v střední slovenčině **ou**: pánou.

Západní toto podřečí rozvrhnouti lze na patero různořečí: *a)* moravskoslovenské; *b)* Bělohorské v stolici

Hornonitranské a Prešpurské až po Bílé hory; c) Trnavské; d) Třenčansko-Nitranské a e) Žilinské v Horním Třenčansku, vyjímaje polský okres Čačanský.

2. Podřečí střední.

Panuje v prostředních Slovácích, t. j. v jižní Oravě, v Turci, Liptově, ve Zvoleně, v Těkovsku, ve Velkém Hontě, v Novohradě a v Gemeru.

Hlavní známky jeho jsou:

je za **é**: tichjé děti, mljéko, pljést;

æ poloviční za **a**: mæso (maso), těšæ sæ (těší se);

o za **e**: rož (rež), kostol (kostel);

a v množ. počtu: oráča (oráči), ludja (lidé).

Dělí se též na patero různořečí: a) Považské v Liptově, v jižní Oravě a v Turci; b) Hronské ve Zvoleně a v Těkovsku; c) Hontské; d) Novohradské a e) Gemerské.

3. Podřečí východní.

Má průchod ve stolicích Spišské, Šárišské, Zemnenské a Abauj-Tornanské. Ve Spiši a v Šáriši blíží se k polštině, v Zemnensku a Abauj-Tornansku k maloruštině. Vůbec pak se rozeznává takto:

Samohlásky vesměs jsou krátké;

dz za **ď**: budzeće, dzeći;

ć, ś, ź šeplavé: ćeply (teplý), v leśe, laźić (lézti);

ž, š, č za **z, s, t**: želeny, ošika, čežky (těžký);

h za **ch**: olha (olcha), dyhać (dýchati);

vkládavé samohlásky: bars (brzo), Ternava neb Tyrnava, pulny (plný);

předložka **do** za **k**: do pana (k pánovi);

j před **c** a **s** v Zemnensku zde onde: majć (matka), hojśćina (hostina).

Různořečí v podřečí tomto pro nedostatek zpráv zevrubnějších na ten čas vytknouti nám nelze, toliko jisto, že tak řečená Sotáčina okolo Humenného nic zvlaštního do sebe nemá.

Rozdílnost nářečí a různořečí československých poznati lze poněkud z těchto příkladů:

Slunce dle písma; v Čechách také slunýčko; na Moravě: horsky slonce, slónce, slonečko, sloníčko, slonýčko; hanensky słonce; zábečevsky słunko; Jičínsky słunce; Opavsky słunco a słuńce; mor. slov. suunko a slnce; na Slovensku: Trnavsky slnko; Třenčansky sunko i suunko; Zvolensky, Hontsky a Novohradsky slnce; Gemersky slnko; dále na východním Slovensku slunko.

Lidé; v Čechách lidi; v Moravě: horsky taktéž a ledi; v Znojemku l'de a hl'de; poloslovensky a polohanensky lidi a lidé; Jičínsky lide i lude; Ostravicky ludze; Opavsky lude a ludzě; mor. slov. ludé; na Slovensku: Bělohorsky ludé a ludzé; Třenč. ludje; Žilinsky ludze; v středním Slov. ludja a ludjæ; Gemersky lude; dále na východě ludze.

Olše; v Čechách volše; v záp. Moravě volša; ve vých. Moravě olša; na Slovensku: Běloh. jelša; Trnavsky jelša a jalša; Třenč. jolša; Žilinsky lejša; v středn. Slov. jelša; Novohr. jauša; Gemersky jelha; Šáriš. olcha; Abauj. olha.

Těší se; taktéž v Domažlicku a okolo Žďáru a Bystrého v Čechách; jinde v Čechách těšejí se; na Moravě okolo Bystřice Pernšteinské a okolo Hranic jako dle písma těší se; podhorsky těšijou se; horsky a hanensky těšijó se; zábečevsky a poloslovensky těšijú se; Jičínsky těša se; Ostravsky ćeša se; Opavsky češu se; v Bavorově češum se; mor. slov. těšijú a těšá sa; na Slovensku: Trnavsky tešá sa; Žilinsky a Nitr. tešja sa; v středním Slovensku tešæ sæ i tešja sa; Gemer. těšæ sæ; dále na východě češu a ćeša se.

Rozvrh dějin řeči a literatury československé.

Dějiny řeči a literatury československé rozvrhují se na dvojí věk, starší a novější, a oba věkové na šestero dob.

1. Věk starší počíná se od nejdávnějších památek řeči československé a jde až do vystěhování cizozemců z vysokého učení Pražského, čili od r. 58 př. Kr. až do r. 1409 po Kr. Obsahuje pak tré dob:

a) Od nejdávnějších památek řeči československé až do zajití království Moravského, aneb od r. 58 př. Kr. až do r. 906 po Kr.

b) Od zajití království Moravského až do uvádění osad německých v zemích československých, čili od r. 906 až do r. 1197.

c) Od uvádění osad německých v zemích československých až do vystěhování cizozemců z vysokého učení Pražského, čili od r. 1197 až do r. 1409.

2. Věk novější jde od vystěhování cizozemců z vysokého učení Pražského až na nynějšek a zavírá v sobě taktéž tré dob:

a) Od vystěhování cizozemců z vysokého učení Pražského až do úpadku jazyka českého po bitvě Bělohorské, čili od r. 1409 až do r. 1620.

b) Od úpadku jazyka českého po bitvě Bělohorské až do panování císaře Josefa II., čili od r. 1620 až do r. 1780.

c) Od panování císaře Josefa II. až na nynějšek, čili od r. 1780 až do r. 1858.

Věk starší.

Doba první.

Od nejdávnějších památek řeči československé až do zajití království Moravského, aneb od r. 58 před Kr. až do r. 906 po Kr.

1. Dějiny vůbec.

Podlé jmen řek, hor a míst z doby římské zachovaných, podlé památek vynešených z hrobů pohanských a podlé písemných svědectví latinských i řeckých, jsou Slované nejstarší známí obyvatelé Velké Germanie od Středního Rýna k Labi a od Dunaje k moři Baltickému, a Čechové, Moravané a Slováci od paměti lidské první obyvatelé zemí československých, počítajíc k nim i Rakousy a část Bavor. Historikové a zeměpisci římští a řečtí nazývali Slovany obecně Svevy[1]), kteryžto veliký národ dělil se již tehda na více národů menších, z nichž se jmenují: Duřinci (Hermunduri), Bojmi (Boemi, Čechové), Moravané (Marcomani), Chrvati (Quadi), Rakúsi (Rakati), Krkonošané (Korkonti), Lužičané (Lugi), Mohylňané (Mugiloni, v nynějším Sasku), Havolané (Helvetoni, v Braniborsku), Doksané (Eudosii, ve Střelicku), Vraňané (Varini, ve Svěřínsku), Rujané (Rugi) a j.[2]). Nejprvé zjevují se Slované

[1]) O Svevích německých či Švábích viz níže v dějinách bavorských, str. 22. [2]) Strabonis Geographica, VII., 1. — C. Taciti Germania, 38—43 a j.

germanští r. 58 př. Kristem, když pod vůdcem Ariovistem svedli na Rýně bitvu s násilným dobyvatelem Galie, Juliem Césarem, v kteréž měli účastenství kromě jiných také Tribuci, Nemeti, Moravané a Slovéné [1]).

O zemi České podává první jistou zprávu dějepisec římský Velejus Paterculus k roku 6. po Kr., když se v ní na čas usadil Mirobud, král Moravský, bráně ji proti Římanům, jenž od západu z Hes do ní doráželi. Velejus, co svědek blízký, meškaje po nějaký čas s Tiberiem na Dolním Labi, popisuje zevrubně meze tehdejší říše Mirobudovy, dle kteréhož popsání hraničila v levo a napřed s Germanií, v pravo s Panonií a nazad k Dunaji s Norikum. Týž ponejprv jmenuje zemi Českou „Bojemum", jak cizincům s nemalou proměnou podnes slove, kteréžto jméno, byvši snad prvotně vzato od některého rodu neb kmene domácího (srov. Bojmany a Bojmice v Čechách), potom na celou zemi a na celý národ Český přenešeno jest, asi tak jako později jméno „Čechy." Zeměpisec Strabo (ok. r. 10. po Kr.), od krajin našich vzdálený, znal toliko jméno země České „*Βονίαιμον*", vztáhl je však mylně na sídlo Mirobudovo. Tacitus, kterýž psal 100 let později, nepochybně jménem „Bojemum" sveden a zemí našich jsa neznalý, položil do Čech za obyvatele „Boje", v západní Panonii a v Bavořích usedlé, a k tomu beze všeho důvodu podotkl, že prý Bojové od Markomanů ze země byli vypuzeni, čehož ani souvěký Velejus Paterculus ani Strabo nepřipomínají. Kteroužto mylnou zprávu jak o Bojích, co prvních země České obyvatelích, tak i o Markomanech, co nástupcích jejich, 60 let po Tacitovi důkladně opravil Ptolemeus, jenž bydlitele země České času svého (r. 160 po Kr.) jmenuje pravým jménem „*Βαίμοι*" (Bojmi, Boemi), t. j. tak, jak Čechy později nazývá Eginhart a Kosmas, a jak je národové západní i jižní po dnešní dobu jmenují; k tomu doložil Ptolemeus, že Boemové tito jsou národ veliký, táhnoucí se

[1]) J. Cæsar de bello Gallico I., 51. [2]) Velleji Paterculi Hist. rom., 108—110. [3]) Taciti Germ., 28.

až k Dunaji a mající tu za sousedy Rakousy (*Ραχάται*) [1]). Po Ptolemeovi připomíná krajinu českou Dio Cassius (r. 222), an píše, že řeka Labe, počátek v Čechách berouci, prýští se s hor vandalských, t. j. vendických či slovanských [2]). Pozdější spisovatelé římští a řečtí již Čech nepřipomínají, ani mnich Evgipius, životopisec sv. Severina (ok. r. 510), ani letopisci byzantští, ani frančtí až do konce VIII. století. Tolik však z obecného toho mlčení vychází, že obyvatelstvo „boemské" či české, ježto za Ptolemea zemí tou vládlo, od onoho času ani jinam z Čech se nehnulo, aniž jiného obyvatelstva do Čech přibylo.

S tím, co tuto o prvních bydlitelích země České položeno, shodují se také zprávy starých letopisců domácích. Kronista Kosmas († r. 1125) klade Čechy (Boemi) dle pověsti do jeho časů dochované, za první a jediné obyvatele vlasti České, a vypravuje, že se tu usadili pod praotcem svým Čechem (Boemem) nedlouho po potopě světa a pomatení jazyků u věže Babylonské [3]). Kterážto pověst, pokud se týče uhoštění Čechů v nynější jich vlasti, také v starožitné básni „Libušině Soudu" se vykládá. Prodlením času vládl v Čechách dle zaznamenání Kosmova kníže Krok [4]), muž velemoudrý, po němž dosedla na stolec knížecí dcera jeho Libuše, která pojavši za manžela Přemysla oráče, byla pramátí slavného potom rodu Přemyslova. Po Libuši a Přemyslovi došli panování Nezamysl, Mnata a Vojen a po Vojnovi Unislav, za jehož vladaření, jakž podobno, část vojska Karla Velikého r. 791 po vítězství na řece Rabě nad Avary dobytém skrze Čechy (per Beehaimos) do Němec se vracela [5]), z kteréž zprávy ponejprv se dovídáme, že noha cizinská překročila pomezí české a kdy je překročila.

[1]) C. Ptolemæi Geographia II. 11. [2]) Dionis Cassii Hist. rom. 55. 1. [3]) Cosmæ Chronica Boemorum. Ed. Rud. Koepke. Pertz Monum. Germ. IX. 33. [4]) Historikové novější kladou sice v čelo knížat Českých krále Sama, jenž prý v Čechách asi od r. 630 do r. 660 panoval. My však jej tuto opomíjíme, protože ani v pověsti národní se nejmenuje, aniž historicky provésti lze, že by kdy byl do Čech přišel a v nich kraloval. [5]) Eginhardi Annales. Pertz Monum. Germ. I. 177.

Nástupcové Unislavovi byli Křesomysl a Neklan, kteryžto s Vlastislavem, knížetem Luckým, skrze vůdce svého Čestmíra vítězný boj svedl a knížetství Lucké Pražskému připojil. Za Hostivíta, nástupce Neklanova, pokřtěno léta 845 14 pánů českých v Řezně; Bořivoj pak, jenž, s manželkou svou Ludmilou léta 874 od sv. Metoděje byl pokřtěn, křesťanství v zemi znamenitý průchod zjednal. Syn Bořivojův Spytihněv Pobožný, horlivý rozšiřovatel víry Kristovy, (od r. 895 — 912), po zkáze království Moravského panství své i na nynější Moravu rozšířil (r. 906).

Morava byla již v době prvotní, když Římané k Dunaji se přiblížili, říše mocná a samostatná, a spisovatelé latinští i řečtí připomínají potom obyvatele její pod jménem Markomanů velmi často co statečné obhájce neodvislosti své od Římanů, obyčejně ve spolku se sousedními Chrvaty (Kvady). Tvůrce říše Moravské byl slavný král Mírobud, Latiníkům a Řekům Marobuduus zvaný. Pobyv za mládi své několik let v Římě u dvoru císaře Augusta a poznav, kterak Římané veškeré země za Dunajem sobě podmaniti zamýšlejí, vešel roku 6. po Kr., když se do vlasti své navrátil, v úzký spolek se soukmenovci svými v Čechách, v Lužici a v Bavořích, a sebrav 74,000 vojska dobře ozbrojeného, postavil se na odpor vůdcům římským Tiberiovi a Sentiovi Saturninovi, z nichž onen od Dunaje u Děvína, tento od severozápadu skrze Hesy do zemí jeho se dobýval [1]). Zbaven nepřátel těchto, vedl válku s Arminem, vůdcem Cherusků německých, byl však od něho poražen, a roku 19. po Kr. od Chatvaldy, knížete Kotinského, s trůnu svržen, načež v Raveně u vyhnanství život dokonal [2]). Ale i Chatvalda, kterýž v dotčeném boji s Mirobudem sídelního hradu jeho (Olomouce nebo Výšehradu) dobyl, brzo na to trůnu zbaven jest, a králem Moravským učiněn Van, od Římanů Vannius jmenovaný, z rodu Chrvatského, po němž vládli (r. 51) synovcové jeho Vangius a Sido a léta 71 Italik, nepochybně syn Vangiův [3]).

[1]) Vellejus Paterculus I. 108—110. [2]) C. Taciti Annal. II. 44, 62, 63. [3]) C. Taciti Annal. XII. 29, 30.

Sto let potom (od r. 165—180) podstoupili Moravané a Chrvaté za knížete svého Bolemíra (Belomarus) trojí válku s císařem Markem Aureliem, známou pod jménem války moravské (markomanské), v kteréž Římané, vtrhše r. 174 přes Dunaj do země Chrvatské (na Slovensko), a porazivše je na hlavu v čas náhlé bouřky v jednom údolí na řece Váhu nebo Hronu, posádku do hradů a tvrzí jim položili [1]).

Roku 261 rozšířil Atala, král Moravský, říši svou až za Dunaj, obdržev od císaře Galiena, jenž měl dceru jeho Pipu za manželku, část Horní Panonie. Nedlouho potom zvítězili Moravané nad Římany u Placencie. Léta 358 válčili společně s Chrvaty a Srby (Sarmaty) s císařem Konstantinem II. a r. 374 vyvrátili nebezpečné jim římské město Karnuntum či Karnus, ježto leželo proti moravskému Děvínu [2]). Roku 396 vedli opět válku se Římany, v kteréž sv. Ambrož, biskup Milánský, žádal písemně královny Moravské Fridigildy [3]), dle jména Němkyně, aby manžela svého k míru naklonila, a poslal ji katechismus, by ji dle žádosti její u víře křesťanské utvrdil. Zavítalo tedy již tou dobou křesťanství do Moravy, jako prvé do Korutan a do Rakous, a však v bouřích potom vzešlých nepochybně zase zaniklo.

Posléz připomínají se Moravané pod římským jménem Markomanů na dějišti válečném léta 451, když co spojenci Atilovi s Chrvaty, Srby a jinými národy okolními na římského vůdce Aetia do Galie táhli, jakož před 500 léty na Julia Césara. Po nešťastné však bitvě na polích Katalaunských vrátivše se s Atilou poraženým nazpět, byli potom ve vlasti své, jakž se podobá, pokojně živi až do časů avárských.

Teprv po půl čtvrtu stu let vyskytují se v dějinách opět pod změněným tevtonským jménem „Marahanů či Marchanů“, jakž je okolo r. 822 nejmenovaný letopisec

[1]) Dio Cassius LXXI. 8, 9, 20. [2]) Ammiani Marcellini Rer. gestar. l. 30. 5. [3]) Paulini Vita S. Ambrosii. Edid. J. G. Krabinger. Tubingæ 1857, p. 19 et 245.

Salcburský ponejprv nazývá. V době této bylit, jako ondy za časů římských, národ mocný, spravovaný věhlasným knížetem Mojmírem (Mogemarus), kterýž byl již křesťanem. Kníže Mojmír, pilen jsa rozšiřování víry křesťanské pomocí kněží Salcburských, r. 833 Přibinu, pohanského knížete Nitranského, ze země vypudil, v Nitře (jakož podobno) hlavní chrám sv. Jimrama vystavěl, a pokud z jména hlavního chrámu Svatopeterského v Salcburku souditi lze, snad i kostely sv. Petra v Olomouci, v Brně, v Podivíně, v Polešovicích a jinde v Moravě působením misionářů Salcburských založil. A však r. 846 od krále Ludvíka Německého, kterýž závistivě ke zmáhající se moci jeho pohlížel, se stolce svržen a Ratislav, synovec jeho, naň dosazen jest. Ratislav v dějinách moravských učinil se velepamátným, povolav r. 862 do Moravy apoštoly slovanské Konstantina (Cyrilla) a Metoděje, jichž blahočinným působením křesťanství, jak v Moravě a v Čechách, tak i v knížetství Přibinově na řece Zále, od r. 861 na Kocela přešlém, náležitě se utvrdilo. Prohlížeje pak, jaké nebezpečenství jemu z nadvlády německé vzchází, podnikl proti králi Ludvíkovi r. 864 a 869 dvojí válku o svobodu říše své, ale po obakráte na hradě svém Děvíně od vojska jeho byv sevřen a konečně zrádným synovcem svým Svatoplukem Ludvíkovi vydán, v Řezně oslepený zahynul (r. 870). Svatopluk, po Ratislavovi přízni Ludvíkovou na trůn dosednuv, povýšil Moravu na vrch slávy, učiniv ji jednak nezávislou od Němec, jednak rozšířiv hranice její na jih až k řece Dravě přes knížetství Kocelovo (r. 884), od kteréhož času slula Velkou Moravou. A však po Svatoplukově smrti (r. 894) nejprvé král Arnulf knížetství toto od Moravy odtrhl a Vratislavovi, domnělému původci města Prešpurka, ho propůjčil, potom ale markrabí Aribo a jiní Bavoříci svobodu a moc staré říše podrývali, rozněcujíce záští mezi syny Svatoplukovými, Mojmírem a Svatoplukem, až konečně slavné království zevnitř strháno a uvnitř seslabeno, od Maďarů a Němců v niveč přivedeno jest (r. 906).

Dějiny slovenské v prvotní době této zběhlé

obsaženy jsou na mnoze v dějích moravských právě vyložených.

Rakousy severní od Dunaje k Čechám a k Moravě zachovaly za časů římských neodvislost svou jako obě země tyto. V druhém století po Kr. (r. 160) jmenuje zeměpisec Ptolemeus, jak již připomenuto, obyvatele rakouské nad řekou Dyjí a v Polanech (nyní Pöla), Παλάται, svědče jménem tímto českým, že bydlitelé tehdejší nejen země Rakouské, anobrž i sousední České a Moravské byli Slované. Evgipius, životopisec sv. Severina (ok. r. 510), nazývá obyvatele na levém břehu Dunaje naproti Vídni „Rugy," jenž byli dle další zprávy jeho lid vzdělaný, umějíce dělati šperky ze zlata a provozujíce obchod po Dunaji a na trzích, pročež i zemi jejich požehnanou jmenuje [1]). Mělit svá vlastní knížata, toho času Flaccithea (snad Vlasatu) a Felethea čili Favu (snad Veletu či Vavu), kterýž Feletheus, zapleten byv po pádu říše Římské ve válku s Otakarem (Odoakrem) Štyrským, trůnu od něho zbaven a i s manželkou svou Giselou, Ariánkou a synem Fridrichem ze země vyhnán jest (r. 487). V století VI. připomínají Prokop Cesarejský a Jornandes tytéž Rugy s jinými národy sousedními jako spolubojovníky ve válce gotské, v kterémž čase (od r. 526—568) v části země jejich na nedlouho se usadili Longobardové. Také Pavel Diaconus (ok. r. 780) nazývá krajinu „Rugiland" jakožto onu zemi, v níž se Longobardové na čas uvázali [2]). Posléz jmenují se Rugové před samou zkázou říše Moravské v jednom listu Pasovském asi z r. 905, v němž se kladou vedlé

[1]) Vita s. Severini ab Eugippio abbate scripta. Augustæ Vindelicorum 1590. Glosátorové souvěcí v rukopisech Evgipiova života sv. Severina z XIII. století, Vídenském a Lineckém, vysvětlují jméno „Rugi" slovem „Ružen" a „Růzen," což by se ovšem podobalo slovanským „Rusům," snad obyvatelům na řece Rusé (Russbach) na Moravském poli. Prokop Cesarejský však pokládá Rugy za odnož gotskou, ač velmi neurčitě. [2]) Rugiland v dialektu švýcarském znamená též krajinu kamenitou (terra hirsuta), pročež by také taková země byla mohla býti na čas domovem Longobardů a nikoliv země Rakouská. Viz F. J. Stadlers Versuch eines schweizerischen Idiotikons. Aarau 1812.

Čechů jako lidé po Dunaji obchod vedoucí a výslovně nazývají se Slované[1]).

Jižní část Rakous od Dunaje k horám Štyrským byla již od časů Kristových provincií římskou, slovouc od řeky Jinu až po horu Chlum (Kahlenberg) u Vídně Norikum pobřežní (*Noricum ripense*), od Chlumu pak až k řece Litavě a městu Karnuntum Horní Panonií. V druhé polovici V. století (asi od r. 456 do r. 482) bydlel v té krajině sv. Severin, mnich osvícený, dílem v kláštěře ve Vídni, dílem v osamělém Borku (Burgum), v Ostrohu (Asturgo, nyní Osterburg) a v jiných místech, jsa tu velkým dobrodincem obyvatelstva z většího dílu již křesťanského. Po zkáze vlády římské (r. 476) zmocnili se země té Alemani a Frankové a později Avárové, po jichž vypuzení (r. 791) ji Karel Veliký k říši Francké připojil. Léta 825 přidána jest k nově zřízenému království Bavorskému, od kteréhož času ji pod jménem „Markrabství východního“ (*Ost-Mark, Marca orientalis*) i také „Avarie“ a „Hunie“ zvláštní markrabí spravovali, z nichž pověstní byli Ratbod (od r. 833—855), jehož přičiněním slovenský kníže Přibina pokřtěn jest, a Aribo (od r. 876—907), jenž byl hlavním škůdcem říše Moravské.

Z dějin bavorských připomínáme jenom to, co se vztahuje ke krajině severní od Dunaje k Mohanu čili od měst Řezna a Pasova k Chebu a Mohuči, v kteréž části země bydleli Slované bezpochybně jazyka českého. Za nejstarší obyvatele krajiny té klade Tacitus (r. 98 po Kr.) Duřinky (Hermundury), jenž útokům římským šťastně odolali jako sousední Čechové a Rakušané severní. Léta však 528 vtrhli do Duřinska Frankové a podmanivše sobě celou zemi od Dunaje k Mohanu, od toho času „Franckem“ zvanou, království Duřinské zkazili a obyvatele znenáhla ztevtonisovali. Krajiny pomohanské zmocnili se již na začátku V. století Burgundové a Ličanska (Vindelicie) toutéž dobou Švábové (Svevi), od kterýchžto národů

[1]) Sclaui, qui de Rugis uel de Baemanis mercandi causa exeunt. Monum. Boica XXVIII. 203.

německých Slované z doby římské tu pozůstalí též jsou poněmčeni. A tak stalo se, že po pádu císařství Římského tu, kdež ondy obývali slovanští Bojové, vyskytli se (ok. r. 550) ztevtonisovaní Bojovaři či Bavoři, kteří až do času Karla Velikého zemí svou sami vládli, majíce vlastní své vojvody (*Agilolfingy*) v Řezně sídlící, od Karla Velikého však k říši Francké přidáni, potomně ale opět ve zvláštní království Bavorské spojeni jsou.

Země Bavorská v nejstarší době této tím jest památná, že zvláště z ní símě křesťanství v zemích československých se rozšířilo. Města Pasov, Řezno i Salcburk byla již za časů římských křesťanská. V století VII. zvěstoval sv. Jimram († r. 652) evangelium v Řezensku a s Kylián († r. 687) ve Würcbursku a v Duřincích, v století pak VIII. po zřízení biskupství Řezenského, Frizinského a Pasovského (r. 739), též Würcburského a Eichštetského (r. 742) a konečně arcibiskupství Mohučského (r. 745) přiznávala se již celá země, kromě Bamberska, ku víře Kristově, čímž stalo se, že z diecése Pasovské a starodávní Salcburské vycházelo mnoho misionářů, hlásat evangelium do Moravy a na Slovensko, a z diecése Řezenské do Čech.

2. Dějiny řeči.

V prvotní době této byla řeč československá mnohem rozšířenější nežli za časů pozdějších a nynějších. Mělať tehda průchod obecný v celých nynějších Čechách, též v Žitavsku a v Kladsku, v celé Moravě až po Ratiboř, na Slovensku až po Dunaj a dílem až přes něj, konečně ve velké části Rakous a v severních Bavořích. Rozhraní řeči české šlo na severu po hranicích českých nad Žitavu toho času k Čechám náležitou, kdež se čeština stýkala s řečí lužickosrbskou; na východu dělily řeč českou od polské hory Krkonošské a výstřelky jich od Brúmova k Brdu (Wartha) a ke Sněžce Špiklické; pak Sněžné hory moravské (Jeseníky) až ku pramenům řeky Opavy, odkudž činily rozhraní českopolské vody Prudník, Osoblaha a Pština, tato od Hlubčic přes Bavorov až k řece Odře;

dále řeky Odra, Ostravice a Morávka, od vrchu Sulova pak Beskydy a Tatry tou čárou až k Dunajci, kde řeka tato podnes činí rozhraní řeči československé a maloruské. Od Dunajce na východ až k Humennému bylo rozhraní řeči obojí nepochybně totéž co nyní. Jižně stýkala se řeč česká se srbskou v neurčité čáře u Vyšehradu nad Peští, odkudž šla za Dunaj, jakož podobno, přes Bělehrad a Bezprem až k jezeru Blatenskému, scházejíc se tu s řečí korutanskoslovenskou, s níž dále hraničila nepochybně na horách, ježto dělí nynější Rakousy od Štyrska; v Bavořích pak šla čárou neurčitou k Dunaji a od Dunaje k Mohanu. Že řeč česká v Rakousích dosahovala hor Štyrských a v Bavořích přes Dunaj Rýna a Mohanu, souditi lze z české formy jmen místních v těch končinách, jakož jsou v Rakousích: Vídeň, Medlice (Medling), Radhošt (Radigist pod Medlíkem, Melk), Býdov (Waidhofen), Veles (Wels); v Bavořích: Řezno, Naba, Svinobrod (Schweinfurt) a na Rýně Mohuc; též i vod tamních: Olsavy (Elsawa), pod Ašafenburkem, Dúbravy (Tauber), západně od Würcburku, Radnice a j.

A však vytknutá tuto rozsáhlá krajina, kde řeč česká v době nejstarší obecná byla, během 900 let znamenitě súžena a ztenčena jest. Římané a Němci dusili národnost českou v Rakousích i v Bavořích, pročež počátkem století X. v obou zemích na nevelkém okršlku neporušena se zachovala. Římané, dobyvše Bavor a Rakous, osazovali tu přední místa a tvrze obyvatelstvem cizím, jakož učinili v Augšburku, Řezně, Pasově, Štyře, ve Vídni a v Karnuntě. Mnohem více však hubili řeč českou po všechen čas Alemani, Švábi a Frankové. Alemani, vtrhše po pádu vlády římské do Horních Rakous, založili tu nepochybně první osady německé. V století VI. (r. 528), jak výše pověděno, celá krajina někdy Duřinská, od Würcburku až k Řeznu, dostala se v moc Frankům. V století VII. pustošili Avárové Rakousy, Alemani pak a Švábi neustále škodili Slovanům. Nejvíce však hynula řeč česká v Rakousích a v Bavořích ve století VIII. a IX. v čas uvádění křesťanství, kdežto biskupové Salcburský, Pasovský, Řezenský a Würcburský a podobně i klášterové tehda zřízovaní, obdrževše krajiny na křesťanství obrácené, ihned mezi Slovany osadníky německé vkládali. Ku konci století IX. po smrti Svatopluka Moravského (ok. r. 896) počíná se tevtonisace, jakož k pravdě podobno, i Slovenska, vložením osadníků německých do hradu Prešpurského, do Děvína a snad i do jiných míst a hradů v Bílých Horách, k čemuž alespoň slovanskoněmecké jméno města Prešpurka (Bracisburg, Vratislav) z doby té ukazuje, připomínajíc zakladatele Vratislava, tehdejšího vévodu Zalského, Bavorům oddaného i poddaného. A však při všech nátiscích trval jazyk český v Rakousích i v Bavořích po celou tu dobu. Když sv. Jimram (r. 649) šel s Francie Slovanům panonským evangelium kázat, přivedl s sebou do Řezna tlumočníka kněze Vitáliše od Rýna, v jazyku slovanském zběhlého, z čehož patrno, že tehda ještě na Rýně slovansky se mluvilo. V zákonníku bavorském (Lex Bajuvariorum, ok. r. 628), dle zákonníka franckého, tedy pouze německého vzdělaném, uvádí se slovo „carmula“ (seditio) co slovo bavorské, což zřejmě jest „kramola“ česká aneb vůbec slovanská [1]). Za časů sv. Bonifácia (ok. r. 745) a sto let potom (ok. r. 845) připomínají se Slované několikráte ve Würcbursku, dále na Mohanu i na Radnici, a podobně v Rakousích při založení kláštera Křemžského (Kremsmünster) r. 777 a v mnohých pozdějších listech IX. století. Konečně rozeznávají se určitě Slované, bydlící po Dunaji v Bavořích a v Rakousích, od jiného (německého) obyvatelstva tamního v listě Pasovském, daném okolo r. 905 [2]).

Jaký byl jazyk český za doby římské, pro nedostatek památek písemných nesnadno určiti. Některá jména osobní na kamenech římských z prvních dvou století po Kristu, zachovaných v Rakousích, ve Štyrsku a v Korutanech, mají patrnou podobnost s jmény českými v listinách z XII. a XIII. století, jako na př. Bonata, Stolata,

[1]) Viz slovník Mater Verborum. [2]) Si autem Bawari vel Sclaui istius patrie ipsam regionem intrauerint. Monum. Boica XXVIII. 203.

Pameta (Paměta), Debla; též Maleus (Malej), Bellicius (Bělík), Bellicia (Bělica), Doberus (Dobr), Dievio (Děva), Boius (Boj) a p., z čehož by bylo za pravé pokládati, že jazyk český a korutanskoslovenský, v oné dávné době přímo se stýkajíce, byli sobě mnohem bližší nežli potomně.

V době pozdější, z kteréž se již památky literní zachovaly, byla řeč česká již řeč o sobě, od ostatních řečí slovanských rozdílná, jmenovitě lišila se znamenitě od korutanskoslovenské a bulharské, z kterýchž řečí nás památky písemné bez mála z téhož času došly, co z české (ze slovenské: Zlomky Frizinské z X. století).

Známky, kterýmiž se řeč česká (dle Libušina Soudu) od tehdejší řeči bulharské a slovenské rozeznávala, jsou hlavně tyto: *c* místo bulh. *št* a slov. *č*; česky moc, berúce, bulh. mošt, berąšte, slov. moč, beroči; *z* místo bulh. *žd* a slov. *j*; česky rozenie, bulh. roždenije, slov. rojenje; *a* bez nosovky v slově svatý; bulh. svąty, slov. sveti; přehláska *e* místo *a*: diévčié ruka místo diévčiá ruka, vece místo veca, čehož v bulh. a slov. není; *e* místo *o* v instrum.: turem, čiéslem, a v prostém čase min.: nesech, prinesechu místo nesoch, prinesošę; předložka *vy* za *iz*: výpověď, výrok, bulh. izpoved, izrok, slov. též tak; některá zvláštní spojování syntaktická: zarve jarym turem (jako jar tur), zastena plačem holubinym (jako holubice), po zákonu svatu (dle zákona svatého), imže (dat.) žena vlade a v. j.

Vůbec byla čeština v této době určitá, na mluvnické formy bohatá a libozvučná, užívalo se v ní širších vokálů *a*, *o*, *u* místo užších *e* a *i* mnohem hustěji nežli v dobách pozdějších, na př. otca (otce), prvencu (prvenci), zmija (zmije), zemiu (zemi); měla ve všech částech řeči dvojný počet, na př. vadita sě rodná bratry (vadili se rodní bratři), súditi ima (jim); v časoslovech pak měla dvojí prostý čas minulý a trojí opsaný a dvojí čas budoucí.

Pravopis toho času byl velmi nedokonalý, jakož shledáváme ve jménech vlastních na nápisech a u spisovatelů římských a později franckých, i v nejstarší písemné památce české Libušině Soudu. Ježto abeceda latinská k

poznačení mnohých zvuků českých nepostačovala, kladlo se jedno a totéž písmě za několik hlásek, a čtenáři zůstaveno, aby se pravého zvuku dovtipil. Tak znamenány na př. písmenem c hlásky *c*, *č* a *k*: uiberuce, celedi (čeledi), uladicu (vládyku); písmenem *s* hlásky *s*, *š* a *ž*: vsak (vsiak), pasu (pašu), muse (mužié); písmenem *z* hlásky *z*, *ž* a *s*: plezne (pl'zně), zlec (žl'č), zlauny (slavný); písmenem *r* oboje r: gory (hory) a bura (burja, buřja); *h* psáno místo *ch*: hodi (chodí), lehi (lěchy); *g* místo *h*: govoriti (hovořiti); *i* místo *j*: svei (svej), uoieuodi (vojevodí) a p.

Jakkoli pak řeč česká již svůj zvláštní ráz měla, rozšedši se dávno se sousedkami svými a zejména se řečí korutanskoslovenskou, objevují se nicméně v tehdejší češtině i v korutanské slovenčině navzájem některé stejnosti, ježto svědčí o někdejší mnohem větší styčnosti a o vzájemném obcování obou národů. V řeči české zachovalo se ještě v století X. kor. slovenské *iz* místo *z* a *vy*: iz zakona, ze zákona; věděch (1. os. min. času) místo věděch; též pisano místo psáno; a naopak užíváno v korutanské slovenčině v též době (v Památkách Frizinských) českého *vy* místo *iz*: vignan místo izgnan, modliti místo moliti, psán místo písan, tua, tuima, zkráceně jako v českém, místo tvoja, tvojima a p.

Též mezi řečí českou a souvěkou německou jeví se znamenitá příbuznost, kteráž ukazuje k předvěkému sousedství Čechoslovanů a Němců na Mohanu, na Rýně a v Panonii. Patrno to na příklad ze slov: velieti staroněm. viljan, vlasti staroněm. valdan, plakati staroněm. flêkan, stati staroněm. standan, mogu staroněm. mag, zlato staroněm. gulp, srebro staroněm. silubr, or'l staroněm. ara, noga staroněm. nakal, drievo staroněm. triu, imja staroněm. namo, pl'k staroněm. volk, dobr staroněm. tapfar a v. j. [1]).

Ostatek připomenouti dlužno, že jazyk český již v této nejdávnější době za příčinou velké rozšířenosti národu

[1]) J. Grimm's Geschichte der deutschen Sprache. Leipzig 1853. S. 711.

československého v sobě choval některá různořečí podlé kmenů, z nichž národ se skládal. Rozdílně mluvili zajisté Pořičané Mohanští a Řezňané v Bavořích, Domaželici, Čechové v Pražsku či Vyšehradsku a Chrvati pod Krkonoši v Čechách; Olomúčané a Holasovici (Opavané) v Moravě; Dyjané v Rakousích a Považané, Pohronci a Sotáci na Slovensku. Připomínky slabé různění takového v řeči vídí se býti v Libušině Soudu slova plameň a strebro (strebronosny), kdežto jinde (v Žaltáři) přichází: plamy a v listině Olomoucké z r. 1131: srebro (srebrnici).

3. Dějiny literatury.

Písemné památky jazyka českého nejdou výše nad VIII. neb IX. století, vyjma jednotlivá slova ve spisech latinských i řeckých a na kamenech římských. Pochybno však není, že Čechoslované již za dávné doby pohanské písmo znali, užívajíce ho ale jen zřídka, k dopisování a snad ku věštbám. K tomu ukazují tito příběhové. Dle Tacita [1]) žádal král Moravský Mírobud r. 19. po Kr. písemně císaře Tiberia za pomoc na Chatvaldu, kterýž jej byl ze země vypudil; i jest se domýšleti, že kromě Mírobuda v Římě vycvičeného i někteří jiní Moravané, jenž byli v průvodu jeho, tamtéž písmu latinskému se naučili. Za časů Mírobudových zdržovali se podlé zprávy Tacitovy [2]) též kupci římští v Moravě a v Čechách (jako později v středověku), kteří provozujíce tu obchod, zajisté bez písma se při něm neobešli. Císař Markus Aurelius sepsal (ok. r. 178) filosofické „Zápisky“ své v krajinách našich, jedny v Karnuntě na hranicích moravských a druhé na řece Hronu v samém Slovensku [3]).

V polovici století IV. proslul co spisovatel Slovan Istriansky, filosof Ethicus (nar. ok. r. 300), jenž sepsal kosmografii v jazyku řeckém [4]). Ku konci téhož století (r. 396) poslal sv. Ambrož, biskup Milánský, Fridigildě,

[1]) C. Taciti Annal. II. 62. [2]) Tamtéž. [3]) Marka Aurelia Ant. Zápisky, přel. Fr. Šírem, st. 11 a 18. [4]) K. Pertz De cosmographia Ethici. Berolini 1853, p. 151.

královně Moravské, katechismus latinský, jejž schválně k její potřebě byl sepsal. Sv. Severin (od r. 456—482) dopisoval sobě z Vídně a z Pasova, měst v samém sousedství Moravy a Čech ležících, s mnohými knížaty a vůdci vojsk nepřátelských [1]). Vůbec obcovali Čechoslované v Bavořích, v Rakousích a v Panonii déle než půl páta sta let se Římany, a hraničili v Panonii s Goty, již ve století IV. písma znalými, v Bavořích pak nebyli příliš vzdáleni od Helvetů, o kterých již Julius César (r. 58 př. Kr.) svědčí, že uměli psáti řecky [2]). I nelzeť tedy ani mysliti, žeby Čechoslované, jsouce nad jiné vědochtivější a důmyslnější, nebyli v takových případnostech již za dávné doby pohanské písma sobě osvojili a jeho užívali, jakož ho dle svědectví Dětmara Meziborského užívali pohanští Slované polabští, jichž kněži, rovněž jako polští a čeští, sluli za tou příčinou „černoknižníci.“ Ostatek potud na jisto postaveno není, kdy písmo „hlaholské,“ prvé vůbec „slovanské“ zvané, počátek vzalo a v zemích československých se rozšířilo, a vynalezení jeho snad ne bez příčiny k časům sv. Jeronyma a výše se klade. Také „desky pravdodatné,“ kteréž se jmenují v Libušině Soudu, bez písma sotva býti mohly. Že však z doby té nic psaného se nezachovalo, tomu nelze se diviti, považímeli, že ani Němci kromě bible Ulfilovy, v novější době nalezené, z onoho věku žádných písemných památek nemají, ano že ani z prvních tří století po uvedení u nás křesťanství (r. 862 až 1197), kde kněži při kapitulách a v klášteřích písma již hojně užívali, mimo dva nepatrné zlomky: Hlaholské a zlomek Evangelium sv. Jana, nic písemného nás nedošlo.

[1]) Eugippius c. 20. [2]) Julius Cæsar De bello Gallico c. 29. Též Tacitus (Germ. 3.) připomíná, že na hranicích Germanie a Recie byly památníky a náhrobky s nápisy řeckými. Jinde (Germ. 19) sice zase praví, že Germanové písma neznali, však to vztahuje se s podobností k pravdě k severozápadní německé části Germanie, nynějšímu Vestfálsku, o kteréž krajině Tacitus dobře byl zpraven, o jiných maje zprávy matné a nejisté.

4. Památky písemné.

Nejstarší památky jazyka československého jsou tyto:

A) Slova různá, totiž jména vod, hor, míst, národů a osob. Zaznamenána jsou dílem ve spisech děje- a zeměpisců latinských i řeckých a na kamenech a mincích římských (od r. 58 př. Kr. do r. 476 po Kr.); dílem v kronikách a listinách pozdějších, zvláště v bavorských a rakouských (od r. 777—906).

Slova taková jsou [1]): *a*) Jména vod: *α*) z doby římské: Dunaj (Danubius u Julia Césara r. 58 př. Kr.; *Δανούιος* u Strabona asi r. 10 po Kr.), a jeho přítoky: Lika (*Δικίας*, Lech, ok. r. 10 po Kr.); Jin (Aenus, Inn, r. 98); Štyr (Stiriate, r. 423); Orlava (Arelate, Erlaf, r. 395); Dyje (Te, ok. r. 160); Raba (Arabo, r. 160): Hron (*Γρανούα*, ok. r. 179); Pleso (Blatenské jezero, r. 48); Drava (*Δράβος*, r. 10 po Kr.); Mura (*Μοῦρος*, r. 10 po Kr.); Sava *Σαῦος*, r. 10 po Kr.).

Přítoky Rýnské: Mohan (Moenus, r. 48); Nava (Nahe, při ústí Mohanu, r. 98 po Kr.); Dúbrava (Tauber, padající do Mohanu, ok. r. 470);

Labe (Albis, ok. r. 10 po Kr.); Odra (*Ούιάδρος*, r. 160); Visla (Vistula, r. 48).

β) Z doby pozdější: v Bavořích: Jizera (Iser, r. 742); Lubica (Liditzbach, r. 742); Jelčice (Alzissa, nyní Alz, r. 832); Naba (r. 863); Třebina (Trebina, r. 863); Bahnice (Pegnitz, r. 863); Radnice (Radantia, Rednitz, r. 846).

V Rakousích: Křemže (Chremsa, r. 777); Labina (Albina, nyní Alm, r. 777); Enže (slov. Aniža, Anisius, r. 627); Bystřice (Feistritz, r. 830); Běla (Bielaha, Bielach, r. 811); Březnice (Bersinicha, nyní Perschling, r. 893); Litava (Litaha, Leitha, r. 823); Labnice (Labenza, nyní Laffnitz, r. 865).

[1]) Prominuto nám budiž, že kromě jmen československých z časů římských klademe tu také mnohá jména korutanskoslovenská a jiná slovanská, jichž se nám tuto nevidělo od sebe oddělovati.

b) Jména hor: *α*) z doby římské: Krkonoše (*Κορκόντοι*, r. 160); Chom či Chlum u Vídně (Comianus mons, Chalmperg, Kahlenberg, ok. r. 423); *β*) z doby pozdější: Chlumec v Rakousích (Colomezza, nyní Kolmitz, r. 823).

c) Jména míst: *α*) z doby římské: Na Rýně: Mohúc (Mohúč, Moguntiacum, r. 160); v Bavořích: Řezno (Regina, Reginum, Regensburg, r. 423); Pasov (Batava, ok. r. 423, Patavis, ok. r. 470); Chuchle (Cucullæ, Kuchel bliž Salcburku, ok. r. 470); v Rakousích: Veles (Ovilabis, r. 423); Mlýnce (Lentia, Linz, r. 423); Štyr (Stiriate, Steyer, r. 423); Ostroh (Asturga, Osterburg na řece Bělé, ok. r. 470); Vídeň (Vindobona, ok. r. 180); v Panonii: Raba (Arabo, ok. r. 423).

β) Z doby pozdější: v Bavořích: Řečice (Retsic, Retz, ok. r. 898), Homole (Homolunburg, r. 741), Lubno (Laufen, r. 889); v Rakousích: Todice (Todicha, nyní Dietach, r. 777); Sirnice (Sirnicha, Sierning, r. 777); Polešov (Pholesoue, r. 788); Šarnice (Scardigna, nyní Schærding, r. 806); Vachová (Vuachoua, krajina podunajská pod Javornicí, r. 823); Vitoraz (Viztrach, Weitra, ondy v Čechách, r. 858); Třebnice (Trobinse, r. 823); Mohylna (Mochinle, nyní Gross-Mugl, r. 823); Dolany (či Dolina, Tullana, Tulln, r. 823); v Moravě: Děvín (Dovina, při ústí Moravy, r. 864); na Slovensku: Nitra (Nitraua, ok. r. 835).

d) Jména národů: *α*) z doby římské: Čechoslované: Rakousi (*Ῥακάται*, r. 160 po Kr.); Bojmi (*Βαίμοι*, Čechové, r. 160 po Kr.); Krkonoši (*Κορκόντοι*, r. 160); Moravané (Marcomani, r. 58 př. Kr.); Chrvati (*Κοάδοι*, Quadi, ok. r. 10 po Kr.); Slověné (Svevi, r. 58 př. Kr.); Rabané (Ravisci, Aravisci, r. 98 po Kr.); Oravané (Avarini, r. 160); Zemnené (Semnones, r. 222); Sotáci (*Σατάγαι*, r. 454).

Slovenci: Bojové (Boji, v Panonii západní, r. 45. př. Kr.); Krajnci (Carni, ok. r. 10 po Kr.); Tuřané (Taurisci, r. 45 př. Kr.); Zalané (Azalones, r. 23 po Kr.); Salaši (*Σαλασσοί*, r. 10 po Kr.), Ličané (*Λικάτιοι*, Vindelici, r. 10 po Kr.); Štyřané (Scirri, ok. r. 470).

Jiní Slované: Srbové (Sarmatæ, r. 10 po Kr.), Durinci, později poněmčení (Hermunduri, Turingi, r. 6 po Kr.), Lužané či Lužičané (*Λούϊοι*, r. 10 po Kr.), Mohylňané (*Μογγίλονες*, r. 10 po Kr.), Míšňané (Mysii, r. 222), Bobřané (Buri, r. 160), Došané či Doksané (Eudosi, r. 160), Nuťané (Nuithones, r. 98), Hliňané (Lingi, r. 160), Rujané či Raňané (Rugii, r. 98 po Kr.).

β) Z doby pozdější: Lučané (Žatčané, ok. r. 830), Holasovici (Golensici v Opavsku, r. 890), Vislané (Viuslane, r. 890).

e) Jména osob: *α*) z doby římské: Moravané: Mírobud (Marobuduus, r. 10 po Kr.), Bolemír (Belomarus, r. 165); Atala (r. 261), Pipa (dcera jeho, r. 261).

Chrvati: Van (Vannius, r. 21 po Kr.), Vangius (též r. 21), Sido (ok. r. 50).

Rabané (Aravisci): Spomír (Spumarus), Báta (Bato), Mojmír (Mogitmarus).

Bojové: Krtožír (*Κριτασίρος*, ok. r. 45 př. Kr.), Boňata (Bonata, Boniata, Boniatus), Boj (Boius), Děva (Dievio), Komata (Comata), Iljata (Iliatus), Vep (Vepo); všichni tito na kamenech římských z prvních století po Kr.

Korutané a Krajnci, jmenovaní v Norikum na kamenech římských z prvních dvou století po Kr.: Bělík (Bellicius), Bělice (Bellicia), Katuša (Catussa), Bona (Bonia), Jatomír či Jacimír (Jantumarus), Jatomíra či Jacimíra (Jantumara), Ljucimír (Leucimarus), Maleš (Malso), Malej (Maleius), Mojmír (Magemarus), Paměta (Pameta), Stolata, Velek (Velleco), Zorana (Sorana), Světovid (Suetued), Lap (Lappus), Močeta (Mocetius), Řešimír (Ressimarus), Kaleta (Caleta), Citon (Citton), Van (Vannus), Dubnis (Dubnissus), Ninoša (Ninassa), Pal (Pallo), Nemeta (Nemet), Kotula (Cotula), Žír (Siro), Tres (Atres) a v. j.

β) Z doby pozdější: V bratrské knize Salcburské (r. 804—809) [1]: Semihněv (zemigneu), Těchomíra (tichomira), Dobromysl (dabramuzlj) a Přebila (prebila); u

[1]) Th. G. v. Karajan Das Verbrüderungs-Buch des Stiftes St. Peter zu Salzburg. Wien 1852. S. 19.

Salcburčana nejmenovaného [1]: Mojmír (moimarus, ok. r. 822), Přibina (priuina, ok. r. 830) a Kocel (chocil, ok. r. 863), a k r. 850 Chotěmír (chetumar), Lutomír (livtemar), Skrben (zcurben), Kroměžír (crimisir); pak v Letopisech franckých:

Bech (r. 805), Ratislav (Rastiz, r. 846), Vitorad (Wiztrach) a Slavitěch (sclauitag, r. 855), Svatopluk (zuentibald, r. 870), Slavomír (sclagamar, r. 871), Svatoslav (zuentisla), Vitislav (Witizla), Spytimír (spoitimar), Mojslav (moyslau), Bořivoj (Goriwei, r. 872), Horazd (Gorazd, r. 885), Spytihněv (spitigneuo), Vratislav (r. 895) a j.

f) Jména bohů a bohyň pohanských. Z doby římské připomíná Tacitus (Germ. 43., r. 98 po Kr.) bohy „Alcis," kteří vůbec za „Holce" lužické se pokládají. Jiná jména, zaznamenaná teprv ve spisech pozdějších, zvláště ve slovníku Mater Verborum, jsou tato: Bělboh (belboh), Černoboh (cernoboh), Třihlav (trihlav), Perun, Svaroh, Živa (siua), Svatovid (suatouyt), Radhost (radihost), Děvana (deuana), Jeseň (yesen), Lada, Vesna, Morana, Přiie (prije), Sytivrat, Veles, Skřeti (scretti), Poludnice, Lutice, Víly, Rusalky a j.

g) Jména měsíců, pocházející z doby nepamětné a z větší části podnes obecná, zapsána jsou teprv později v různém čase, a to: prosinec November r. 1128 od prodlužovatele Kroniky Kosmovy; leden, vnor, brezen, queten, izok, zaruj a rujen jmenují se v slovníku Mater Verborum (ok. r. 1252); hruden (přebytný), duben, máj čili traven, červen menší čili červenec (nyní červen), srpen a listopad zapsáni jsou ponejprv v slovníku „Bohemarius" (r. 1309); konečně weliki czirwen (nyní červenec) a wrziessen (nyní srpen) v breviáři Rejhradském z r. 1342 [2]).

h) Jiná slova, poznamenaná ve spisech latinských a řeckých, totiž: báta (otec neb vůdce Panonců u Strabona, asi r. 10 po Kr.); med (*ὸ μέδος*, r. 448), strava (po smrti

[1]) B. Kopitar Glagolita Glozianus. Vindobonæ 1836. p. LXXIV.
[2]) O měsících českých viz J. Grimm Geschichte der deutschen Sprache, S. 67 a pojednání K. J. Erbena v Časop. Mus. na r. 1849, str. 133.

Atilově, r. 454); somar (mezkař, u Evgipia r. 470); kramola (carmola, ok. r. 650), kruh (cruog, r. 826), plátno (paltena, r. 889).

2. Sněmy a Soud Libušin. Dva zlomky básní dějepravných na 4 listech pergamenových, kteréž, jako podobno, Norbert Vaněk r. 1818 nalezl a k rukoum nejvyššího purkrabí, Fr. hraběte z Kolovrat, do Českého Museum poslal. Pocházejí z VIII. neb IX. století a jsou tedy nejstarší památka literatury české a vůbec slovanské. První zlomek zavírá v sobě 9 veršů o ukončení sněmu, jenž tehda z kmetů, lechů a vládyk se skládal. V zlomku druhém, zdržujícím v sobě 112 veršů, popisuje se rozepře dvou lechů či pánů českých, Chrudoše a Štáhlava, o dědictví otcovské, vedená za kněžny Libuše před shromážděným soudem zemským, kterouž rozepři když kněžna rozhodla, od Chrudoše pohaněna jest a za tou příčinou, jakž se podobá, pojavši Přemysla za manžela, sudství dalšího se vzdala. Obojí básní, psanou desítislabičným veršem epickým, vyjasňuje se znamenitě politické i soudní zřízení české v době nejstarší, v Soudu Libušině pak připomíná se mimo to více památných jmen míst a osob a podotýká též rozdílu mezi právem slovanským a německým v příčině posloupnosti dědické, z čehož zřejmo, jak velice již toho času Čechové s Němci se stýkali. Kritický rozbor zlomků těchto, co do jazyka, dobropísemnosti, místo- i dějepisu, podán jest ve spise P. J. Šafaříka a Fr. Palackého: Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache. Prag 1840.

3. Báseň hrdinská „Záboj a Slavoj," zachovaná v Rukopise Kralodvorském [1]). Jedna z nejkrásnějších památek národního básnictví staročeského. Líčí se v ní odboj Čechů proti cizincům, kteří vtrhše pod vůdcem Luděkem do země, náboženství cizí (křesťanské) jim vtírali, načež vůdcové

[1]) Báseň tuto i báseň níže pod jménem „Čestmír a Vlaslav" položenou, ač nás došly v opise teprv z konce XIII. století, klademe do této nejstarší doby dle mínění obecného, že jsou sepsány v nedlouhém čase po příbězích, ku kterým se vztahují. Však nemožné není, že složeny jsou i později. — O Rukopise Kralodvorském vůbec viz níže v době třetí.

čeští, Záboj a Slavoj, tajné pozdvižení spůsobili a udeřivše na ně od Černého lesa a porazivše je na hlavu vlast od cizího jařma osvobodili. Básník, chvále zpěv Zábojův srdce jímající, přirovnává Záboje neznámému pěvci dávnověkému Lumíru (Lutomíru), „který slovy i pěním pohýbal Vyšehrad i vše vlasti." Dle podobnosti k pravdě vztahuje se báseň tato k bojům Čechů s Franky po pádu říše Duřinské r. 528, kdež Frankové celé krajiny Pomohanské až k hranicím českým se zmocnili, anebo k pozdějším bojům, vedeným s nimi v týchž krajinách za krále Franckého Dagoberta ok. r. 630, když Sam, vůdce Slovanů severních, Franky u Vogastiburku byl porazil. Skládána jest snad nedlouho po této události, ku kterémuž věku ukazuje poněkud i to, že básník ani nepřítele určitě nejmenuje, nazývaje ho vůbec „cuzím." Kromě platnosti poetické, vytčené výše, má báseň Záboj a Slavoj i znamenitou platnost historickou a bájeslovnou, ježto se v ní vyobrazují bohové (Vesna, Morana, Běs, Tras) a náboženské obyčeje Čechů pohanských, jich mnohoženství, obětování bohům a p. Převládá v ní verš desítislabičný čili slovanský, tu a onde však dle povahy děje a osob se krátí a dlouží. Co jazyka se týče, jest v něm mnoho slov starožitných, na př.: báta, varito, zvěst, rozkos, krahuj, lis (liška), holubin, otecký (otcovský), zapoviédati (rozkazovati), drbiti (museti), oběcati (obětovati); též více starožitných konstrukcí: koni řehce vešken les, prudkost vyrazí Luděkem a j. Koncovky však a pravopis mají na sobě již známky XIII. století, na př.: ot muže místo od muža, z srdce m. z srdca, prsed bohy m. pred bogi a p.

4. Báseň hrdinská Čestmír a Vlaslav, zachovaná též v Rukopise Kralodvorském. Počíná se veršem: „Neklan káže vstáti k vojně." Vyličuje boj knížete Pražského Neklana s Vlastislavem, knížetem Luckým, pro spustošení krajiny Pražské ok. r. 830, kterýž boj se skonal slavným vítězstvím Čestmíra, vůdce Neklanova, nad Vlastislavem v něm usmrceným. Vůbec jest důmyslně provedena, vyobrazuje živě příběh zběhlý, vyniká básnickými obraty a jest památná i tím, že se v ní ponejprv jmenuje Praha (t. Pražané). Ze

slov a forem zastaralých, jichž v ní hojnost, vytknouti vhodno: holedbati se t. pyšniti se, hadlivý t. tupivý, vojevný t. bojovný, mestný t. mstivý, Neklanin adjekt. posesivní za Neklanův a p.

5. Báseň Jelen, počínající slovy: „Běháše jelen po horách," rovněž ze sbírky Kralodvorské. Opěvá se v ní ve spůsobě romance smrť jinocha od nepřítele zabitého, jejž veškeré dívky oplakávají. Krahujci, kteří truchlice s sebou nad smrtí jinochovou, s dubu pokrakují, jsou příznakem, že ta báseň pochází z doby pohanské.

6. Zbyhoň, báseň lyrickoepická, ježto se počíná: „Poletova holub ze dřeva na dřevo," obsažená též v Rukop. Kralodvorském. Složena jest v trochejích 12 slabičných na spůsob romance a líčí žalost milencovu nad unešením milenky skrze Zbyhoně, vládyku loupežívého. Z krahujců v ní připomínaných a z „mlatu," jehož v době pozdější zřídka již užíváno, souditi lze, že vznikla dříve doby křesťanské.

7. Otče náš. Není pochyby, že modlitba Páně hned za prvních počátků křesťanství v zemích českých od misionářů na jazyk národní přeložena jest, kteryžto však původní překlad nezachoval se, nébrž toliko text novější z druhé polovice XIV. století. Nejstarší přípis Otčenáše nachází se v c. k. univ. bibl. Pražské v rukopise „Modlitby" asi z r. 1370—1375; jiný z též asi doby vytištěn v Dobrovského Historii literatury české, str. 74 a v Jungmannově Literatuře, str. 25; opět jiný v Rozboru staroč. liter., II. 70, při Životě Krista Pána. O něco novější text ze začátku století XV. položil mistr Jan Hus za příklad písma k Ortografii své, v němž slova staršího textu: dluhy a dlužníkóm našim změněna jsou ve viny a vinníkuom svým, kteryž Otčenáš také zapsán jest v jedné knize z XV. století na faře Dešenské ve Znojemsku. Z některých vad jazyka, jež starší textové do sebe mají, pravdě se podobá, že prvotní překlad učiněn od nějakého misionáře německého v češtině nedosti zběhlého, který příliš se řídil latinou i němčinou. Poklesky takové vidí se býti: v nebi i *v* zemi (*et in terra*) místo nynějšího na zemi; dluhy naše (*debita nostra*, snad dle německého) a dlužníkóm našim (*debitoribus nostris*) místo viny naše a vinníkóm svým; ale zbav ny ote zlého (*libera nos a malo*) místo zbav ny zlého.

8. Zlomky hlaholské. Dva listy pergamenové, r. 1855 prof. K. Höflerem v kapitulním archivě v Praze nalezené, ježto obsahují některé písně starocírkevní obřadu řeckého (světidlny a sedidlny), písmem hlaholským psané. Dle Šafaříka pocházejí z 2. polovice století IX. aneb z 1. polovice století X., a tudíž jsou nejstarší památkou církevního jazyka slovanského a po Libušině Soudu i jazyka českého, ježto v sobě zavírají také některá slova česká, na př.: modlitva místo molitva, světidlna místo světilna, přěstavenié místo přestavlenié, tekúc místo tekušt a p. Širší zprávu o nich viz ve spise: „Glagolitische Fragmente," herausgegeben von K. Höfler u P. J. Šafařík. Prag 1857.

Doba druhá.

Od zajití království Moravského až do uvádění osad německých v zemích československých, aneb od r. 906 až do r. 1197.

1. Dějiny vůbec.

Po pádu království Moravského rozšířil Spytihněv, kníže Český, moc svou přes celou nynější Moravu, a založil nepochybně městečko Spytihněv na řece Moravě blíže Velehradu s kostelem p. Marie, při němž zřízen archidiakonát. Po něm panoval vojvoda Vratislav, jehož manželka byla Drahomíra Stodoranská a po jeho smrti (r. 926) jeho syn Václav, pro nábožnost a horlivost v rozšiřování křesťanství za svatého ctěný. Nástupce Václavův mladší jeho bratr Boleslav I., zrušiv starodávné zřízení

zemské, dle něhož země byla na více krajů pod zvláštními knížaty rozdělena, a spojiv veškerou vládu zemskou v osobě své, Čechy proti cizozemsku a jmenovitě proti podmanivému Německu mocnými a nezávislými učinil. Za Boleslava II., příjmím Nábožného (od r. 967—999), zřízeno jest biskupství Pražské (r. 973), k němuž až do založení biskupství Vratislavského a Krakovského (ok. r. 1000) kromě Čech a Moravy i Slézsko a Krakovsko náleželo. V posledních létech panování jeho vzešly krvavé půtky mezi rodem Slavníkovým a Vršovici, ježto se skončily vyhlazením Slavníkovců na Libici (r. 996), kterouž dobou i sv. Vojtěch, syn Slavníkův, smrt mučedlnickou v Prusích podstoupil (r. 997). Za Boleslava III. klesla říše Česká a dostala se na čas v moc Polákům (r. 1003), za Oldřicha však a syna jeho Břetislava (r. 1037—1055) povznesla se opět. Břetislav vedl vítěznou válku s Poláky, odňal jim východní část Moravy a uveda v rodu posloupnost staršinskou ustanovil mladším synům svým, Vratislavovi, Kunratovi a Otovi, Moravu po dílech k užívání, v jichž a potomků jejich držení zůstala pak až do zřízení markrabství. Spytihněv, nástupce Břetislavův (od r. 1055—1061), příjmím „Nábožný a Spravedlivý," pověstným se učinil vypovězením Němců ze země, též ale Sázavských mnichů slovanských. Za Vratislava II., jenž byl obdařen i hodností královskou (r. 1061—1091), založeno jest biskupství Olomoucké (r. 1063) a vedena první známá válka s Rakušany za markraběte Lipolta, ježto se skončila vítězstvím Čechů u Mailberka r. 1082. Léta 1108 vyhubeni jsou Vršovci, dávní odpůrcové Přemyslovců, knížetem Svatoplukem na hradě Vratislavi. Nedlouho potom (r. 1116) za knížete Bořivoje poraženi jsou Uhři blíž Hluku na Moravě a za knížete Soběslava Němci pod císařem Lotarem u Chlumce (r. 1126). Tou dobou zmohly se Čechy zase znamenitě, zvláště za dlouhé vlády krále Vladislava I. (r. 1140—1173), kterýž r. 1147 s králem Německým, Kunratem III., táhl do Země svaté, dobyl co spojenec císaře Fridricha Milána (r. 1158) a r. 1164 králi Štěpánovi III. proti císaři Řeckému Emanuelovi k trůnu Uherskému dopomohl. Když se však r. 1173 vzdal vlády, nastaly dlouholeté nesnáze o trůn mezi synem jeho Fridrichem a knížetem Soběslavem, v kteréž vmíchav se císař Fridrich Rusobradý, nejprv Soběslava, pak Fridricha na trůn dosadil, ano chtěje seslabiti říši Českou, i Moravu na krátký čas od Čech odtrhl (r. 1182), podav ji spůsobem léna říše Římské Kunratovi Otovi Znojemskému, kterýž ji nedlouho potom po bitvě u Loděnice (r. 1185) opět k Čechám navrátil. Po smrti Fridrichově (r. 1189) panovali brzo po sobě Václav II., syn Soběslava I., Přemysl Otakar I., syn Vladislava I., jehož bratr Vladislav opět od císaře Fridricha učiněn markrabím Moravským od Čech nezávislým (r. 1192), a konečně biskup Jindřich Břetislav, kterýž, dobyv podruhé na Vladislavovi Moravy, r. 1197 zemřel. Po něm prohlášen jest za knížete bratranec jeho Vladislav, jenž postoupiv vlády staršímu bratru svému Přemyslu Otakaru, Moravu pod jménem markrabství k užívání obdržel.

Co na Slovensku po troskotání říše Moravské až do sklonku X. století za pohanských Arpádovců se dálo, v zapomenutí přišlo tak, jako to, co se téhož času dálo na Moravě. Teprv za Geyzy I., kterýž se přiznal k víře Kristově (ok. r. 975), dějiny poněkud se objasňují. Syn jeho, Štěpán Svatý, r. 995 od sv. Vojtěcha pokřtěný a r. 1000 za krále korunovaný, založil arcibiskupství Ostřihomské, k němuž znamenitá část Slovenska přidána, vystavěl více klášterů a chrámů a rozdělil zemi svou dle spůsobu slovanského na stolice čili župy, jakož také úřady dvorské i nižší po slovansku spořádal, čehož upomínkou jsou jména úřednická až do nových časů zachovaná: nadorispsány (nádvorní župan), udvarnok (dvorník), ispan (župan) a j. Týž panovník náboženství křesťanské pilně v národu Maďarském rozšiřoval, v čemž mu kromě sv. Vojtěcha a učeného Čecha Rádla, opata Svatomartinského, zvláště duchovenstvo slovanské nápomocno bylo, jakž zřejmo z mnohých slov ke křesťanství se vztahujících, vzatých z jazyka slovanského, na př.: keresztény (křesťan),

szent (svaty), malaszt (milost Božská), pokol (peklo), karátsony (kračún, vánoce), pap (pop) a j.

Po Štěpánovi Svatém, jenž zemřel r. 1038, nastoupili synovec jeho Petr, pak Samuel a Ondřej, kterýž r. 1052 s Německým císařem Jindřichem a Českým Břetislavem válku vedl. Od r. 1079 panoval Ladislav I., potomně za Svatého vyhlášený, jenž Charvatsko a Dalmatsko se zemí svou spojil a Kumány v ní usadil. Po něm vládl Koloman, za kteréhož 12.000 křižáků německých pod vůdcem Volkmarem až k Nitře vtrhlo, pro loupeživé chování však nazpět do Němec zahnáno jest. Za Štěpána II. svedena r. 1116 mezi Uhry, Čechy a Moravany bitva u Hluku na Moravě, připomenutá v dějinách moravských. Geyza II., syn Bely Nevidomého († r. 1136), obnovil biskupství Nitranské a osadil Němci část Sedmihradska; po jehož smrti (r. 1161) dosedli na trůn rychle po sobě syn jeho Štěpán III., pak Ladislav II., Štěpán IV. a konečně Bela III., kterýž zemřel r. 1196. Z času králů těchto nic památného z dějů slovenských nezaznamenáno.

Rakousy, v nichž po celou dobu tuto z části ještě česky se mluvilo, staly se po bitvě Prešpurské až po řeku Enži kořistí maďarskou. Odtud činili Maďaři po půl století nájezdy do Bavor, do Frank a do Duřinek, až je Ota I., král Německý, r. 955 na poli Ličanském blíž Augšburka na hlavu porazil, načež od Enže až k Medlíku nazpět zahnáni jsou. Léta 976 učinil císař Ota II. z dobyté části Dolních Rakous, k níž nepochybně náležela i krajina na levém břehu Dunaje ke hranicím českým a moravským, krajiště východní, Ostrich řečené, svěřiv správu nad ním markraběti Lipoltovi z rodu Babenberského. Nový tento markrabě, dobyv nedlouho potom (r. 984) na Maďařích hradu Medlíka, zapudil je až za Chlumy Vídenské, a osadil krajinu spustlou novými obyvateli. Konečně odňal císař Jindřich III. r. 1043 Maďarům i kraj Záchlumský až k řece Litavě s nynějším hlavním městem Vídní a o několik let později Čechům kout země blíž ústí řeky Dyje proti Břetislavi, jejž daroval

r. 1056 biskupství Pasovskému [1]). Tím nabyly Dolní Rakousy hranic nynějších, kromě Vitorazska, kteréž teprv r. 1185 od Čech odtrženo a Hadmarovi z Kunrinku propůjčeno jest. Sto let na to (r. 1156) za markraběte Jindřicha, příjmím Jasomirgotta, spojeny jsou Rakousy Horní a Dolní v jedno a učiněny vojvodstvím o sobě, jehož hlavním sídlem knížecím na místě hradu Medlického (Mödling) učiněna jest Vídeň. Ku konci připomenouti tu sluší válku, vypuklou r. 1176 o hranice zemské mezi Jindřichem Jasomirgottem a Soběslavem II., vojvodou Českým, v kteréž obě země velice popleněny jsou.

V Bavořích, v jichžto východních končinách v době této jazyk český též ještě průchod měl, vládl po porážce u Prešpurka vojvoda Arnult, a po jeho smrti (r. 936) bratr jeho Bertolt, jenž byl zaroveň vojvodou Korutanským. Po něm nastoupili (r. 948) knížata z rodu saského: Jindřich I. (zemř. r. 955) a Jindřich II., svak Boleslava II., knížete Českého. Jindřich II. postaviv se proti císaři Otovi II., r. 976 s vojvodství svržen a na jeho místě Ota Švábský vojvodou Bavorským učiněn jest. Po Otovi vévodili Jindřichové III.—V. až do r. 1009, v kterouž dobu připadá založení biskupství Bamberského. Dále v století XI. panovali Jindřichové VI.—VIII. až po r. 1070, potom Velfové I. a II. a po nich od r. 1120 až do r. 1141 Jindřichové IX. a X. a Lipolt V. Rakouský. Léta 1156 bratr Lipoltův, Jindřich XI., příjmím Jasomirgott, učiněn byv vojvodou Rakouským, postoupil Bavor císaři Fridrichovi Rusobrademu, kterýž jich propůjčil v léno Jindřichovi XII., jemuž říkali Lev, léta pak 1180 po svržení Jindřichově, Otovi Vitelsbašskému, při jehož rodu trvají podnes.

2. Dějiny umění.

Umění a nauky šířily se v době této v Čechách i na Moravě znamenitě, zvláště působením křesťanství. Hlavním sídlem učenosti i umělectví byli tehda klášterové a

[1]) Listem, daným dne 10 července 1056. Monum. Boica XXIX. 129.

chrámové kapitulní i kolegiální, při nichž byly zřízeny školy [1]). Již ale také před založením kapitul a klášterů byly v Čechách školy, a to v Budči, v kteréž se dle legendy sv. Václav učil jazyku latinskému a slovanskému a jiná na Vyšehradě, v níž vyučen byl písmu slovanskému sv. Prokop (před r. 1032).

Za příčinou dalšího vzdělání putovali vědochtiví Čechové na vyšší školy cizozemské do Němec, do Francouz, do Nizozemska a do Vlach, a vrátivše se do vlasti slynuli co učení a umělcové. Slovútní mužové učení z doby té byli: Petr, kaplan krále Vratislava († r. 1091), v jazyku vlašském i německém dokonale zběhlý; Gervas, mistr kapituly Pražské a Kliment, opat Břevnovský (r. 1110—1127), jimž Kosmas oddal první dvě knihy kroniky své; letopisec Kosmas, děkan kapituly Pražské († r. 1125), v Leodii vycvičený a důkladně znalý klasiků latinských Virgilia, Horácia, Terencia, Salustia, též Boetia a jiných, jakož i sv. otcův Jeronyma a Augustina; Zdík, biskup Olomoucký († r. 1150), syn Kosmův, v umění literním vzdělaný, zakladatel biblioteky při kapitule Olomoucké; Daniel, biskup Pražský, rádce a vyslanec krále Vladislava I., učenec a státník znamenitý († r. 1167); letopisec Vincenc, tajemník biskupa Daniele (r. 1170) a Jarloch, opat Milevský (ok. r. 1190).

O spůsobu, v kterémž se té doby stavitelství v Čechách i na Moravě nacházelo, svědectví dávají kostelové někteří posud zachovaní a části kostelů slohu byzantského, jakož jsou: kostel sv. Jiří v Praze ze století X.; hlavní chrám sv. Václava v Olomouci (z r. 1126—1131); chrám sv. Prokopa při někdejším klášteře benediktinském v Třebíči z druhé polovice XII. věku, z něhož nádherný

[1]) Ke konci XII. věku byli v Čechách a v Moravě 2 chrámové kapitulní (v Praze a v Olomouci), 6 chrámů kolegiálních, 9 klášterů benediktinských (z nichž nejstarší v Břevnově, založený r. 993 knížetem Boleslavem II.), 1 slovanský (Sázavský, r. 1032 sv. Prokopem založený), 7 klášterů premonstrátských (první Strahovský, založený r. 1143), 5 cisterciáckých (první v Sedlci, zal. r. 1143), 1 Maltesácký (r. 1156)a 1 křížovnický (od r. 1190).

portál podnes se spatřuje; kostel Milevský a Tepelský (tento z r. 1197); ozdobní kostelíkové Podvinecký, Poříčský, Zábořský, Svatokateřinský ve Znojmě a j. Taktéž vzdělávalo se umění malířské a sochařské. O Božetěchovi, opatu Sázavském za krále Vratislava I. okolo r. 1090, jde pověst, že byl výtečný malíř i řezbář, od něhož prý pocházel uměle řezaný obraz p. Marie, toho času klášteru Kotvickému v Rakousích darovaný; za knížete Soběslava I. ok. r. 1130 vymalován, vykládáním řemeslným opatřen a jinak skvostně ozdoben jest chrám Vyšehradský, a po dnešní dobu chová se kniha z kostela tohoto a jiná souvěká (evangelistář) z chrámu sv. Víta v Praze, ozdobená krásnými miniaturami. Taktéž zhotovována jsou od jeptišek Svatojiřských v Praze a od jeptišek Doksanských mistrná roucha kostelní. Neméně zdokonalilo se i rytectví, jakž patrno z mincí českých z XII. století, kteréž, pokud se týče čisté rytby a rázu, všelikým cizozemským toho věku se vyrovnají, anobrž nad ně vynikají.

3. Dějiny řeči.

Co do prostranství země, zachoval se jazyk český v tomto třístoletí v nynějších zemích československých téměř v té míře, jako v době předešlé. K zemi České náležela tehda také část nynějšího Saska na Labi s hrady Kamencem (Königstein) a Ratní, též Žitavsko, Budišínsko a Zhořelicko, nikoliv ale Chebsko k Němcům příslušné; na západu náležela k Čechám města bavorská Osí (Eschelkamm) a Brod s krajinou okolní a na jihu Vitorazsko, nyní rakouské. Kromě jazyka českého měla však v zemích řečených uváděním křesťanství průchod také latina, v klášteřích a od duchovenstva vůbec vzdělávaná. Latinsky spisovaly se listy všeliké a knihy náboženské i vzdělavací, anobrž i první kronika Česká děkanem Kosmou v témž jazyku jest sepsána (r. 1120—1124). Také němčina ujímala se již tenkráte v Čechách a na Moravě, jednak působením duchovenstva německého, jednak obchodem, v Praze, v Olomouci a v Brně od Němců vedeným, zvláště

pak svazky rozličnými, jimiž rod knížecí během doby této k Německu se připoutal. První šiřitelé evangelium za knížat Vratislava i Václava byli nejvíce mniši němečtí z Řezna, a podobně i první klášterové v Čechách osazeni jsou mnichy bavorskými, na př. klášter Ostrovský (r. 999), do něhož povoláni jsou benediktini z Altachu, dílem i vlašskými (klášter Břevnovský) a později francouzskými. Vojvodové a králové čeští a pozdější knížata Moravští brali sobě manželky nejvíce z Němec [1]), a onino, jsouce kromě toho od časů Oldřichových volenci říšskými a obcujíce často se dvorem císařským, potahovali ke dvoru svému mnoho Němců i Němkyň. I není se tedy čemu diviti, že němčina již v druhé polovici X. století takového průchodu v Čechách nalezla, že při instalaci prvního biskupa Pražského Dětmara, rozeného Němce, na stolici biskupskou (r. 973) kníže Boleslav II. a přední pánové zpívali píseň německou: Christe keinado und di hallicgen alle helfuent unse (Kriste smiluj se a všichni svatí pomozte nám), kdežto lid obecný volal „Krlešn“ (Kyrie eleyson) [2]). I také kupci němečtí, kteříž od dávných časů v Čechách i na Moravě, zvláště v Praze a v Olomouci, požívali práva hostinství, hleděli zajisté časně dosíci z postavení svého užitků všelikých, až pak za časů krále Vratislava I. (po r. 1061) zřídili v Praze na Pořičí obec zvláštní, spravovanou sudím a zákony německými. Podobně došli i mnozí duchovní a dvořané němečtí na ujmu domácího duchovenstva a jiných obyvatelů předností mnohých, jakož na př. r. 1168 kněz Fridrich, rodem Sas, česky neumějící, skrze přízeň královny Jitky Duřinské biskupem Pražským učiněn jest [3]). Za kteroužto příčinou

[1]) V běhu dvou století mělo 10 panovníkův českých manželky německé, totiž: Boleslav II. († r. 999) Emu Burgundskou, Břetislav I. († r. 1055) Jitku Svinobrodskou, Spytihněv II. († r. 1061) Idu Vitinskou, Kunrat I. († r. 1092) Vilburku Tenglinskou, Břetislav II. († r. 1100) Lutkardu Bavorskou, Vladislav I. († 1125) Richsu Berkovnu a Richsu Voburskou, Vladislav II. († r. 1194) Kedrutu Rakouskou a Jitku Duřinskou, Kunrat Ota († r. 1191) Helichu Vitelsbašskou a Přemysl Otakar I. Adelu Míšenskou. [2]) Cosmæ Chronica Boem. Ed. R. Koepke, p. 50. [3]) Kromě Fridricha toho bylo od založení biskupství Pražského až do r. 1197 šest Němců biskupy Pražskými: Dětmar † r. 982, Thiddag † r. 1017, Ekart † r. 1023, Herman † r. 1122, Menhart † 1134, Gotpolt † r. 1168. Též více než polovice kanovníků Pražských a Vyšehradských skládala se z Němců. [1]) Cosmæ Chronica Boem. p. 63. [2]) Tamtéž p. 79. [3]) Erben Regesta I. 100. [4]) Cosmæ Chronica Boem. p. 124.

tehda k Němcům odpor jakýsi se zmáhal, kterýž znamenati jest zvláště v kronice Kosmy děkana, několikrát s nechutí Němců se dotýkajícího, kdež na př. o knížeti Břetislavovi praví: že umínil sobě Jitku raději unésti, nežli o ni prositi, věda, kterak jsou Němci od přirozenosti hrdí a nadutí, majíce v opovržení Slovany i jejich jazyk [1]). A však řeči české němčina po onu dobu značně nerušila, aniž docházela velké obliby a rozšířenosti, což jmenovitě z toho zřejmo, že ani někteří knížata z rodu Přemyslova německy neuměli, jakož vypravuje Kosmas, že kníže Vratislav II., chtěje r. 1061 rozděliti Moravu mezi bratry své, Otu a Kunrata, dal Kunratovi, kterýž uměl německy, Znojemsko, ježto hraničilo s Rakousy německými, Otovi Sličnému však, německy neumějícímu, že dal Olomoucko tehda ještě naskrze české [2]).

Osad německých, kromě Pražské toho času ještě, ani v Čechách ani v Moravě nebylo; toliko Chebsko k Čechám tehda nenáležité již se poněmčovalo, jakž se tam k r. 1135 jmenují tři vsi německé Diepoltzrewt, Frownrewt a Chunrewt [3]). Pokoušeli se sice Němci r. 1121 i v samých Čechách blíž Bělé na hranicích bavorských hrad (Přimdu) potajmu vystavěti, čemuž ale kníže Vladislav I. překazil [4]). Že by pak kníže Václav (r. 1191) Němcům byl dědiny dal a vsi německé zakládal, jakož vypravuje Dalimil, historicky prokázati nelze.

Na Slovensku pokládají někteří počátek několika německých měst baňských a Spišských do časů krále Geysy II. († r. 1161), jenž Sasy do zpustlého Sedmihradska povolal, však písemných památek se o tom nezachovalo.

V Rakousích jazyk český v této době velkou zkázu bral. Po bitvě Prešpurské rozutíkali se obyvatelé rakouští,

Slované i Němci, od Maďarů sužovaní, do hor a do lesů, zůstavivše prázdné úrodné krajiny podunajské. Když tedy po porážce Maďarů na poli Ličanském r. 955 Bavoři krajin těchto nejprvé až po řeku Orlavu a později až po Chlumy Vídeňské dobyli, bylo potřebí osaditi je novými obyvateli. A tu jmenují se Čechové v listech souvěkých ne již co praobyvatelé, alebrž co kolonisté mezi Bavory v krajině Svato-Hipolytské na řece Březnici[1]), kdež městečko Böhmischkirchen (Česká Cerekev) podnes jméno jich připomíná. Takové kolonisování skrze Bavory dělo se mnohem hojněji ve století XI. a XII. po založení klášterů benediktinských Medlického (ok. r. 984), Kotvického (r. 1083), Seitenštetského a Starohradského; augustiniánských Novohradského či Klosterneuburského a Herzogenburského a cisterciáckých Svato-Křížského, Lilienfeldského a Světelského (r. 1138), kteřížto klášterové, kromě některých jiných později založených, měli hojné statky po celé zemi až k samým hranicím českým a moravským. Klášterové tito a taktéž biskupové Pasovští, jimž rovněž náleželo mnoho statků v Rakousích, vymycujíce na nich lesy a zakládajíce osady, usazovali množství Němců mezi Slovany, až tito konečně mezi oněmi vyhynuli. Totéž dělali v Horních Rakousích klášterové augustiniánští Svato-Floriánský a Svato-Nikolský, cisterciácký Wilferinský a premonstrátský Drkolenský (Kloster Schlægel), též i bavorští pánové z Machlandu, z Burghausu a z Peilšteina, kteříž v století XI. a XII. znamenitou část lesnaté krajiny na hranicích rakouskočeských osadníky bavorskými naplnili. Síla osad, ježto se končí na reut, schlag a stetten, jako: Abtschlag, Abtsdorf a Abtsstetten, Bischofswart a Bischofsstetten, Grafenschlag, Grafenberg a Grafeneck, Münichreut, Mönichkirchen a Mönichhof, Pfaffenschlag, Pfaffenreut a Pfaffenstetten atd., chová v jménech svých stálou památku této poslední kolonisace a zároveň tevtonisace v Rakousích[2]). Ke konci XII. století jmenují se

[1]) V listu Jindřicha II., vojvody Bavorského, daného asi r. 973, psáno: Postea Persnicha (nyní Perschling), quod tempore presenti Boemani insidendo arabant. Monum. Boica I. 2. 208. [2]) K mnohým jménům

sice ještě v listech některé osady přesnými jmény českými, na př. Polana (nyní Pölla), Ostrog (nyní Ostra), Radíkov (n. Raicha) na řece Křemži, les Roháč (Rogacz) u Falkenšteina (asi r. 1170) a vody Skřemelice (r. 1179, nyní Schrems), Lužnice (nyní Lainsitz), Jestice a j.; anobrž ještě r. 1239 připomíná se v městečku Mautern na Dunaji obyvatel Blažej, rodem Slovan (genere Slavus), jenž dal kostelu sv. Mikuláše u Pasova dvě vinice v blízkých Rosicích (Rossatz); a však vůbec pokládati se může jazyk český v Rakousích koncem století XII. za vyhynulý.

Nic však méně po dnešní den trvá památka někdejšího obyvatelstva slovanského v zemi Rakouské, jednak v tváři a v obyčejích obyvatelů tamějších, jmenovitě v krajině Svato-Hipolytské, Javornické (Jauerling), Štyrské, Stodoranské (Stoder) a j., jednak v některých slovích posud v lidu žijících a v jménech místních. Po dnešní chvíli na př. jsou v Rakousích obecná slova: ojnice (Ainzen), robota (Robat), chalupa (Kaluppe), stodola (Gstadel), křen (Kren, jinde v Němcích Meerretig), pomalu (pomalich), urasi (urážlivý); v Salcbursku průchod má slovo „ráhno“ (Rahen), t. j. tyčka k měření dříví narovnaného, a tamtéž, jakož i po celých Rakousích a Bavořích až po Rýn slovo „pavlač.“ Znamenitější jména místní z oné doby posud zachovaná jsou na př.: Vitoraz (Weitra), Světlá (Zwettel), Býdov (Waidhofen), Kamýk (Bergreichenstein), Drozdovice (Drosendorf), Rohy (Horn), Krumlov (Krumau), Dlouhá Louže (Langenlois), Řečice (Retz), Křemže a Kamenec (Krems und Stein), Valtice (Feldsberg), Lava (Laa), Kotvík (Göttweih), Cáhlov (Freistadt) a v. j.

V Bavořích podobají se dějiny jazyka českého na mnoze rakouským; toliko že tam národnost česká na větším prostranství a trvaleji se udržovala nežli tuto. V

osad českých, když se do nich dostali Němci, přivěšena jest koncovka německá: dorf, feld, -ling a p., a časem jméno přeměněno tak, že kořen slovanský úplně v něm zmizel. Tak učiněno z Přemyslovic Primizlaitorf, z Mysliboře Misliborustorf, nyní Meiseldorf, z Drachova Trachentorf, nyní Trandorf, z Radhoště Tratigist, z Malých Borů Mallebern, z Mokré (u Klosterneuburku) Mukkerau, z Leštnice Liesing a p.

Řezně ještě v X. století jazyk český nebyl pominul; neboť odtamtud přicházeli nejvíce misionáři do Čech. Do kláštera Řezenského dal kníže Boleslav I. syna svého Strachkvasa na vychování; z téhož kláštera pocházel mnich Bosa (Boso), kterýž v Míšni slovansky kázal [1]) a co biskup Mezibořský (od r. 969—971) diecésánům svým zeslovanštěné „Krlešn“ pilně vštěpoval [2]). Krajina Řezenská, zvláště okolo Amberka, též i Franky východní po řekách Mohanu, Radnici, Aurachu, Aiši, Baunachu, tam kde nyní jsou města Erlangen, Forchheim, Hallstadt, Bamberk, Baunach a Hochstett, byly ve století X. a XI. téměř celé slovanské. V krajině Folkfeldské daroval král Ludvík, řečený Dítě, roku 911 knězi Gosboldovi vsi Kněžisko (Chnezzisko) a Kněžikov (Chnezzigouue) [3]), a král Jindřich potvrdil r. 923 kostelu sv. Salvatora ve Würcburku desátek, odváděný od Slovanů z medu a plátna [4]). Léta 1007 založil král Jindřich II. biskupství Bamberské zvláště proto, aby Slované tamější, jsouce od Würcburka příliš vzdáleni, tím snadněji byli na křesťanství obráceni a podmaněni. V synodě, odbývané léta 1058 v Bamberku, navrhl Guntér, biskup Bamberský, aby se k obracování Slovanů v pohanství zatvrzelých moci užívalo, což i učiněno. Tehda měly tam ještě mnohé osady a jiná místa jména slovanská. R. 1048 daroval na př. císař Jindřich III. biskupství Bamberskému ves Čermnou [5]), po německu zvanou Rottenmann, a r. 1077 slula krajina Schwarzburská a Salfeldská v Duřinkách „zemí Slovanskou“ (terra Slavorum), les Duřinský pak „lesem Slovanským“ (saltus Slavorum) [6]). V Bambersku a Würcbursku byl ještě v polovici století XII. patrný rozdíl mezi Slovany a Němci [7]). Nicméně postupovala zde, tak jako v Rakousích, tevtonisace přičiněním biskupů a klášterů (jmenovitě Altašského, obnov. r. 990, Lambašského, zříz. r. 1056, Banzského, zříz. r. 1070 a j.)

[1]) J. Ortel's Münster zu St. Afra in Meissen. Leipzig 1843. S. 6. [2]) Dětmar Mezibořský II. 40. [3]) Monum. Boica I. p. 145. [4]) Tamtéž str. 161. [5]) Mon. Boica XXIX. I. p. 94. [6]) Leibnitz Script. rer. Brunsv. I. 320. [7]) Mon. Boica XIII. p. 77. Erben Reg. I. p. 125—128 ad an. 1150.

a i užitím jiných prostředků, a ku konci století XII. byl jazyk český v Bavořích vůbec již na vymření. Nejdéle, jakož k pravdě podobno až do století XIII., odporovala čeština němčině v okršlku kapituly Chebské, totiž v nynějším Barutsku, Wunsidlsku, Ředvicku, Waldsasku, Bernovsku a Tirschenreutsku [1]). Po dnešní den pak nalézá se téměř po celém Bavorsku množství připomínek zašlého tam Slovanstva. Obyvatelé bývalého vojvodství Bavorského čili tak řečených Starých Bavor podobají se povahou těla i ducha ano i vzezřením Slovanům, lišíce se patrně od Švábů sousedních, pročež od soudných badatelů bez rozpaků pokládají se za potomky slovanské, spřízněné s blízkými Čechy a Moravany [2]). Totéž platí o obyvatelích v Bambersku, zvláště v krajině Hochštetské, kteří jsouce na slovo vzati pro mysl nábožnou a neporušenost mravů zachovávají podnes některé obyčeje Čechů pohanských, vymrskávají na př. bičem čarodějnice, dávají zjara na pole křížky z dřeva svěceného a p., a před sto léty vynášeli ještě také Moranu a vyháněli zimu rolničkami [3]). Kromě toho průchod má podnes mnoho slov českých v poněmčeném lidu bavorském, zvláště k hospodářství a k živnostem se vztahujících, jakož jsou slova: trata (Trad), robota (Robat), vrub (Warb), šít (slámy, Schütt), chomút (Komet), ráhno (Rahen, Rachen, dřevo příční na vořích, od plavců po řece Jizeře tak jmenované), mošna (Moschen), bečka (soli, Bütschen), pavéza (Pavesen), jircha (Irche), pecka (Petschen), nůž (Nusche), vdolek (Dalken), koláč (Kolatschen), kroupa (Graupe), zlota (špatná cesta, Schlott), hranice (Graniz), skřítek (bůžek domácí, Schrätel) a m. j. [4]). Zvláště pak někdejší slovanské obyvatelstvo v

[1]) V sousedních Horních Sasích trval jazyk srbský až do konce XIII. století, kdežto držitelové soudů zakazovali, aby se ho již v jednání úředním neužívalo. V Míšni zanikla srbština vůbec v polovici XIV. století. Gebhardi's Geschichte der Wenden II. 230. [2]) Gustav Schlesier's Deutsche Studien. Stuttgart 1836. S. 126—128. [3]) Nic. Haas Geschichte des Slavenlandes an der Aisch. Bamberg 1819. [4]) Andr. Schmeller's Bayerisches Wörterbuch. Stuttgart u. Tübingen 1827—1837. — Podobná slova zachovala se též v obecné mluvě lidu německého ve Švýcařích,

Bavořích v paměť se přivádí jmény místními po celé takměř zemi rozšířenými, jako jsou na př.: Barut (Bayreuth), Svinobrod (Schweinfurt), Chlum (Culmbach), Smržnice (hrad Zwiernitz), Nabín (Nabburg), Brod (Furth), Řečice (Rehce, Rötz), Kočín (Kötzing), Strubiny (Straubing), Trausnitz (vrch a hrad u Landshutu), Dolnice (Töltz pod Mnichovem), Dachov (Dachau), Chlumec (Kallmünz) a množství jiných, dílem již za doby římské jmenovaných, na př. Řezno, Pasov a t. d.

Co se dotýče povahy jazyka a změn v době této v něm zběhlých, zachovala se řeč česká větším dílem v té váze, v kteréž byla v době předešlé. Formy mluvnické v Evangelium sv. Jana (ze století X.) jsou téměř tytéž, co v Soudu Libušině, na př. genit. plur. jmen mužských bez *ů*: učenik (učedlníků), peniaz (peněz); lokál plur. jmen místních na ás: Topolaz, Brnaz (v Topolanech, v Brňanech, r. 1131); lokál sing. bez předložky *v:* Preroue (v Přerově), Ratagih (v Ratajích, r. 1131); přídavná přivlastňovací tvořena jsou změkčením koncovky: Sekyř Kostel (m. Sekyřin, ok. r. 1124), Olbram Kostel (m. Olbramův); též jsou tvořena koncovkou *in* místo *ův:* papežin, palmin (palminy lětorosti, v Evang.); v časoslově kladeno *chu:* abychu sě poklonili, m. aby sě poklonili. Přehlasování širších *a* a *o* v úzké *e* trvalo: činiéše m. činiáše, a však též: slušáše; zieveno m. ziaveno, ale též iavno (v Evang.); rekosta m. rečesta (řekli), Blag a Bleg (ok. r. 1180), Jaroslav a Jeroslav (1165—1176). Týmž spůsobem pravopis větším dílem podoben jest pravopisu Soudu Libušina. *C* kladlo se v Evangelium vždy ještě místo *č*, někdy ale nastupovalo na místě něho složené *ch:* chlouech (člověč), chaikouici (Čajkovici, r. 1190); kteréž ch se později také místo *c* kladlo: Opatouich, Podelasich (Opatovici, Podlažici, r. 1160); *h* psáno místo *ch:* zhoua (schová), v listech XII. století

na př.: Dædi (děd, korut. slovensky ded), Baabi (bába), At (otec), Ditti (dítě, slov. dête), Laib (chleb), Zuber (džber), Türken (turkyně), Rebe (řepa), Tratte (trata), Draje (dráha), Plan (planina), eren (orati), vergrausen (zagroziti) a v. j. B. Kopitar's Kleinere Schriften I. Th. Wien 1857. 269.

ale již také kladeno *ch; g* psáno místo *h*: godina pogreba moiego (v Evang.), Gobza (Hobzá, r. 1190), Chegost (Čiéhost, r. 1190); před *e* a *i* však psáno *g* také již místo *j*: Ugezdci (v Újezdci, r. 1131); vedlé *l* a *r* co polohlásek vkládány jsou hlásky *e* a *i*: zreno (zrno), dlesno (dl'žno); nosovka znamenala se písmenem *a:* imaia (imaja), penaz (peniaz, v Evang.); Rokitnicea, Lodinicea (u Znojma, r. 1190), i také dvouhláskou *œ* a *e:* cnæzi (kněži, v Evang.), rame (rámě), grebeti (hřiéběti). Místo cizího *f* psáno *p:* kaipa (Kaifa), pilipp (Filip, v Evang.)[1]).

Nových slov a názvů přibývalo znamenitě působením křesťanství, neboť nastala potřeba, aby se nové věci a myšlénky, jichž známost křesťanství s sebou přinášelo, novými slovy pojmenovaly. To dělo se jednak překládáním slov latinských: trojice *(trinitas)*, očistec *(purgatorium)*, dvorný *(curiosus)*, masopůst *(carnisprivium)*, milosrdný *(misericors)* a p., jednak přeměněním názvů latinských dle orgánů českých: kostel *(castellum)*, biskup *(episcopus)*, opat *(abbas)*, probošt *(præpositus)*, klášter *(claustrum)*, cinter (na Slov., *cemeterium*), kříž *(crux)*, mše *(missa)*, ornat *(ornatus)*, komže *(commissa)*, kmotr *(compater)*, kmotra *(commater)*, krlešn *(Kyrie eleyson)* a p.

Některých slov užívalo se za křesťanství v jiném smyslu nežli za časů pohanských; na př. slovo kněz, ježto prvé znamenalo kníže, přenešeno jest na duchovního, jenž prvé slul popem; slovem kázati, prvé poroučeti, znamenáno hlásání slova božího; slovem spasti (spasiti), prvé pásti, značeno vysvobození a p. Tehda dána jsou také dnům v týdni jména nynější: neděle, poneděli, úterý (druhý), středa (prostřed týdně), čtvrtek, pátek, sobota (z hebr.). I na skladbu jazyka působilo poněkud křesťanství (totiž latina), neboť se ti, kdož s počátku z latiny překládali, buď z bázlivosti nebo z neumělosti mnohých latinismů dopouštěli, na př. v Otčenáši, jak již vytknuto, ale zbav ny od zlého (*a malo*); v Evangelium: pride Jesus

[1]) Více o tom viz ve spise Šafaříkově a Palackého: Die ältesten Denkmäler der böhm. Literatur. 1840.

Hierusolim (bez předložky, místo v Jerusalem); jenže běše jej předade místo jenže běše jej předal *(qui erat eum traditurus)*. Též v pravopise znamenati lze z písmen latinských, položených na místě českých, kterak naň latina působila; psánof na př. r. 1131: Praxici místo Praksici, Quasici m. Kvasici a p.

Jaký účinek pak na jazyk český mělo němectví, zřejmo z toho, že kněžny české z Němec pošlé dětem svým dávaly jména německá [1]), za jichž příkladem zajisté šli hned i mnozí dvořané a jiní novot milovní pánové čeští. Nepochybně již tehda vštěpovali němečtí duchovní lidu českému mnohá slova polouněmecká, na př. vánoce (Weihnacht) místo někdejšího kračúnu, krmáš (na Moravě, Kirchmesse) místo posvícení, a podobně přijato snad již toho času od německého komonstva kněžen českých a od německých kupců mnohé slovo života panského neb řemesel se týkající, ač o tom v skrovných písemných památkách tehdejších nic není zaznamenáno.

Jména místní však v Čechách i na Moravě byla té doby naskrze česká a neporušená. Toliko dvě místa na hranicích zemských měla již v století XI. jméno německé: Cheb, nazvaný „Egire" či „Eger" dle řeky Ohře (r. 1061) [2]) a Břetislav v Moravě, ježto sluje v listu císaře Jindřicha z r. 1056 Lauentenburch (nyní Luntenburg, t. j. hrad Lavenský) [3]). K nim přišlo ku konci XII. věku (asi r. 1196) třetí jméno německé Neudorf na pomezí bavorském [4]). Až do poslední čtvrti století XII. byla také jména míst i osob v listech a ve spisech latinských, na př. v kronikách děkana Kosmy, mnicha Opatovického a j. vůbec správně

[1]) Německá jména obdrželi knížata z rodu Přemyslova: Oldřich, syn Boleslava II. a Emy Burgundské († r. 1037); Kunrat Brněnský († r. 1092), Ota Sličný († r. 1087) a Dymuta, děti Jitky Svinobrodské; v století XII.: Jindřich, Dětleb, Lipolt, Fridrich a j.; též dávána jsou knížatům a jiným mužům, jenž vstoupili do stavu duchovního, jména cizí, na př. Strachkvas († r. 997) nazván Christianem, sv. Vojtěch Adalbertem, Jaromír biskup († r. 1089) Gebhardem či Keprtem, Svatobor patriarcha Voglejský († r. 1106) Fridrichem, Zdík, biskup Olomoucký, Jindřichem a p. [2]) Mon. Boica XXIX. 148. [3]) Tamtéž 129. [4]) Erben Reg. I. 193.

česky psána [1]); a však v poslední čtvrti století XII. již rušena jsou v listech, vzdělávaných od mnichů německých, kteří psali na př.: r. 1186 Zlavchawez za Slavkovice, Mrchniz za Mračnice; r. 1189 Shexin za Čečín, Thischow za Těškov, Cedlihce za Sedlec; r. 1193 Mladatiz za Mladotice a p.; podobně jsou prznéna jména osobní, na př.: r. 1182 Priemuzzil a r. 1191 Primuzel za Přemysl; r. 1192 Purkos za Prkoš, r. 1193 Zlauwatha za Slavata a v. j. [2]).

4. Dějiny literatury.

Památky písemné z tohoto třístoletí jsou velmi skrovné. Mužové učení doby té, vzděláni nejvíce v cizině, psali na mnoze latinsky, na př. Kosmas, spisovatel prvních letopisův českých; nejmenovaný kanovník Vyšehradský, prodlužovatel letopisů Kosmových; Zdík, biskup Olomoucký, jenž vydal latině řád církevní diecése své; mnichové Sázavský a Opatovický (1142—1160); Vincenc, kanovník Pražský (r. 1170) a Jarloch, opat Milevský (r. 1190), jenž sepsali letopisy vlastenské. Též při chrámech kolegiálních spisovány jsou knihy nejvíce po latinsku, jakož v bibliotekách kapituly Pražské a Olomoucké mnohé rukopisy z doby té, zejména bible latinské, podnes se chovají, českého ale nic. Na Vyšehradě konečně a v klášteře Sázavském, r. 1032 skrze sv. Prokopa založeném, vzdělávalo se písemnictví starocírkevní, hlaholské i cyrilské. Čímž jest, že nás z těch časův došly jen nepatrné zlomky evangelií, dvě písně církevní a různá vlastní jména a jiná slova v listech a kronikách latinských.

[1]) V tak řečených zlomcích Monseových, tištěných v Bočkově diplomatáři Moravském, přivádějí se ovšem již k r. 1030 a 1031 některá jména poněmčená a německá na Moravě i v Čechách, na př.: dubreu místo Dúbrava, Ruza místo Rusava, Marave místo Morava, Vpa místo Opava, ano i Sigehardus a Rudolfus a k r. 1055 také pánové čeští: Vuluram, Luitpold, Marchuart a Wilhelmus. A však zlomky dotčené vesměs máme za podvržené, rovněž jako výpisy z tak zvaného Hildegarda Hradišťského, a pročež se k nim tuto netáhneme. [2]) Viz Erbenova Regesta k rokům jmenovaným.

5. Památky písemné.

1. Zlomek Evangelium sv. Jana. List pergamenový z nejstaršího překladu evangelií, nepochybně ze století X., jejž V. Hanka r. 1828 na deškách knihy latinské z r. 1595 nalezl a v Museum Českém uložil. Po Libušině Soudu jest tento zlomek nejdávnější pozůstatek písma českého. Obsahuje 186 veršů, psaných mezi textem latinským, a sice XII. 4.—50. (uece se ieden iz ucenic iego), XIII. 1.—9., XIV. 28.—33., XVII. 1.—6. a XVIII. 13.—22. Jazyk i pravopis podobá se na mnoze jazyku a pravopisu Soudu Libušina, písmo však znamenitě jest úhlednější. Vytištěn jest nejprv v Časop. Mus. na r. 1829, pak v Hankově Sbírce nejdávnějších slovníkův, vyd. r. 1833 a s kritickým rozborem slov i překladu v Šafaříkově a Palackého spise: Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache, Prag 1840.

2. Píseň církevní „Hospodine, pomiluj ny," složena dle zprávy prodlužovatele kroniky Kosmovy, dané k r. 1260, od sv. Vojtěcha († r. 997), napsána však teprv r. 1397, vyjma první verš, jenž zaznamenán jest r. 1249 a 1283 v pokračování kroniky řečené. Dobrovský (Geschichte der böhm. Literatur S. 76—79) a jiní novější vzdělavatelé literatury staročeské mají za to, že píseň tato pochází z doby starší, nežli z času sv. Vojtěcha, proto že ji prý dle svědectví Kosmova lid obecný zpíval již při svěcení prvního biskupa Pražského Dětmara r. 973, anobrž že snad složena jest od prvních apoštolů slovanských sv. Cyrila a Metuda nebo od žáků jich. A však Kosmas neuvádí určitě písně „Hospodine, pomiluj ny," neboť praví k r. 973 a později při intronisaci knížete Břetislava r. 1037 jenom, že lid obecný volal při Te Deum laudamus „Krlešn," t. j. Kyrie eleyson, jak to bylo vůbec tehda i v Čechách i v Němcích obyčejno. I to jest na pomyšlenou, že by kněží latinští v první době křesťanství sotva byli dávali zpívati píseň, která by byla pocházela od kněží církve řecké. Nechať ale jest tak neb jinak, píseň ta není mladší X. století, jakož ukazují stará slova: gospod (pán), pomiluj (smiluj se), spas (spasitel), mír (svět), žizň. Vytištěna jest dle dotčeného rukopisu z r. 1397, chovaného v bibliotece university Pražské, v Dobrovského Historii literatury české, str. 77 a v domnělé formě původní, upravené P. J. Šafaříkem, ve Výboru z liter. české, str. 27.

3. Píseň „Svatý Václave, vojvodo České země." I tato píseň, nemající rýmu, jest původu velmi starého a dosahuje snad věku sv. Vojtěcha; dostalo se nám jí však jen v opise z r. 1368, učiněném skrze Beneše z Weitmile. Počátečně skládala se ze tří strof, k nimž později přidáno několik jiných. Tiskem vyšla v Hankových Starob. Sklád., sv. V., str. 58 a ve Výb. z lit. české, str. 321.

4. Poznamenání statků kostela Olomouckého, ježto přidáno jest k listu latinskému o přenešení stolice biskupské od sv. Petra k sv. Václavu v Olomouci, vykonanému dne 29. června 1131. Obsahuje 210 jmen osad moravských a českých (těchto 9) a jest, co jazyka a topografie historické se dotýče, nejdůležitější památka diplomatická XII. století. List, k němuž poznamenání toto připojeno, tištěn jest v Bočkově Diplom. Mor. I., 204 a v Erbenových Regestech I., 96, též o sobě péčí Fr. Richtra v Olomouci r. 1831. Pravopis v jménech míst jest téměř týž co v Evangelium sv. Jana; souhláska *c* klade se za *c, č* a *k:* Dedicih, Cerninoue, Dobrensko; *e* za *e* a za *ě:* Nabeloue, Vncine; *g* za *j* a za *h:* Ratagih, Grusouaz; *h* za *ch:* Hrastouicih, však před *a, o, u* píše se již *ch:* Cechah; *s* platí za *s, š* a *ž:* Kostelaz, Viscoue, Siuanici; *u* za *u* a *v:* Vneradici, Sobnouo; *y* přichází jen v dvojhlásce: Beztroycicih, Voycouicih, Nalubney; *z* znamená *z* a *s:* Zbizlau, Ostrouaz; *d, n, t, r* zastupují tytéž hlásky a *ď, ň, ť, ř:* Nabrode, Nacholine, Tesaz (v Těšanech), Vateroue; polohlásky *l* a *r* píší se pomocí samohlásek *i* a *e:* Dirsouicih (Držovicích), na Telmacoue (na Tlmačově). Týkajíc se hláskosloví a forem mluvnických, průchod mají vesměs vokály široké: Tučapi (nyní Tučepy), Moscenica, Zesa (osoba Žeša). Genitiv podstatných jmen neživotných vychází na *a:* Vduba, Vbreza (u břesu); množný nomin. na *i:* Souolusci (nyní Sovolusky), Pretoci (Přítoky);

životný nom. na *ané*, kdež nyní jest *any:* Satcane (Zatčané), a podobně Olsane (Olšané), Tesane (Tišané), t. j. obyvatelé záteči, olší, tisů; lokál těchto jmen končí se na *ás* bez předložky: Glubocaz (v Hlubočanech), Mostcaz (v Mostčánech); lokál bezživotných na *i* vychází na *ech:* Kororupeh, Kladorubeh, lokál jmen patronimických na *ích*: Koualouicih, Quasicih; lokál jmen, kladených v počtu jednotném, má předložku *na:* Napteni, Nalubney, Nabrode. Jména místní, skonávající se nyní na *ov*, končí se na *ovo:* Gluchouo (Hluchov), Sobnouo (Sobnov), jako posud se mluví okolo Domažlic a v Opavsku. Přídavné jméno toliko jednou tu psáno, totiž abstraktní: Studene dole (v Studeně dolě).

5. Jména osob a míst na mincích, počínajíc od Boleslava I. (r. 936), a v listech i letopisech latinských století XI. a XII.; též některá slova různá, zvláště k právům a ke zřízení zemskému se vztahující, tamtéž zaznamenaná. Pravé listy původní, české i moravské, počínají se teprv začátkem XII. století (od r. 1115); listy, mající datum starší, složeny neb přepsány jsou teprv v století XII. neb XIII. Jakožto listiny, kteréž mnoho takových jmen vlastních v sobě zdržují a tudíž zkoumateli jazyka nad jiné platny jsou, kromě listu Olomouckého z r. 1131, jehož přídavek český výše vyložen, připomínáme tyto: základní listiny kostela Boleslavského z r. 1052, kostela Litoměřického z r. 1057, kláštera Opatovického z r. 1086 a kapituly Vyšehradské z r. 1088, kteréž listy vesměs v nynější spůsobě napsány jsou v století XII. a na začátku století XIII.; základní list kláštera Kladrubského z r. 1115 a nadací list kapituly Vyšehradské z r. 1130; nadací listy klášterů Litomyšlského z r. 1167 a Louckého blíž Znojma z r. 1190 [1]). K listům těmto přičísti též náleží nekrolog kláštera Opatovického asi z r. 1160, obsahující mnoho jmen osobních [2]). Co letopisů latinských se dotýče, zavírá v sobě množství jmen místních a osobních

[1]) Viz Bočkův Codex diplom. Mor. I. a Erbenova Regesta Boh. et Mor. I. k rokům přivedeným. [2]) G. Dobner Monum. histor. III. 9—16.

kronika Kosmova, jdoucí až do r. 1124 [1]) a prodloužená po Kosmově smrti od nejmenovaného kanovníka Vyšehradského (od r. 1140—1171), od mnichů Sázavského (od r. 1126—1165) a Opatovického (od r. 1148 až 1163) [2]), od kanovníka Vincence (od r. 1140—1171) [3]) a od Jarlocha, opata Milevského, až do r. 1199 [4]). Slova, týkající se zřízení soudního a zemského, obsažena jsou kromě výše jmenovaných listů Litoměřického a Vyšehradského v právích Kunrata, knížete Znojemského z r. 1189. Za příklad jmen a slov takových klademe tuto:

a) Jména osob: *α*) na mincích českých a moravských: Bolezlav (Boleslav I. r. 936—967 a Boleslav II. 967—999), Jaromir (r. 1004), Odalricus (Oldřich r. 1012 až do r.1037); Bracizlav (Břetislav r. 1037—1055), Spitignev (Spytihněv r. 1055 — 1061), Wratizlaus (Vratislav r. 1061—1092), Borivoi (Bořivoj po r. 1100), Svatopulc (Svatopluk r. 1107) a v. j. [5]); *β*) v listech XI. a XII. století: Nesul, Gostirad, Groznata (r. 1052), Lubgost, Modlibog (r. 1088), Uacezlaus, Zesa (Žeša r. 1131) [6]); *γ*) v nekrologu Opatovickém: Sdislaus, Wacek, Pribina, Krivosud, Zavisa, Scedrota, Milota; *δ*) v kronice Kosmově: Ludmila, Dragomir, Ztrachkwaz, Wrssewici, Zmil, Wsebor, Preda; *ε*) v letopisech mnicha Opatovického: Dubrauca, Bosik, Nadey, Kriuozud, urissouici; *ζ*) v kronice Vincencově: Wladizlaus, Zobezlaus,

[1]) Pertz Monum. Germ. IX., kdežto kronika tato dle nově nalezeného nejstaršího rukopisu asi z r. 1150 od R. Koepke kriticky vydána jest. Ve vydání, učiněném od Pelcla a Dobrovského ve spise Scriptores rerum Boh. r. 1784, obsažen jest text obnovený ze století XIII., v němž jména vlastní jsou již značně změněna. Při kronice Kosmově jsouť i letopisy kanovníka Vyšehradského a mnicha Sázavského. [2]) G. Dobner Monum. histor. III. 17—24 a Wiener Jahrbücher der Literatur. 48. Bd. [3]) G. Dobner Monum. histor. I. 29—78. [4]) Tamtéž I. 79—122. [5]) Více o mincích těch viz ve spise Voigtově: Beschreibung der böhmischen Münzen, Prag 1772—1774, a v pojednání Hankově v památkách archeologických, 1855—1857. [6]) Viz popis takových staročeských jmen osobních, podaný od Fr. Palackého v Časop. Mus. na r. 1832.

Boryuoy; η) v kronice Jarlochově: Zuatopulc, Dirsata Woizlaus a v. j.

b) Jména míst: α) na mincích: Praga a Melnik (r. 967—999); β) v listech: Olomuc, Brno (r. 1052) [1]), Znoimo, Zpitignev, Prerov (r. 1052), Hulmec (Chlumec r. 1057), Wratizlau, Prahaticih (Prachatice r. 1088), Veligrad, Cromesir (r. 1131); Nemchici (Němčici), Hiski (Chyšky, r. 1190); γ) v kronice Kosmově: Leuigradek, Lutomizl, Svinobrod (v Bavořích), Sekirkostel (Sekýř Kostel v Moravě), Brido (Brdo, Wartha ve Slézsku), Rakouz (hrad Raabs v Rakousích), Trencin a Stregonia (Ostřihom na Slovensku), pak řeky: Vag, Nissa, hory Tatry (Tritri), Modra (Mudre) a j. δ) v letopisech mnicha Opatovického: rakouzi (marchia orientalis), ruzia, Kladsko, Kozli, Zatc; voda Labe; hory sybena, wissechore; ε) v kronice Vincencově: Ztragov, Tisa; hory Hilmec, Pocyn v Tyrolsku a j.; ζ) v kronice Jarlochově: Zcala, Milevsk, Cunicz, Doczan (Doksany) a v. j.

c) Názvy práv a zřízení zemského se týkající: v listu Vyšehradském: zagradne; v listu Litoměřickém: homutoue, othodne, otroce (otročí), gostine, grrnecne, sitne (žitné), nedoperne, glaua; v právích Kunratových: narok, sok, svod, povod, slubny sud, viboi, grdost, vrez, pogone, pomocne, nastoyte.

d) Jiná různá slova: tona (tůně), poclona, okou (okov), brod, casnik (čísník), rudnik, koselug (koželuh), becuar (bečvář), svinar (r. 1088), dusnik (dušník), pstruznik, zelaznik (železník), vgezd (circuitus, r. 1115), ialovica (v listu z r. 1130), strasa (stráž, r. 1143), a v letopise Želivském: Sussina (r. 1175) a boisce (bojiště, r. 1179).

Ku konci sluší tu připomenouti dva pozůstatky slovanského písemnictví církevního z této doby, z Čech a z Moravy, jenž jsou: *a*) Evangelium Sázavské či Remešské, v r. 1010—1040 od sv. Prokopa psané, na

[1]) Olomuc jmenuje se sice již k r. 863 a Brno k r. 884, a však v listech podvržených.

kteréž králové Francouzští od 2. polovice století XVI. až do konce století XVIII. při korunování přísahali. Vydáno jest skvostně v Paříži r. 1843 a od V. Hanky v Praze r. 1846. *b*) Začátek homilie sv. Jana Zlatoustého, připsaný písmem starocírkevním v rukopise latinském ze století IX. v bibliotece kláštera Rejhradského v Moravě.

Doba třetí.

Od uvádění osad německých v zemích československých až do vystěhování cizozemců z vysokého učení Pražského, čili od r. 1197—1409.

1. Dějiny vůbec.

Přemysl Otakar I., panovník důmyslný, znaje škody veliké, ježto rodu jeho i zemi z ustavičných rozbrojů v rodu knížecím vzcházely, přihlížel k tomu, aby utvrdil moc knížecí a zprostil se nadvlády cizozemské. Přidav se v půtce o německé císařství k Filipovi Hohenštaufskému proti Otovi Brunšvickému obdržel od onoho důstojenství královské, kteréž byvši mu r. 1204 též od císaře Oty IV. a od papeže Inocencia III. potvrzeno, napotom stalo se dědičným. Léta 1216 dav syna svého Václava I. za krále prohlásiti, zrušil staršinství Břetislavem zavedené. Nedlouho potom přišel v tuhou rozepři s Ondřejem, biskupem Pražským a s papežem Honoriem III. o desátky a některé svobody církevní, kteráž konečně úmluvou na valném sjezdu na Šachově v Rakousích narovnána jest (1221). Moravu až po tu dobu spravoval markrabě Vladislav, po jeho pak smrti (r. 1222) markrabě Vladislav II., syn krále Přemysla, až do r. 1227 a od r. 1228 Přemysl, mladší bratr jeho. Léta 1230 po smrti krále Přemysla nastoupil na trůn Václav I., již r. 1228 za krále korunovaný, kterýž pověstným se učinil uváděním cizozemských

spůsobů, krojů, zbraně a her rytířských i neobyčejné po tu dobu nádhery a marnotratnosti u dvoru. První léta panování svého měl ustavičně co činiti s Fridrichem Svárlivým, posledním vojvodou Rakouským z rodu Babenberského, i také s bratrem svým Přemyslem, markrabím Moravským. Roku 1241 ochránil Čechy od vpádu Mongolského a po vítězstvi nad nimi u Olomouce také z Moravy je vypudil. Nedlouho potom (1248) vzešlo mrzké záští mezi ním a synem jeho Přemyslem Otakarem, tehda markrabím Moravským, ježto škodné zmatky a bouře v zemi spůsobilo. Za posleduích let vlády Václavovy zvolen Přemysl Otakar za vojvodu Rakouského, načež sobě vydobyl také polovice Štyrska na králi Uherském Belovi IV., kterýž vtrhna za tou příčinou válečně do Moravy, celou krajinu až k Olomouci poplenil. Brzo na to král Václav zemřel (1253).

Přemysl Otakar II., dosedna po otci na trůn a zděděv po něm i mysl nádhery a skvostnosti milovnou hleděl předkem a nejprvé příjmy komory královské rozmnožiti. K tomu konci osazoval pohraničné lesnaté krajiny v Čechách i v Moravě kolonisty německými, zemi jim za nájem rozprodávaje a zakládal města nová, osazovaná též nejvíce obyvateli německými. Co rytíř dobývavý táhl r. 1255 v průvodu důvěrného rádce svého Bruny, biskupa Olomouckého a mnohých knížat německých na pohanské Prušany, aby je obrátil na víru křesťanskou. Vrátiv se dobyl na králi Uherském Belovi IV. jižní polovice Štyrska a v další válce zvítězil nad ním slavně na poli Moravském (1260). Léta 1269 rozšířil panství své i nad Korutany a Krajnou, byv ustaven od vévody Oldřicha za dědice zemí těchto. Takovým však rozmnožovaním moci koruny České vzbudil k sobě záští Rudolfa Habšburského, r. 1273 za krále Německého zvoleného, s kterýmžto v boj se pustiv všech zemí svých kromě Čech a Moravy zbaven a posléz v bitvě u Vrbovce hanebně usmrcen jest (1278).

Po zahynutí krále Přemysla nastala Čechám i Moravě doba veliké bídy a škodlivých zmatků. Pro nedospělost kralevice Václava, syna Přemyslova, spravovali země

jeho cizozemci, Čechy totiž poručník jeho Ota Braniborský, muž zištný, a Moravu k ruce krále Rudolfa Albert Saský a biskup Bruno, za kterézto správy povstaly pro hrozné zpuštění země hlad, nákažlivé nemoci a jiné neřesti (1282).

Teprv po pěti těžkých létech král Václav II., ujav vládu, působením Záviše z Falkenšteina říši zemdlenou zase poněkud pozdvihl, zvelebiv hornictví, minci i také školy. Roku 1291 stal se vojvodou Krakovským a po smrti Přemysla Poznaňského králem Polským (r. 1300), syn pak jeho Václav III. vyvolen za krále Uherského (r. 1301). Dříve již (r. 1292) rozšířil Čechy krajinou Chebskou a částí Míšně, kteréžto země jemu od císaře Německého v léno jsou dány. Na to vedl válku se svakrem svým, císařem Albrechtem, a sešel smrtí v mladém věku (r. 1305). Václav III., nástupce jeho, maje teprv 16 let, postoupil koruny Uherské Otovi, vojvodovi Bavorskému, polské však koruny chtěje proti Vladislavovi Lokétkovi, soku svému hájiti, a táhna válečně do Krakova, na cestě v Olomouci od Kunrata z Mühlhofu úkladně zavražděn jest (r. 1306), kteroužtou vraždou starodávný knížecí a královský rod Přemyslův vyhynul.

Po vymření Přemyslovců vyvolen za krále Rudolf Rakouský, syn císaře Albrechta a po jeho brzké smrti (r. 1307) Jindřich Korutanský, jenž měl za manželku Annu, dceru krále Václava II. Za panování obou králů těchto vzešly v zemi velké rozbroje a nepořádky, aniž bylo lépe, když stavové, chtějíce se Jindřicha zprostiti, podali korunu Janovi, synu císaře Jindřicha VII. Lucemburského. Dobrodružný král Jan, jemuž za manželku dána spanilomyslná Eliška, nejmladší dcera krále Václava II., jezdil nejvíce po cizích zemích, peníze tam utráceje a Čechy spravovati dávaje cizozemcům, z nichž přední byl Bertold z Heneberka. Léta 1333 učinil syna svého Karla, vychovaného v Paříži, markrabím Moravským a svěřil mu také spoluvládu v Čechách, od kteréž doby se navracel pořádek v správu zemskou a důvěra obecná. Brzo potom (r. 1337) táhna válečně na Litvany oslepl; však i co nevidomý ve válčení a dobrodružství sobě libuje šel na

pomoc králi Francouzskému proti Angličanům a padl v bitvě u Křešťak (Creçy) dne 26. srpna 1346. Karel I., později co císař Karel IV., uvázav se v panování, věhlasným duchem hleděl ku potřebám země a zvelebil ji za svého řízení tou měrou, že nazván jest otcem vlasti a že po dnešní den trvá u vděčné paměti národu Českého. Léta 1348 zřídil vysoké školy v Praze, vymohl ještě za živobytí otce svého, aby biskupství Pražské povýšeno bylo na arcibiskupství, napomáhal všemožně hospodářství státnímu, průmyslu a obchodu, spořádal správu zemskou, zvelebil právnictví vůbec a připojil ke koruně České Slézsko, co ho posud při Čechách nebylo, též Kladsko, Lužici a Braniborsko; Moravy však bratru svému Janovi a potomkům jeho k užívání postoupil (r. 1349). Zemřel r. 1378. Za syna jeho Václava IV., kterýž byl od r. 1376 také králem Německým, trval s počátku pořádek a mír v zemi, později však povstaly různice mezi ním a bratrem jeho Zikmundem, i bratrancem jeho Joštem Moravským, též mezi některými pány českými, kteříž učinivše proti králi Václavovi jednotu jej jali a vězili (r. 1388). K tomu přišly rozbroje náboženské pro tehdejší dvojici papežskou, rozmíšky pro články Wiklifovy, Jeronymem Pražským ku konci století XIV. z Angličan do Prahy přinešené a konečně půtka o přednost národnosti při správě vysokých škol Pražských, kterouž rozeznav král Václav IV. k dobrému národu Českého proti národům cizím, jazyku českému nevěda nový věk připravil (r. 1409).

Na Slovensku vládl po smrti Bely III. král Emerich, syn Belův a po jeho úmrtí (r. 1204) Ondřej II., jenž s Rusíny válku vedl a r. 1222 zemi zřízení dal, ježto potom 600 let v platnosti se zachovalo, Po něm nastoupil r. 1235 Bela IV., za něhož r. 1241 Mongolové do země vtrhli a z velké části v pustinu ji obrátili, načež spuštěná místa, zejména ve Spiši, Němci osadil. Roku 1260 vedl nešťastnou válku s Přemyslem Otakarem II. Týž král spořádal za svého dlouhého panování správu vnitřní, zvelebil hornictví a sesílil znamenitě moc královskou naproti šlechtě. Zemřel r. 1270. Syn jeho Štěpán vládl toliko

dvě léta (r. 1270—1272), po němž připadl trůn na jeho syna, desítiletého Ladislava, příjmím Kumána, za kteréhož 1273 opět válka vzešla s Otakarem Českým, jenž v ní Prešpurka a Nitry dobyl. Ladislav zavražděn mladistvý od Kumánů r. 1290. Nástupci jeho Ondřeji III. bylo trůnu svého proti stranám odbojným úsilně hájiti, v kterémžto boji r. 1301 náhle v Budíně zemřel, jsa poslední potomek z rodu Arpádova.

Po vyhynutí Arpádovců povolal sněm uherský na trůn Václava, krále Českého, kterýž však na místě svém do Budína dal syna svého Václava III.; papež Bonifac VII. však, pokládaje Uhry za zemi ke stolici papežské připadlou, byl tomu na odpor. Vzdalť se tedy Václav trůnu uherského (r. 1305) a taktéž nástupce jeho Ota Bavorský (r. 1308), načež Karel Robert Neapolský přízní papežovou králem učiněn, jenž potom panoval až do r. 1342. Syn jeho Ludvík I., příjmím Velký, slavným se učinil spojiv království Bosenské s korunou Uherskou a stal se po smrti Kazimíra Velikého králem Polským (r. 1370). Zvláštních zásluh dobyl sobě zdokonalením správy vnitřní, ježto zřízení zemské opravil, výsady šlechtické obmezil, vyšší školy zřídil a jako Karel IV. v Čechách okolo Mělníka, tak on v krajině Tokajské vinařství zavedl a zvelebil. Zanechal (r. 1382) toliko dvou dcer Marie a Hedviky, z nichž onano Zikmundovi, bratru Václava IV., krále Českého, za věno donesla korunu Uherskou, tato Jagailovi Litevskému korunu Polskou. Zikmund, korunován byv r. 1387 za krále, r. 1393 od Turků u Nikopole poražen a v rozbrojích na to vzniklých (r. 1401) s trůnu svržen jest; nicméně opět žezla se domohl a řídil zemi dosti slabě ještě 36 roků.

Dějiny rakouské a bavorské dále pomíjíme, ježto již počátkem doby této národnost česká v obojí zemi byla na vymření.

2. Dějiny umění.

Umění v tomto dvoustoletí postoupilo znamenitě. Zvláště zvelebovalo se stavitelství stavením nových

klášterů a nádherných chrámů po celou téměř dobu, stavením hradů za Václava I. a Přemysla Otakara II. a zakládáním i rozšiřováním měst za Otakara II. O pokročilém spůsobu umění stavitelského v Čechách i v Moravě svědčí románské portály chrámů Týnského a Tišňovského a kaple Vinecké, krypta kostela Kouřímského a hrad Šternberk v Čechách z 1. polovice věku XIII.; z doby pozdější: chrámy Vysokomýtský (ok. r. 1260), Roudnický, založený r. 1330 od biskupa Janaz Dražic, jenž byl veliký zvelebovatel stavitelství domácího, Královéhradecký, Týnský a Karlovský v Praze, Kolínský, Plzenský, Svatojakubský v Brně a zvláště Svatovítský v Praze, hradové Pernšteinský a Karlšteinský, Pražský most Vltavský a j. Důmysl stavitelů oné doby jeví se obzvláště v pravidelnosti a úpravnosti měst od nich založených, totiž Unčova a Znojma (kromě hradu) z časů Přemysla Otakara I., Jihlavy z časů Václava I., Olomouce (krom Předhradí), Uh. Hradiště, Českých Budějovic, Vysokého Mýta, Poličky a j. z časů Otakara II., konečně Nového města Pražského z časů Karla IV.

Malířství v století XIII. nejvíce vzděláváno od mnichů, a to tak řemeslně, že některé drobnomalby z té doby za nejvzácnější památky malířství vůbec se pokládají. Pěkné miniatury takové mnicha Miroslava spatřují se v slovníku Mater Verborum asi z r. 1252; drobnomalby Bohuše Litoměřického v bibli Jaroměřické z r. 1259, jiné neznamého malíře v bibli Lobkovické a miniatury malíře Velislava v latinské legendě o sv. Václavu z též asi doby, v nichž jmenovitě pěkně vyobrazen kroj staročeský; nad jiné pak vynikají malby toho spůsobu mnicha Koldy v pasionálu abatyše Kunhuty z roku 1312 [1]). Za Karla IV., přítele veškerého umění, obdržel cech malířský v Praze nové výsady, načež z něho vznikla nová škola malířská. Mezi malíři tehdejšími vynikali mistři Dětřich, Wurmser a Zbyšek Trotinský, jichž slavná díla z části na Karlšteině, z části ve Vídni a jinde podnes se ukazují.

[1]) Více o těchto památkách umění staročeského píše J. E. Vocel v Časop. Mus. na r. 1852. sv. 1. a 2.

Kterak sochařství a kovolitectví tou dobou prospívalo, zřejmo z tesaných prací na chrámech Tišňovském, Týnském a Svatovítském, též z lité sochy sv. Jiří na hradě Pražském (z časů Karla IV.); o umělém ražení peněz svědčí groše krále Václava II., Karla IV. a Václava IV.

3. Dějiny řeči.

V době této ubylo znamenitě země, v které jazyk český ode dávna býval obecným, mimo to pak jazyk, co do vnitřní čistoty, nemalé porušení bral. Co v stoletích předešlých na ujmu národnosti české předsebrali cizozemci, do osad českých v Rakousích a Bavořích Němce vkládajíce a zřizujíce v zemích těchto kolonie německé, to nyní činili ve svých zemích knížata domácí, králové Čeští z rodu Přemyslova a s jich přivolením domácí korporace duchovní a mnozí velmožové světští, nejvíce pro rozmnožení důchodů. Počátek v tom učinil král Přemysl Otakar I. (od r. 1197—1230) a bratr jeho Vladislav Jindřich, markrabě Moravský (od r. 1197—1222); dokončil pak tu kolonisaci až na malé částky král Přemysl Otakar II. (r. 1253 až 1278). První osady německé v Čechách zřízeny jsou ku konci XII. a na začátku XIII. století v krajině severozápadní po obou březích řek Ohře a Bělé na statcích kláštera Teplského, založeného r. 1197 skrze Slavka, kaštelána Bilinského. Léta 1203 daroval pan Slavek v krajině té klášteru Oseckému ves Sconfelt (Tuchomyšl) a polnosti nějaké ve Fridbachu, kteréžto dvě místa jsou kromě Chebu a Nové vsi první osady německé v Čechách, ježto se v listech jmenují. V listu, daném r. 1213, připomíná se německé městečko Lichtenstat (česky Hroznětín), založené od Hroznaty a v jiném, daném r. 1207, městečko Zlawkowerde (nyní Schlackenwerth, česky Slavkov), založené od Slavka, který touž dobou založil také německé město Ostrov, dle něho Zlawkenwalde (nyní Schlackenwald) zvané a vesnici Pafengrune, nyní Pfaffengrün. V krajině dotčené šířeny jsou osady německé ku konci XII. století také od cisterciáků Valdsasských, jimž tam r. 1196

pán český, Milhost jménem, statky Bečov a Mašťov daroval; taktéž pochybnosti není, že týmž časem i nemalá část země České podél hranic bavorských okolo Tachova, Přimdy a Hostouně i podél hranic saskolužických okolo Děčína, Chřibské, České Lípy a Doksan lidem německým osazena jest [1]).

Na Moravě vyskytují se první osadníci němečtí na počátku XIII. století se dvou stran zároveň, severně na hranicích slezských a jižně na hranicích rakouských. Bylit tu usazováni v městech nejprvé skrze markraběte Vladislava Jindřicha a vně měst skrze cisterciáky Velehradské a řád německý, potomně skrze krále Otakara II., skrze Brunu, biskupa Olomouckého a skrze rozličné kláštery a jiné korporace duchovní. Co první Němci na Moravě jmenují se v listu z r. 1202 dva měšťané Velehradští, Altman a Wrzman, uvedení tam toho roku zároveň s cisterciáky německými [2]). Okolo r. 1210, když byla kolonisace německá z Dolního Slezska přes Nisu a Otmuchov až k Freiwaldovu a Cukmantlu postoupila, osazena jest Němci pohraničná krajina Moravská okolo Bruntálu a Benešova nepochybně Benešem, Vokem a Milotou z rodu Kravařského, jakož místní jména Benešov (nyní Bentsch), Wokendorf (Jelení) a Milotendorf (Dochov) ukazují; též i krajina Hlubčická na severním rohu starého Holasovicka snad současně poněmčena jest. Roku 1213 vysadil jistý Dětřich (Theodoricus) s přivolením markraběte Vladislava město Unčov obyvateli německými a založil tam v lesích vymýtěných vesnice německé Dittersdorf (Dětřichovice) a Eisenberk (Něm. Rudu). Nedlouho potom (r. 1224) vysadil král Otakar Opavu i Krnov Němci, od kteréhož času i starodávný kraj Holasovický Opavským jmenován jest. Krajina však mezi Opavou a Olomoucí, zejména okolo Berouna a Dvorců, byla té doby ještě naskrze česká.

Na jihu počalo se poněmčování pode Znojmem ve

[1]) Listy, zprávy o kolonisaci této podávající viz v Erbenových Regestech k rokům položeným. [2]) Doklady o usazování Němců na Moravě, jak tuto se vypravuje, obsaženy jsou v Bočkově Diplom. Mor.

vesnici Hnanici (Gnadlersdorf), v kteréž jistý Rudoger okolo r. 1210 vinice dle spůsobu německého klášteru Louckému daroval. Ok. r. 1220 osazeny jsou lidem německým Vršany (Frischau) u Znojma a Přítluky u Podivína skrze cisterciáky Velehradské. Tou dobou (r. 1222) přichází v listech i blízká poněmčená Lednice (Isgruob) a hrad Magdeberc (Děvičky) u Mikulova. I nelze pochybovati, že tehda již celý pruh země od hranic rakouských k Drnoholci, k Mikulovu a k horám Palavským Němcům v držení se dostal, ačkoli se jiná místa v té krajině teprv za krále Václava I. jmenují, totiž r. 1244 Pulgary a Nidek a r. 1249 Drnoholec (Dürnholz) a Niclaspurch, kterýž r. 1218 slul ještě Mikulov. Ok. r. 1222 usadil král Přemysl Otakar I. Němce v Novém Brně od paty vrchu sv. Petra na sever s hlavní farou sv. Jakuba, a o několik let později v Novém Znojmě s farou sv. Mikuláše a v horním městě Jihlavě. Týmž časem šířili se Němci vůbec v okolí Znojemském a Slavonickém, v krajině od Jihlavy k Německému Brodu, ve Velké Biteši, od r. 1240 až do XV. století Heynrichs jmenované, a v osadách různých okolo Brna, Dolních Kounic a Miroslavi.

Za krále Václava I. uváděni jsou Němci do Čech i do Moravy ne sice tak hlučně, nicméně téměř nepřetrženě. Dle Dalimila dal král Václav Němcům ves Stadici, rodiště praotce svého blíž Teplic a některé jiné dědiny. Léta 1232 vysazeno s přivolením jeho od kláštera Doksanského německé městečko Kuningberch (Kinšperk) blíž Lokte. V Moravě vznikaly nové osady německé v Opavsku, z nichž se r. 1240 jmenuje ves Hohendorf (Bohuchvalov) blíž Hlubčic. Okolo r. 1249 osadil biskup Olomoucký Bruno německými kolonisty Osoblahu (Hotzenplotz) a založil tamtéž v lesích vymýtěných Janesdorph (nynější Johannisthal) a Henrikestorph (Hennerstorf) krom jiných dědin. Léta 1250 proskakují tam jména německá vesnic Ekkardistorph (Jakartice), Hermansdorf (Herminovy), Darkendorf a některých jiných osad cisterciákům Velehradským náležitých, a rok na to jmenuje se v též krajině hrad Fulštein od truksasa Brunova, Herborda z Vulmsteyna založený.

Valně však a s rozmyslem provádělo se usazování Němců za krále Přemysla Otakara II. Tu jimi již šmahem naplněny jsou celé krajiny a množství měst v Čechách a na Moravě. Léta 1257 vysadil jimi Přemysl Malou stranu Pražskou a touž dobou nově založená města České Budějovice, Vysoké Mýto, Litomyšl, Poličku, Krumlov, Rosenberk, Nové Hrady, Novou Bystřici a j.; jiná města týž král rozšířil a Němcům k obývání dal, jako: Plzeň, Novou Chrudim, Hradec Králové, Bydžov a j. Ano veškeré Loketsko, pokud již prvé poněmčeno nebylo, veškeré pohoří Krkonošské s městy Trutnovem a Broumovem, celé hrabství Kladské s horami Kralickými a krajina okolo Landškrouna a Litomyšle po hranicích moravských v prvních létech panování jeho obyvatelstvem německým jsou naplněny. Kolonisaci tuto řídili jednak zámožnější velmožové domácí i cizí, jednak klášterové, kteří v krajinách dotčených měli statky; Budějovice na př. vystavěl ok. r. 1260 Budivoj z rodu Rosenberského, Litomyšl klášterníci premonstráti, Poličku a snad i Vysoké Mýto Konrad z Levendorfu, Rosenberk Vok z Rosenberka, Novou Bystřici Sezima z Landšteina, vůbec pak Krumlovsko a Jindřichohradecko kolonisovali pokrevní páni z rodu Rosenberského a Hradeckého. Kladsko osazoval Havel z Löwenberka z rodu Valdšteinského, jehož jméno tam posud město Bystřice, německy Hawelswerde (Habelschwert) zvané, připomíná; hory Rychnovské v Hradecku osadil Heřman z Drnoholce z moravského rodu Kounického, Landškrounsko pak bratr jeho Vilím, od něhož město Ústí nad Orlicí obdrželo jméno německé Wilhelmswerde (t. j. Vilímův ostrov, nyní Wildenschwert). Osady německé na Broumovsku zakládali benediktini tamější, na Litomyšlsku premonstráti Litomyšltí [1]), na Vyšebrodsku na hranicích rakouských cisterciáci Vyšebrodští.

Na Moravě vystavěl král Přemysl Otakar II., jakož podobno, hned s počátku panování svého, německou Olomouc [1]) pod Předhradím českým, a zároveň počala se kolonisace po celém téměř Olomoucku a pohraničném Opavsku. Pohoří Jesenské od Králík a Starého Města dolů k Šumberku, Berounu a Dvorcům kolonisovali podnikatelé neznámí. Okolo Jivové, Střelné a Budišova usazovali Němce premonstráti Hradištští, okolo Libové biskup Bruno, v okršlku Potstatském páni Podstatští a v Kravařsku od Oder a Vítkova k Nov. Jičínu a Bilovci páni z Kravař, z Fulšteina a snad i z Žerotína, též Frank z Hukvagu, jakož se tam ve jméně vsi Bludovic (Blaudendorf) památka Bluda z Žerotína a ve jménech měst Fulneka a Wagstadtu (t. j. Vokstatu č. Bilovce) památka Herborda z Fulšteina a Voka z Kravař podnes zachovala. V Opavsku vysadil biskup Bruno statek Ketř lidem německým a taktéž v západním Olomoucku na hranicích českých Svitavy, Mohelnici i Březovou krom dědin okolních. Fridrich z Schönburka a synovec jeho Boreš z Risenburka kolonisovali Moravskou Třebovou a krajinu okolní, jakž ves Boršov (německy Porstendorf) blíž Třebové podnes jméno Boršovo nese. Polouostrůvek německý u Jevička zalidnil ok. r. 1258 Alber, richtář Jevičský, jiný ostrov u Konice od Skřipova k Deštnému premonstráti Hradištští, město Litovel z nařízení krále Otakara nově vystavené richtář Henrich, řečený Epich, dědiny pak okolo Olomouce dílem biskup Bruno (Slavonín) a kapitula Olomoucká (Povel, Medvězí a Neředín), dílem obec Olomoucká (Hněvotín). Tehda povstal také aneb doněmčen jest ostrůvek německý mezi Rousinovem a Viškovem v Brněnsku přičiněním proboštů Brněnských (ve Zvonovicích), cisterciáckého kláštera Žďárského (v Kučerově), Slavkovské komendy řádu německého (v Kroužku) a biskupa Bruny (v Roztěnicích, Hlubočanech a Prusích tehda německých).

[1]) Jméno městečka Abtsdorfa (Opatova) a vsi Hermsdorfu (Kamenné Horky) zřejmě uvádí v paměť opata Litomyšlského Heřmana, co zakladatele obou míst (r. 1252—1260).

[1]) První měšťané němečtí v Olomouci jmenují se v listě, daném r. 1256: Sigfrid, Sighard, Radher, Kuncze a j. (Boč. Cod. III. 209). Také pravidelné založení a stavba města Olomouce, shodující se se stavbou měst Českých Budějovic, Vysokého Mýta, Uh. Hradiště a j., jeví patrně ráz doby Otakarské.

Kromě toho vloženi jsou Němci po různu do mnohých jiných měst a vesnic téměř po celé zemi, na př. do Uherského Brodu, bezpochyby od Borše z Risenburka, jenž tam na blízku vsi Derfle a Boršice založil; do Podivína, do Modřic a Želošic u Brna od biskupa Bruny, do Vojkovic tamtéž, do Velké Rakové u Konice, do Choliny u Litovle, do Praskoles (Prasklic) u Švabenic a j.

Toutéž dobou, když v Čechách a na Moravě Němci jsou usazováni, měla kolonisace německá valný průchod také na Slovensku. Králové Uherští, aby některé části země, vpády Kumánů a r. 1241 vpádem Tatarů spustlé, znovu lidem osadili, přijali do nich Němce, jednak se severu Sasy, jednak z jihu Duřinky a Švaby. Kterak v krajinách slovenských toto skrze Němce osazování míst a okršlků, v jichž držení větším dílem posud jsou, předse šlo a mnoholi Němců se tam přistěhovalo před vpádem Tatarů a mnoholi po něm, toho z nedostatků památek písemných z doby předtatarské náležitě dovésti nelze. Až do r. 1241 připomínají se Němci toliko jedenkráte a to r. 1217 v sv. Benediktě na Hronu, kdež jim společně s Uhry a Slovany propůjčeno týchž práv, jichž požívali „hosté v Pešti, v Budíně a v Královském Bělehradě[1]). Není však pochybno, že v Prešpurku a v okolí Prešpurském již od časů říše Velkomoravské a v některých městech baňských a Spišských od počátku století XIII. domovem byli. Od vpádu Tatarů jmenují se však v listech královských a jiných nepřetrženě jednak co hosté prvé tu usazení, jednak co kolonisté nově přibylí. Léta 1243 povolil probošt Jásovský Albert německým obyvatelům města Jásova (Joosz) v Abaujvarsku, aby si sami volili richtáře svého[2]). Král Bela IV. obnovil roku 1244 výsady saským hostům Krupinským a Zvolenským a propůjčil novým Štávnickým a Tekovským *(hospitibus tam Ungaris quam Teutonicis in suburbio castri de Bars commorantibus*[3]); totéž učinil r. 1254 Baňsko-Bystrickým,

[1]) Carl Freih. von Czoernig Ethnographie der österr. Monarchie. Wien 1855. II. 242, kteréhož díla i dále tuto, pokud Slovenska se týče, užito. [2]) Fejer Cod. diplom. VII. 1. 112. [3]) Tamtéž, IV. 1. 322.

Dobronickým a Babinským. R. 1248 vešlo 24 německých měst Spišských ve zvláštní spolek, v jehož čele bylo město Levoč tehda nově vystavené[1]). Roku 1254 udělil král Bela městečku Smižanům (Schmögen) práva jiných měst Spišských[2]) a r. 1258 Spišskému Podhradí statek Kaldbach[3]); rok potom pak městu Kežmarku některé výsady[4]) a r. 1260 hostům německým v Něm. Lipči v Liptově obyčejná práva, dávaná Sasům v městech baňských[5]). R. 1265 obdrželi od něho obyvatelé němečtí městyse Chyb (Hyb, Geibe) v Liptově práva svobodného města[6]). R. 1282 potvrdil král Ladislav VI. německému městu Hnilci (Göllnitz) výsady horního města[7]) a r. 1291 král Ondřej III. arcibiskupovi Ostřihomskému Vladimírovi (Lodomerius) hranice okršlku Rožnavského (Rosenau)[8]). Dvě léta na to (1293) obnovil týž král obyvatelům Německého Pravna výsady od krále Ladislava IV. jim propůjčené[9]), v kterémž listu se tito němečtí osadníci Nitranští ponejprv připomínají.

V listinách století XIV. přiváději se kromě mnohých německých osad starších také některé nově přibylé. Okolo r. 1320 založeno jest na př. město Bardějov (Bartfeld) v Šáriši, ježto mělo obyvatelstvo dílem německé[10]); r. 1322 vystaveny jsou ve Spiši německé vsi Štefanovce (Stephanau)[11]), Malý Slavkov (Klein-Schlagendorf) a Helcmanovce (Hannsdorf)[12]). R. 1326 založena jest Dobšina (Dobschau) v Gemeru a nadána výsadami německé Krupiny[13]); téhož roku udělil král Karel I. hostům Křemnickým svobody české Kutné Hory[14]) a r. 1322 založil německé horní město Smolnici (Schmölnitz) ve Spiši[15]), r. pak 1339 propůjčil hostům Růžomberským (Rosenberg) v Liptově svobody města Něm. Lipče. Toutéž dobou usadil hrabě Bojnický Němce Krikehajce v Porubě a v Cáchách v Nitransku[16]).

[1]) Wagner Analecta Scepusii. I. 266. [2]) Fejer IV. 2. 211. [3]) Tamtéž str. 449. [4]) Tamtéž str. 48. [5]) Tamtéž, IV. 3., 9. a 124. [6]) Tamtéž str. 312. [7]) Tamtéž V. 3. 125. [8]) Tamtéž VI. 1. 100. [9]) Korabinsky's Lexicon. S. 577. [10]) Fejer VIII. 2. 235. [11]) Tamtéž str. 389. [12]) Wagner Analecta Scep. I. 446 et 449. [13]) Fejer VIII. 2. 130. [14]) Tamtéž VIII. 1. 295. [14]) Tamtéž VIII. 3. 577. [15]) Tamtéž VIII. 7. 319. [16]) M. Bel Not. Hung. IV., 440.

A tak byly v polovici XIV. století po celém pásmu Tater, počínajíc od Ružomberka a Německého Právna, osady německé rozloženy, a to v Liptově, v Nitransku a v Šariši po různu, v Tekovsku ale, počna od Křemnice, ve Zvoleně, Hontě, Gemeru a ve Spiši takořka v nepřetrženém spojení. V Čechách pak a v Moravě, kdež kolonisace tato již za krále Otakara II. dokonána jest, dostala se Němcům téměř třetina země a mimo to přední města v držení, a jazyk český súžen jest od té doby bez mála na onen okršlek, v němž platnost má podnes.

Však nejen co do prostranství země jazyk český tou dobou vůbec velice se stenčil, nébrž v Čechách a v Moravě i ode dvoru královského a markrabského, ze společnosti vyšší šlechty a ze soudů na mnoze jest vytištěn. Již v druhé polovici XII. století lnuli někteří Přemyslovci a dle nich šlechticové u dvoru postavení s oblíbením k němčině; potomci jich však v století XIII. byli smýšlením i činěním již téměř naskrze Němci.

Přemysl Otakar I. dal zalíbení své v němectví netoliko tím na jevo, že Němce do země potahoval, alebrž i tím, že na místě předešlého staršinství německé prvorozenství v posloupnost dědickou uvedl, že práva Majdburského některým městům, jmenovitě Bruntálu a Uničovu propůjčil, a že měl za písaře samé Němce, jakož byli Benedikt (r. 1222), Epo, probošt Litoměřický, Heřman, probošt Pražský a od r. 1225 Litoměřický a Kunrat Brněnský.

Více ještě přál němectví na ujmu jazyka českého král Václav I. Jsa německy vychován a skládaje sám písně v jazyku německém, choval u dvoru svého štědře zpěvce německé, jmenovitě Porýňana Reimaře z Cvetru, a měl za přední důvěrníky rozené Němce, zejména Ojíře z Frideberka, turnéře pověstného, jehož působením turnaje čili sedání, nádhernost v oděvu, v zbrani a v ořích a podobné obyčeje německé do země uvozoval a mnohého důležitého úřadu cizozemcům propůjčil, na př. r. 1241 biskupství Olomouckého Kunratovi z Frideberka, příbuznému dotčeného Ojíře. V těchto spůsobech cizozemských ihned sobě šlechta česká za příkladem královým velice libovala, dávajíc hradům svým jména německá a přijímajíc je sama za dědičná jména rodu svého. Takto dali sobě (po r. 1241) pan Havel Děčínský příjmí „z Löwenberka," Zdislav Chlumecký „ze Šternberka," Boreš Osecký „z Risenburka", Vok, syn Vítka z Prčic, „z Rosenberka" (r. 1250), Smil Žitavský „z Lichtenburka" a j. p.

To vše, ano mnohem více dálo se též za Přemysla Otakara II. Přemysl již co markrabě Moravský míval nejraději kolem sebe rádce a společníky německé, jakož byli Bruno, biskup Olomoucký, Ota z Plavna, Henrich z Lichtenšteina (r. 1248) a j.; tím více pak obcoval s nimi a jinými pány německými, když se stal vojvodou Rakouským a Štyrským r. 1251. Při dvoře svém choval, rovněž jako otec jeho, zpěvce německé, totiž kromě Reimaře z Zvetru básníky Suonenburka a Sigehera, a jakožto milovník literatury německé dal sobě dodělati Oldřichem z Türlina oblíbenou tehda báseň „Vilém Orleanský," od skladatele Volframa z Eschenbachu († r. 1120) nedokonanou. Pročež také básníci tito němečtí Otakara co štědrého příznivce svého velebili. Pod jeho záštitou zmohla se němčina v Praze tou měrou, že v radě městské Němci osadili téměř všechna místa konšelská. Nejinak bylo i v Olomouci, v Brně, v Jihlavě a v městech Otakarem založených. Jména německá hradů rytířských a rodů panských přišla za něho ještě více v oblíbení. Tehda vznikla jména pánů ze Švamberka (Schwanenberga), z Rožmitálu (Rosenthalu), z Valdšteina, z Pernšteina (Bärenšteina), z Kunstatu (Kunina města) a j.; také osadám českým dávána jsou jména německá, na př.: Sternenau (nyní Štarnov, ves moravská u Šternberka), Strahlenberg (nyní Štramberk), Braunsberg (t. j. Brunov, nyní Grušberk) a j.; zámek Sehrad v Hradišťsku přezván Engelsberkem, Vyzovice Smilheimem, Újezd u Brumova Wilberkem, Bránky u Kelče Brankendorfem, Vilímovice blíž Jedovnic Wilhelmsschlagem atd. Páni někteří opovrhli i staročeskými jmény osobními, jmenujíce děti své

po německu, jakož na př. Smil z Lichtenburka (od roku 1243 do r. 1269) třem synům svým dal jména německá: Henrich, Ulrich (Ulman) a Remund. Na Moravě mnoho v té věci přičinil biskup Bruno, jenž téměř všech manských statků chrámu Olomouckého propůjčil krajanům svým z Dolních Němec, na př. rytířům z Wertingehusen, Hemenhuzen, Vrolenwezen, z Schowenburka, Ronsberka, z Ginstu a j.

Neméně šířila se němčina po smrti Otakarově za Oty Braniborského, zlopověstného poručníka krále Václava II., a za Alberta Saského, správce Moravského, po vymření pak Přemyslovců za králů Rudolfa Rakouského a Jindřicha Korutanského. V tom čase užívali již někteří pánové čeští němčiny za jazyk diplomatický, spisujíce v něm listy soukromé, jakož vydal Jindřich z Rosenberka dne 12. dubna 1300 první takový list, týkající se statků Plesberka, Stropnice a Eibenšteina [1]), a Remund z Lichtenburka r. 1310 první list německý v Moravě, svědčící klášteru Oslavanskému [2]). Rovněž, anobrž ještě více zmáhalo se němectví za krále Jana Lucemburského. Při jeho korunování r. 1311 v chrámě sv. Víta na hradě Pražském zpívalo se dle Petra, opata Zbraslavského, svědka souvěkého, více německy než česky. U jeho dvoru, jehož správcem byl Němec Ota z Nyemans, mluvilo se nejvíce německy a taktéž uvedena za něho němčina do správy zemské, zvláště když za jeho nepřítomnosti zemi řídili cizozemci Petr, arcibiskup Mohučský a Berthold hrabě z Heneberka. Z kanceláře jeho vydávání jsou již listové královští v jazyku německém, a to první Fridrichovi a Lipoltovi, vojvodům Rakouským, na den sv. Jakuba r. 1312. Anobrž roznesla se o něm r. 1318 i pověst, že chce Čechy vyhubiti a na jich místě Němce usaditi. Jakého rozšíření té doby němčina v Praze došla, viděti z toho, že rada městská také pořádkům řemeslnickým listy německé vydávala, jmenovitě r. 1316 pořádku krejčovskému, a že práva městská, r. 1341 obci daná, sepsána

[1]) V archivu Českého Museum. [2]) Boček Cod. diplom. Moraviæ. VI. 31.

jsou jediné jazykem německým. V těchto těžkostech, ježto od smrti Otakarovy na jazyk a na národ Český naléhaly, neopomíjeli však někteří mužové šlechetní hlasů svých pozdvihovati. Statečnými obranci jazyka i lidu českého prokazovali se býti za časů Otíka Braniborského (r. 1282) páni Hynek z Dubé, Ctibor z Lipnice, Jaroslav z Jablonné a Záviše Vítkovic, řečený z Falkenšteina; za Jindřicha Korutanského a za krále Jana Vilím Zajíc z Valdeka (r. 1320), jejž prodlužovatel kroniky Kosmovy nazývá „nejvěrnějším národu Českého obhájcem," nad jiné ale nejmenovaný spisovatel rymované kroniky České (domnělý Dalimil ok. r. 1314).

Za císaře Karla IV. (r. 1346—1378) tento nepřirozený a nebezpečný spůsob, v nějž národnost česká od více než od sta let byla uvržena, poněkud se zlepšil. Karel, uvázav se u vládu, nařídil, by na radnici Pražské s obyvateli českými jednalo se česky a nikdo aby nebyl učiněn soudcem, kdožby česky neuměl. S přivolením papeže Klimenta VI. založil (r. 1349) v Emausích klášter slovanský, a v bule zlaté nařídil, aby synové volenců říšských také řeči české se učili. Zrušenou rovnováhu jazyka českého a německého v obci Pražské napravil založením Nového města Pražského (r. 1348), téměř zcela českého. A však přímo císař Karel jazyku českému ani ve školách, ani v kanceláři královské, ani v úřadech průchodu nezjednával. Na učení Pražském jím založeném vyučováno toho času jediné latinsky a učenci pohrdali češtinou, což patrno z pokárání, daného jim od Tůmy ze Štítného (r. 1374). Desky zemské, jak české tak i nové moravské (r. 1348) i manské desky Olomoucké, psány jsou jazykem latinským a z kanceláře královské i markrabské vycházeli po celé panování Karlovo listové pouze latinští a němečtí.

Teprv za krále Václava IV. (r. 1378—1409) došel jazyk český z části práv jemu náležitých a stal se zarověň jazykem diplomatickým a jednacím v úřadech. Nejprvé vydávali v něm listy někteří pánové čeští a moravští, pak obce městské, a posléz kancelář královská v Praze a markrabská v Brně. Nejstarší soukromý

list český, pokud známo, sepsán jest v Čechách dne 8. prosince 1380 skrze Jana z Vartenberka Heřmanovi z Rálska, na Moravě dne 18. srpna 1386 skrze Zdenka ze Šternberka a na Lukově; nejstarší zápis městský zachoval se z r. 1388 v knihách Hradčanských v Praze; z kanceláře markrabské v Brně vyšel první list český dne 17. března 1387, jejž markrabě Jošt dal bratru svému Prokopovi na dluh 500 kop grošů, a z kanceláře královské dne 25. srpna 1394, jímž se král Václav v rozepři o řád zemský podal na rozsudek několika pánův. Kterak vůbec tehda jazyk v obecnost vcházel, viděti též z nápisů českých na zvonech, z nichž nejstarší na zvoně Převlickém blíž Smečna z r. 1386 takto zní: „Leta boziho Mzt CCC osmdesateho sesteho Pane bze racz zdarziti tento zwon"; také o oblíbenosti češtiny toho času poněkud svědčí nápisové na lžicích vdovy císaře Karla IV., Alžběty Pomořanské († r. 1393), chovaných v Hradci Králové, z nichž jeden jest tohoto znění: „Czo pan buoh da to se stati ma."

V jakém spůsobu se po tento čas jazyk národní nalézal na Slovensku, o tom zpráv souvěkých nestává. Podobno, že latina, později v Uhřích vůbec obyčejná, již za této doby v úřadech a v obecné správě průchod tam měla, a že tedy některá slova právnická, jichž podnes lid slovenský užívá, již za toho času v obyčej vešla, na př. úžera (usura, lichva), instancia (žádost), separacia a p. V městech, kde byli většinou Němci, jako v Krupině, v B. Bystřici, v Štávnici a j., užíváno v řízení městském i v pořádcích řemeslnických němčiny a obyvatelé němečtí nechtěli Slováků ani do rady městské připouštěti, ani do cechů, anobrž na každém chlapci, který chtěl za učně přijat býti, žádáno, aby předložil průkaz, že jest dítě rodičův německých [1]).

Změny v jazyku, pokud jsou z památek literních patrny, byly v tomto dvoustoletí hlavně tyto:

Širší samohlásky *a, o, u* již v století XIII. zhusta přecházely v úzké *e* a *i*, jmenovitě v koncovkách. V listu,

[1]) M. Schwartner's Statistik von Ungarn, Pesth 1798, S. 93.

daném r. 1197 klášteru Teplskému a v jiném, propůjčeném r. 1209 klášteru Zábrdovickému, psáno Skalice místo Skalica, v listu, uděleném kapitule Olomoucké r. 1209, psáno Záviše m. Záviša a p. Mnoho přehlásek takových nalézá se zvláště v nekrologu Podlažickém r. 1227 sepsaném, na př.: Cernice m. Černica, Dobremil m. Dobromil, Malice m. Malica, Domasse m. Domaša, Gostisse m. Gostiša a j.; též v glosách k slovníku Mater Verborum (z r. 1242—1252) čteme tato přehlasování: maceha m. macocha, zelud m. žalud, denice m. denica, hise m. chyša, iehlice m. jehlica, ostrie mece m. ostří meča, more m. mořo, nebe m. nebo a v. j.; v Cisiojanu Mnichovském (z r. 1260—1270) čte se: namatheye m. na Matěja, mesecie genitiv, m. měsiéca, a v Rukopise Kralodvorském: blsket m. blskot, hoviedce m. hovádce, sehodluhy m. sáhodlúhý; a však vedlé toho v témž rukopise čte se: cuziech, zora, nadieia, dusu nasu t. duši naši a p. V století XIV., zvláště v druhé polovici, toto přehlasování vrchu dosáhlo; mluvilof aneb psalof se aspoň: posylygy (posiluji), kralygess (kraluješ), wyzy (vizi, vidím), wem (vám), nem (nám); a ke sklonku toho století rozkládány jsou, ač pořídku, prosté hlásky *ú* a *ý* v dvojhlásky *au* a *ay* a hláska *ó* v *uo*, na př. tauzenie (túžení), cestau, bayti, v payse (pýše), kuor, hruoza a p.

Starý lokál na *ás* zachoval se až do druhé čtvrtiny století XIII.; r. 1228 psáno ještě v listech latinských: Kirnaz (v Krňanech), Blsaz (v Blšanech), Olsaz (v Olšanech); taktéž kladen ještě lokál bez předložky: Hwalowicih (v Chvalovicích), Tinci (v Týnci, r. 1228), r. 1249 ale již: w prerowe (v Přerově) a r. 1251 in Topolan (v Topolanech), ačkoli se vedlé toho prostý lokál po různu ještě v XIV. století vyskytuje. Starodávný komparativ jmen přídavných na *jí* trval až do XIV. století, ježto se nejen v Rukopise Kralodvorském a v Alexandreidě, ale i v Žaltáři Vitemberském nachází, na př. sněha bělejí; též staré futurum exactum: zapomenul budu, ziskal budess, i plný imperativ: sudi, ustavi a p. až do téhož času trvaly. Krom minulých prostých časů objevují se také složené,

na př. v Přídavku k listu Litoměřickému (asi z r. 1218): pavel dal iest zemu; v Cisiojanu Mnichovském: vskresil, v Rukopise Kralodvorském: zabili, rozlehali, uderili místo zabichu atd.

Podobné změny dály se i v pravopise. V památkách písemných století XIII. až po Rukopis Kralodvorský zachováván sice nejvíce ještě prostý spůsob psání předešlé doby, dle něhož každá hláska znamenala se jednoduchou literou; toliko *š* psáno v nekrologu Podlažickém dvojím *ss*, na př. Petrusse (Petruše); v Cisiojanu Mnichovském psáno *c* složeným *ch:* nichi (nicí), a v glosách k Mater Verborum kladeny jsou mimo jiné tyto složené litery: *cz* za *c:* czuik, *zz* za *s:* kuzz, *cs* za *č:* csaz (čas), *ss* za *ž:* rossen (rožeň); v týchž glosách také jedna a táž hláska znamenána rozdílnými literami, na př. hláska *č* literami *c, ch, cs, cc:* cerpadlo, plach (pláč), cstena, lucc (lúč); *s* literami *z, s, sz, szs, zz, ss:* zeztra, osud, szito, giszskra, cozz (kos), tiss; *k* literami *c, k, q, ch, kc, ck:* scotac, ribnik, queten, puscha, kclada, cluneck (člunek). Měkké hlásky *ď, ť, ň, ě* až po Rukopis Kralodvorský nikde nejsou znamenány; psánoť na př. v glosách k Mater Verborum: celed (čeleď), med (měď), dan (daň), hirst (hrst), vedro (vědro) a p.; teprv v Rukopise Kralodvorském hlásky dotčené prostředkem *i* se změkčují, na př.: dievie, bez hnutia, niemce, k vihoniu (k Vyhoni) a j. p.

Znamenitá změna stala se v tom, že na místě předešlého *g* položeno *h* a že *ř* písmem rozeznáváno od *r*. *H* za *g* psáno od německých písařů již ke konci století XII. a na začátku století XIII. v zakladacích listech klášterů Teplského (r. 1197), Zábrdovického (r. 1210) a Velehradského (r. 1228), kdež se čtou jména: Bohuta, Milhozt (r. 1197), Hosteradici, Drahonewici (r. 1210), Bohomil i Welihrad (r. 1228) a j. [1]). Čeští však písařové listu Litoměřického r. 1218 a nekrologu Podlažického r. 1227 vždy ještě kladli staré *g*, na př.: Groznata, Bogu (1218), Golec, Gostey, Podgrad a p. (r. 1227); však spisovatel listu Svatojiřského z r. 1228, též Čech, psal již viklavě *g* a *h:* Gradec, Glupoglawi a zase Whorcah (v Horkách), Huzinci, Drahinicih, až se v glosách k Mater Verborum (r. 1242—1252) a v Cisiojanu Mnichovském *h* úplně ustálilo. Tou měrou pak, jakž *h* místo *g* psáno, ustupovalo *h* složenému *ch* (chrám za hram, chise [chýše] za hise), kteréž *h* v glosách často řečených i v Cisiojanu Mnichovském vůbec již průchod má. Měkké *ř* znamenáno složitým *rs* též ponejprv od písařů německých, a to r. 1237 v jméně Orsechow v listu krále Václava I., daném kostelu svat. Petra v Brně [1]), v jméně Psrizlaus v listu, daném r. 1255 od Bočka z Perneku klášteru Žďarskému, a v jméně Rzymov v listu, daném r. 1257 klášteru Novohřišskému [2]). Ve spisech českých nalézá se *ř* poprvé jako *rs* psáno v Rukopise Kralodvorském, na př.: otuorsi. V Legendě o 12 apoštolích z konce XIII. století kladeno již vůbec složité *rs*, a týmž spůsobem v Budějovických zlomcích Alexandreidy a v Zlomcích básní epických asi z r. 1307—1310; v Listu s nebe seslaném znamenáno jest po tvrdých konsonantech jako *rs* neb *rsz*, na př. prszyed (před), po měkkých souhláskách ale jako *rz*, na př. drzewným; a taktéž v Žaltáři Klementinském: krsidlo, korzecz; později však již vždy značeno složeným *rz*.

Od času Rukopisu Kralodvorského (ok. r. 1280), v němž naposledy staršího prostého pravopisu šetřeno, dobropísemnost česká u velmi nevhodnou zlopísemnost přešla, trvajíc v tom spůsobu až do konce XIV. století. Zavedeny jsou totiž za příkladem německým litery všelijak složené, jakož se dílem již prvé spatřují v glosách v Mater Verborum, a to nejprvé souhlásky, na př. *zz* za *s:* zzwathy (svatý), nezzmyzzl (nesmysl); *chz* za *č:* wiechzssi (větší), a dvojité hlásky, na př. *ll:* pllny, *rr:* brrzo, *tt:* att (at); v druhé pak polovici století XIV. psány jsou také dvojité samohlásky, na př. v Evangelium sv. Matouše: buude, puustyty; v Prorocích (r. 1375—1380): lidskaa, zlee, pohanowee a j.

[1]) Viz Erbenova Regesta I. 193 a Bočk. Cod. diplom. Mor. II. 13, 59 a 196.

[1]) Boček Cod. diplom. Mor. II. 329. [2]) Tamtéž III. 201, 245.

Konečně se *y* v též době tou měrou rozšířilo, že úzké *i* z některých spisů téměř vymizelo, na př. z jmenovaných Proroků, ze Štítného Naučení křesťanského (r. 1376) a z jiných spisů. Ku konci však XIV. století jali se spisovatelé někteří ypsilon vyvrhovati, jakž patrno v Prorocích Olomouckých z r. 1391 a v Bibli Mikulovské asi z r. 1400; na začátku pak století XV. stanoven mistrem Janem Husem rozdíl mezi *i* a *y* a zavedeny litery diakritické *č*, *ř*, *š*, *ž*, jakž psáno shledáváme v Novém Zákoně Mikulovském z r. 1406 a v Husově spise proti knězi kuchmistrovi z téhož roku [1]).

Nemalá změna v jazyku českém dála se též vměšováním do něho slov německých a jiných za příčinou vzájemného obcování Němců s Čechy v jednom a témž místě, uvádění německých spůsobů rytířských, práv a řemesel. Ve spisech z konce století XIII. a ze století XIV. shledáváme tato slova prvé neobyčejná: wafnrok, pancéř, plát, ryněř (Reiner), turně (turnýr), rathus, šos (daň), šrank, forman, maštal, hynšt (hřebec), puška (Büchse, pyxis), věrdunk (Vierdung), krumfest (Grundfeste), jarmark, frimark, tanec, strafovati (trestati), uffati (nadíti se), ano i celé průpovědi německé, jako v Mastičkáři: wy pystu quest? Kterak latina v století XIV. v češtinu působila, znamenati v slovích: Buoh kowarz swyeta (*deus faber mundi*), towyez (*scilicet*), páter (Otčenáš), mistr (*magister*), konvrš (*conversus*) a p.

Nejvíce prměna jsou od Němců již na začátku XIII. století česká jména místní. V listu původním, vzdělaném r. 1222 skrze Kunrata, německého notáře Brněnského, jmenují se na př. Pohořelice v Moravě Borliz, Příbice Briwiz, Velehrad Willegrat, Bystřice Wistriczi, Mravotice Brawatiz [2]); v listu řádu německého z r. 1253 nazývá se Trstěnice v Znojemsku Stignitz, Miroslav Mirzelovs, Krhov Gurrihev; německý notář biskupa Bruny Olomouckého jmenoval Osoblahu r. 1253 Hozenpla, z

[1]) Šíře o této opravě dobropísemnosti řečeno bude ve věku novějším po r. 1409. [2]) Boček Cod. II. 137.

čehož povstalo nynější Hotzenplotz; Prostějov r. 1258 Prosteys, odkudž nynější Prossnitz; Ketř v Opavsku r. 1267 Keytser, nyní Katscher; Troskotovice u Mikulova Droskwiz, nyní Troskowitz a p. Mnohem hůře nakládáno s jmény českými v moravských deskách zemských, r. 1348 zřízených. V nich psány jsou dle tehdejšího vyslovování německého: Běhařovice Beherwicz, Vratislávka u Tišňova Brazlabs, Hrušovany Gruspan, nyní Gruspach, Pravlov Prewlins, nyní Prahlitz, Rokytnice ve Znojemsku Rotigl, Slavonice Zlabings, Říčany Ryczhans a p. Kteréž rušení jmen místních ten škodý účinek mělo, že později obyvatelé domácí cizoty milovní svá významná i zvučná jména opustivše, zkažená německá za ně přijali. Tak slove obyvatelům moravským okolo Znojma Hradiště nad Znojmem Perkem (Pöltenberg), Sedlešovice, jmenované tak v listu z r. 1197, slovou jim Edlšpicemi, Tasovice Tesvicemi, Jaroslavice Jozlovicemi; v okolí Brněnském nazývají se Žerotice v zapomenutí přišlé Šaraticemi, Želetice či Žilošice Šelšicemi, Čéčovice Šakvicemi; v Opavsku slove Smichov u Hlubčic obyvatelům moravským Schmeisdorfem, Střemešná Röversdorfem, Jelení Vokendorfem a j.

Při všem tom byl ale jazyk český, co se jádra a vnitřního ústrojí jeho týče, po všechnu dobu tuto vůbec přesný, hebký, na rozmanité formy mluvnické bohatý, maje skladbu jednoduchou, právě slovanskou, periody krátké a nenucené, a mnohé ušlechtilé spůsoby mluvení, ježto později zanikly. Ze slov tehdejších nyní již vyhynulých aneb v jiném smyslu užívaných tuto klademe: svět (rada), dučeja (cataracta), podjeseň (jaro), pop (kněz), skrovadnice (cymbalum), pravda (nyní právo), dobrý (nyní udatný), zmisati (zmísiti, u Štítného), zapovídati (nařizovati), zápověď (příkaz) a p.

Jako v době předešlé, tak znamenati lze i v době této známky některé dialektického různění jazyka v Čechách i na Moravě. V Nekrologu Podlažickém, psaném ok. r. 1227 ve východních Čechách a v Glosách v slovníku Mater Verborum, psaných ok. r. 1252 nepochybně v

Praze, ukazuje obecné téměř ukončení jmen ženských na *e*, na př.: Malice, Petruše a p., že již tehda, alespoň v části země České, úzké vokály průchod měly, a že čeština od moravštiny dělila se dialekticky jako nyní. V listu latinském, daném na Moravě r. 1235, napsal písař dle řeči horské: Hu malego (u Malého, blíž Brna) [1]); v Žaltáři Vitemberském čte se horské: hoheň (oheň), hobežně (oběžně); v glosách Žaltáře Musejního ze století XIII. psáno dialekticky: vokolo, a taktéž u Štítného: vo lakomství, vo počátku; v listu moravském z r. 1286 klade se dialektické *dz* místo *ď*: Sardzicze místo Šardice; v slovnících M. Strážnického (z r. 1309) a Klena Rozkochaného (asi z r. 1350) přichází moravskoslovenské *c* místo *t*: czelo (tělo), vczecha (útěcha), uzywacy (užívati), a p. Také rozvedené *au* a *ay* (cestau místo cestú, bayti m. býti) připomíná počátek nynějšího dialektického *ou* a *ey*, v Čechách obecného (cestou, beyti).

4. Dějiny literatury.

Písemnictví v tomto čase v několika odvětvích a platně se vzdělávalo.

Důležitá jsou některá sebrání jmen a slov, jakožto nejstarší památky jmenosloví a slovařství českého. Dvě sbírky takové pocházejí ze století XIII., totiž Nekrolog Podlažický z r. 1227 a Glosy v slovníku Mater Verborum z r. 1242—1252. V století XIV. (r. 1309) sepsal Martin Strážnický slovník, řečený „Bohemarius", ku potřebě školní; Slovák Klen Rozkochaný vzdělal pomocí několika učených Čechů a Moravanů obšírnější slovník latinskočeský, do něhož také položil slova některá jím samým udělaná; ku konci pak toho věku učinili Václav Bzenecký a nejmenovaný Brňan podobná sebrání slov, vše v nářečí moravskoslovenském.

Básnictví národní, jehož první památky ozdobují dobu pohanskou, květlo v plné kráse ještě za králů Václava I.

[1]) Boček Cod. dipl. Mor. II. 304.

a Přemysla Otakara II., kdež Čechové a Moravané v bojech a kolbách doma i v cizině slovútného jména sobě dobývali. Z té doby zachovalo se čtvero výtečných básní epických: O vyhnání Polanů z Prahy (r. 1004), o pobití Sasíků (r. 1203), o slavném sedání a o bojech s Tatary (r. 1241), pak několikero utěšených písní, kteréžto veškeré básně obsaženy jsou v Rukopise Královdvorkém. A však ku konci panování krále Otakara II. a zvláště po jeho pádu, kdež za příčinou uvalených na zemi Českou a Moravskou velkých svízelů a strašlivé bídy všeliký život duchovní téměř zanikl, pominula ušlechtilá poesie tato a počalo se veršování řemeslné a strojené, spravující se příklady cizonárodními. Na místě dějů domácích vyličovaly se děje cizozemské, skutečné i vymyšlené, na př. v Alexandreidě, jinak plynným veršem a několika pěknými episodami zajímavé, též v Tandariáši a Tristramu, zde onde v prostotu zabíhajícím. Skládányť jsou sice také některé písně na hrdinské činy slovútných Čechův, na př. na Viléma Zajíce, na smrť Plichty z Žerotína a j., byly to však vesměs jen pouhé verše, prázdné vyššího vzletu a ducha básnického. Nad skladby tyto světské vynikaly, co do citu náboženského, mnohé písně duchovní z té doby dochované, na př.: „Stáše matka bolestivá", „Vítaj milý Jesukriste", „O Maria, róže stkvúcié" a j., též některé legendy veršované, v př. o dvanácti Apoštolích, o sv. Anně, o sv. Alexiu, o sv. Prokopu a v. j. Také učiněny jsou zkoušky v básnictví dramatickém, jakž zřejmo ze zlomku Mastičkáře a ze hry o hrobu Božím. Ku konci století XIV. proslul básník na onen čas znamenitý, Smil Flaška z Pardubic, skladatel básně alegorické „Nová rada", didaktické „Rada otce synovi", satyrické „Podkoní a žák" a mravokárné „Svár vody s vínem."

Ve spisování dějin prostředkem jazyka národního počátek učinil nejmenovaný spisovatel na začátku XIV. století, jenž složil rymovanou kroniku Českou, známou pod jménem „Kroniky Boleslavské" či „Dalimilovy," kteráž v tom, co se v ní líčí z časů Otakara II. a jeho nástupců až do krále Jana, má platnost historickou. Jiní

kronikáři toho času psali dějiny české jazykem latinským, totiž v XIII. století nejmenovaný prodlužovatel letopisů Kosmových († ok. r. 1284) a v století XIV. Petr Žitavský, opat Zbráslavský († r. 1338), František, probošt Pražský († r. 1362), Neplach Opatovický († ok. r. 1370) a Beneš Krabice z Veitmile († r. 1375). Také Přibík Pulkava sepsal latinsky kroniku Českou a císař Karel IV. život svůj, kteřížto oba spisové brzo potom přeloženi jsou na jazyk český. Milovníkům čtení historického vzdělal ke konci XIV. věku Vavřinec z Březové Kroniku obecnou a téhož času přeložil Beneš z Hořovic Kroniku římskou.

Přírodnictví a lékařství také již v této době česky vzděláváno, jakož toho památkou jest pozůstatek slovníka bylinářského z XIII. věku a spis lékařský slovútného Viléma Rogera Parmenského († r. 1180), jejž jistý žák jeho, rozený Čech, na začátku XIII. století na česko přeložil.

Zvláště znamenitá jest v té době literatura právnická. Z ní zachovali se někteří spisové, práva a zřízení zemského se týkající, jenž jsou velmi vzácnými prameny právnictví staročeského a slovanského vůbec. Nejstarší z nich jest tak řečená Kniha starého pána z Rosenberka z první čtvrti XIV. století, ježto v sobě obsahuje starodávný spůsob řízení u soudu zemského v rozepřech civilních i trestních. Neméně důležitá díla jsou: Řád práva zemského, t. j. řád soudní, z polovice XIV. věku, a Výklad na právo České, jejž sepsal Ondřej z Dubé ok. r. 1400. K řízení zemskému vztahuje se Majestát Karla IV. (*Maiestas Carolina*), sepsaný r. 1348 a Řád korunování krále Českého. Z kancelářství připomenouti náleží první české listy královské, městské a od osob soukromých sepsané, z času krále Václava IV., kterouž dobou se také počali první zápisové čeští v manských deskách Kroměřížských.

Co se dotýče literatury teologické, přihlíženo předkem a nejprvé k přeložení Písem svatých. Části bible, kterýchž užíváno při službách božích, několikráte na česko

vyloženy jsou; jmenovitě „Evangelia“, jichž rozeznati lze patero rozdílných překladů, jeden z polovice XIV. století, chovaný v c. k. dvorské bibliotece Vídeňské; druhý, z něhož část se zachovala ve „Čtení zimního času;“ třetí, k němuž se ve spisech svých táhne Tůma ze Štítného; čtvrtý, kterýž přešel v prvotní celou bibli, konečně pátý, obsažený v Novém Zákoně Mikulovském z r. 1406; taktéž „Žaltář“ několikráte na jazyk český převeden, v století XIII. Vitemberský a Klementinský a ve století XIV. Kapitulní a některé jiné; Proroci pak podobně měli několik tlumočníků, z nichž jeden přeložil Zlomek Pražský (z r. 1375—1380), druhý Zlomek Olomoucký (z r. 1391) a třetí onen, jehož se dokládá Tůma ze Štítného. Dle citátů spisovatele tohoto, obsažených v Knihách učení křesťanského, byly by také již r. 1376 přeloženy bývaly knihy Mojžíšovy, knihy Ester, knihy Šalomounovy“ aj.

Z částí těchto a jiných již přeložených sestaveno jest ke konci XIV. století celé Písmo svaté starého i nového zákona, v němž skladatel sám snad doplnil, čeho se nedostávalo nebo při ruce nebylo [1]). Kdo toto veledůležité dílo k místu přivedl, nikdo pohříchu nezaznamenal; že však k němu užito překladů částí bible z dob rozličných, o tom svědčí rozdílný jazyk a pravopis v bibli Leskovecké, z prvotní bible opsané, v níž knihy Mojžíšovy psány jsou dobropísemností z konce XIV. století (asi z r. 1390—1400), Proroci pak srovnávají se v jazyku i

[1]) Před koncem XIV. století sestavení celé bible české zajisté k místu nepřišlo, neboť se domýšleti nelze, kdyby se bylo stalo dříve, že by se ani jediného exempláře z doby starší nebylo zachovalo, ježto bible latinské v bibliotekách kapitulních a klášterních zachovaly se z XI.—XIII. století. A však při tom při všem Čechové v přeložení písem svatých všechny jiné národy slovanské předstihli. Nejstarší překlad celé bible na jazyk starocírkevní, jehož užívají Rusové, Srbové a Bulhaři, učiněn jest v 2. polovici století XV.; Poláci dokončili přeložení veškerých písem svatých v polovici století XVI., a nedlouho po nich přeložili je z velké části Slovenci korutanští; Srbům hornolužickým vyložil celou bibli Svotlík na začátku století XVIII.; Srbové dolnolužičtí mají úplný překlad z r. 1824, Charvaté pak teprvé z doby nejnovější.

pravopise s Proroky v bibliotece c. k. university Pražské chovanými (asi z r. 1375—1380); a taktéž Evangelia mají na sobě známky přeložení staršího [1]).

Mimo písmo svaté převedeni jsou na jazyk český také spisy některých sv. Otcův a jiných slovútných učitelů církevních, zejména od Tůmy ze Štítného sv. Augustina *Soliloquia* a Zrcadlo hříšných, Hugonův spis o připravení srdce, některé traktáty Richarda a s. Victore, sv. Bonaventury a j.; neznámým překladatelem vyloženy jsou spisy sv. Jeronyma, „Ráj duše“ Alberta Velikého (r. 1385) a j.

Neméně hleděno ke spisování kněh vzdělavacích a mravoučných, obzvláště v 2. polovici XIV. století. Z té doby zachovaly se Modlitby, ovšem ze staršího času pocházející, naučení o povinnostech křesťanských, na př. o zpovědi, některá kázaní a výklady, životové svatých či pasionál a t. d. Zvláště prosluli co spisovatelé kněh vzdělavacích dva mužové náboženští a učení: Jan Milič z Kroměříže († r. 1374) a Tomáš ze Štítného († ok. r. 1406). Onen, jsa kazatel na slovo vzatý a teolog vzdělaný, složil postilu pro lid a poučný spis „O zarmoucených velikých církve svaté“; tento, stavu svého rytíř, muž důmyslný, hlubokým citem náboženským i mravním výtečný a vůbec nevšedně vzdělaný, převýšil důkladností i počtem spisů svých, vesměs jadrným jazykem vynikajících, veškeré vzdělavatele literatury náboženské oné doby. Jednak přeložil, jednak původně sepsal přes 25 spisův větších i menších, z nichž před jinými předčí: „Knihy naučení křesťanského,“ „Rozmluvy nábožné“ či řeči besední a „Řeči sváteční a nedělní.“ Též souvěký Matěj z Janova, slovútný teolog a spisovatel latinský, zůstavil náboženský spis „O ohavnosti“ v jazyku českém, kterýž ale prodlením času přišel k zmaření.

[1]) Bylo by velice přáti, aby některý učený teolog vlastenecký uvázal se v dokonání díla Raf. Ungarem a J. Dobrovským chvalně počatého, a ohledav i porovnav veškeré rukopisy biblí asi z r. 1390—1480, určil důkladně, kdy a z kterých prvků byla celá bible sestavena, a ke kterému druhu přeložení čili ke které recensi jedna každá náleží, jmenovitě, které bible chovají v sobě text nejstarší a které text mladší, Husem a jeho stoupenci zrevidovaný.

5. Znamenitější památky písemné.

A) Sbírky slov, jmen a přísloví.

1. Přídavek český k latinskému listu knížete Spytihněva o založení kolegiálního kostela Litoměřického. Podlé dobropisemnosti a toho, že v něm jmenován kníže Jindřich (r. 1193 — 1197), pochází ze začátku XIII. století, snad z r. 1218, v němž Spytihněvův list základní od krále Přemysla Otakara I. potvrzen jest. Památné jsou v něm: opsaný minulý čas: dal iest (Pauel dal iest zemu) a lokály bez předložky: plosskovicich (v Ploškovicích) a doleass (v Dolanech). Šíře vyložil jej Fr. Palacký v Časop. Mus. na r. 1836 a opět s P. J. Šafaříkem ve spise: Die ältesten Denkmäler der böhm. Liter. 1840, str. 199 [1]).

2. Nekrolog Podlažický, v pověstné knize *Gigas librorum* v bibliotece Štokholmské ve Švédích, psaný mnichem Zbyslavem okolo r. 1227, kterýž rok zřejmý jest z toho, že se v něm mezi zaznamenanými knížaty zemřelými přivádí markrabě Moravský Vladislav, jenž zemř. 18. února r. 1227. Obsahuje přes 750 jmen osobních, totiž knížat Českých, biskupů Pražských, opatů a dobrodinců někdejšího kláštera benediktinského v Podlažicích blíž Chrasti v Čechách, kteří žili od polovice

[1]) Podobný přídavek jest na konci listu knížete Spytihněva Brněnského, daného klášteru Třebíčskému roku 1197 (Boček Cod. diplom. Mor. I. 349): „Item zpitigneu dal iest kostel s. Martina u Brna s cloviekami a s desatinu. Item dal iest zahradniki na luzie. Item dal iest les za brdi s hainikoma s. Benediktu.“ Však tento přípisek nic jiného není, než novověké napodobení přídavku Litoměřického, jakž patrno ze slovíčka item, z nesprávných instrumentálů člověkami místo člověky a hainikoma (!) místo gainiki, a poněkud i z litery *h* v slovech: zahradniki a hainiki. Vůbec sám list, k němuž tato česká slova přidána jsou, náleží mezi listy podvržené v Diplomatáři moravském.

století XI. až do řečeného r. 1227. Jména tato, podlé dne úmrtí jedné každé osoby do latinského kalendáře v knize jmenované zaznamenaná, opsal Dobrovský ve Štokholmě r. 1796, a sestaviv je dle koncovek, položil je do své Historie literatury české, str. 91—103. Celý nekrolog dle přepisu od švédského učence C. Kleminga učiněného vydán B. Dudíkem ve spise: Forschungen in Schweden (1852).

3. Glosy české v latinském slovníku Mater Verborum Kostnického biskupa Šalomouna († r. 920), opsaném od mnicha Vacerada asi r. 1242—1252 a uloženém v Museum Českém. Jest jich na počet přes 1100. Jimi vysvětlují se mimo jiné jména pohanských bohů slovanských a mnohá abstraktní slova latinská, a protož, co archeologie i co filologie se týče, velkou platnost mají, dávajíce též svědectví o tehdejší vzdělanosti vědecké v národu Českém. Jména mytologická glosami vysvětlená jsou na př.: *Driades* poludnice, *Furie* lutice, *penates* skreti, *Mavors* Svatovit, *Demetrius* Jarobud, *Venus* Lada a j.; slova abstraktní: *eufemia* blahodobí, *eugenies* blahorodí, *extasis* žas, *fatum* osud, *indoles* vloha a p. Psány jsou dílem od samého Vacerada, z větší části však od jiného písaře téhož věku. Pravopisu šetřeno v nich téhož, co v Cisiojanu Mnichovském z r. 1258—1278, zejména vesměs ještě kladeno *r* místo *ř*, zároveň ale také již vesměs *h* místo předešlého *g* (belboh) a *ch* místo staršího *h* (chleb), z kteréž dobropísemnosti, jakož i ze spůsobu písma vychází, že glosy ty zároveň s kodexem samým psány jsou, jak dotčeno, asi mezi r. 1242—1252, a nikoliv, jak se za to má, r. 1102 neb 1202 [1]). Tiskem vyšel glosář ten z části v Časop. Mus. na r. 1828, úplně pak v Hankově Sbírce nejdávnějších slovníků r. 1833, a s výkladem kritickým v Šafaříkově a Palackého spise: Die ältesten Denkmäler der böhmischen Literatur, 1840.

[1]) Znamení na spůsob kloboučku nad letopočtem MCII v knize Mater Verborum, toho spůsobu v starých spisech a listech jediné, neznamená zdvojené stovky C, totiž tolik co MCCII, nébrž znamená neurčité zkrácení vůbec, jakož viděti z jiných slov Vaceradem tamtéž stažených: VACĒDO za Vacerado, XP̄I za Christi, SC̄RE za scriptore, ILL̄RE za illuminatore. Pravý věk toho rukopisu lze tedy jen z paleografie určiti.

4. Česká jména míst i osob v listinách a spisech latinských XIII. a XIV. století, též i v starých moravských deskách zemských. Zvláště mnoho jich obsaženo v Erbenových Regestech diplomatických, jdoucích až do roku 1253, v Praze 1854, v Bočkově Diplomatáři Moravském od r. 1197—1333, a v jmenovaných deskách od r. 1348 až do r. 1406, vydávaných v Brně redakcí Jos. Chytila.

5. Glosy české v latinském žaltáři Českého Museum, z konce XIII. století. Vzaty jsou z téhož překladu žalmů, jenž se zachoval v opise Vitemberském, a vydány tiskem v Hankově Sbírce nejdávnějších slovníkův, str. 209—234.

6. Martina ze Strážnice slovník latinskočeský, „Bohemarius“ zvaný, asi z konce XIV. století, v bibliotece kapituly Pražské. Sepsán jest, jakž v něm zaznamenáno, r. 1309 k potřebě mládeže školní v hexámetřích latinskočeských, jichž v sobě zavírá 886. Obsahuje mnoho slov a forem zastaralých, jako: byelpuch *pergamenum*, czistecz *stannum*, palczerz *cæsaries*, pop *presbyter*, slubuju, lude a j., a jeví v mnohém různořečí moravskoslovenské, v otčině spisovatelově (Strážnici) tehda běžné, zvláště v slabikách dzye za dě a czye za tě, na př.: dzyed *avus*, dzyecze *puer*, czyelo *corpus*, pak v slovích: kozuch, kossule, suknu (sukni), rzetaz za řetěz, zblo a stblo za stéblo i Labie za Labe. Šíře o něm píše Dobrovský v Hist. lit. české, str. 126. Tiskem vyšel v připomenuté Hankově Sbírce nejdávnějších slovníků.

7. Klena Rozkochaného slovník latinskočeský z polovice XIV. století, v bibliotece kláštera Rejhradského. Obsaženo v něm asi 3500 slov, z nichž některá spisovatel sám utvořil, zvláště jména planet v kalendářích posud obyčejná: Kralemoc *Jupiter*, Smrtonoš *Mars*, Dobropán *Mercurius*, Hladolet *Saturnus*; též: lesken (nyní kov) *metallum*, prstenec *digitus annullaris*, ušinec *auricularis*, mezinec *medius* a p. Tiskem vydal jej Hanka ve Sbírce slovníků často jmenované.

8. Mistra Konrada Sequentionarius *seu Prosarum expositio*. Rukopis v bibliotece kapituly Pražské asi z

r. 1385. Výklad český psán jest od Václava Bzeneckého v různořečí moravskoslovenském, okolo Holíče na Slovensku a okolo Cahnova v Rakousích posud obyčejném, kterýmž se tehda nepochybně i na Bzenecku v Moravě mluvilo. Tak řečené prosy vysvětlují se na slovo takto: *corpus* czelo (tělo), *mater* maczy (máti), *pastor* pastirzu (pastýři), *amen* tak buoh day a p. Vytištěny jsou v též Hankově Sbírce slovníků.

9. Slovník Brněnský, latinsko-německo-český, psaný asi r. 1380—1390 na konci knihy Catholicon a uložený v archivu města Brna. Část ho vytištěna v Hankově Sbírce nejdávnějších slovníků českých. Jsouť v něm mnohá slova nově i nezdárně tvořená, na př. *apprehensio* první pochop, *superstitio* nastorna, *theologus* svatopisák a p.

10. Smila Flašky z Pardubic Přísloví česká. První sebrání pořekadel jadrných, zachované v rukopise mnicha Kříže Telečského z 2. polovice XV. století v v archivu Třebonském pod jménem *Flassconis Proverbia*, kteréž v obecnost podal nálezce rukopisu toho, Frant. Palacký, v Časop. Mus. na r. 1827. Podruhé vytištěna jsou ve Výboru z liter. české, str. 839.

B) Básně.

a) Básně epické a lyrické.

α) Z Rukopisu Kralodvorského:

1. Báseň hrdinská Oldřich a Boleslav, v níž se slaví pobití a vypuzení Polanů z Prahy r. 1004, kteréhož času se Boleslav Chrabrý, král Polský, trůnu Českého byl zmocnil. Náležít, ač necelá jest, mezi nejvýtečnější básně Rukopisu Kralodvorského, vyobrazujíc mistrně příběh dotčený a končíc se překrásně projevením radosti nad vítězstvím skrze Výhoně Duba dobytým. Složena jest nepochybně od téhož básníka, kterýž složil báseň „Jaroslav“, tedy v 2. polovici XIII. století, což soudíme dílem z toho, že se v obojí básni jistá stejná slova a průpovědi opakují, na př. v Oldřichu: „Za mnu, za mnu chrabro napolany“, a v Jaroslavu: „Za mnu, kto tak smisle, za mnu, koho vy zizn trapi“; v Oldřichu: „Noc sie prsieualise prsies polnoci,“ v Jaroslavu: „Noc sie promenise wiutro sero“ a p.; dílem z toho, že ohražení Prahy, v Oldřichu popsané, ukazuje k 2. polovici řečeného století, jakž šíře vykládá V. Tomek v Časop. Mus. na r. 1849, II., 43. Co jazyka se týče, zavírá v sobě báseň ta některá slova méně známá, na př. nožna (pošva), prokni (každý), krzno (oděv vrchní); též některé zvláštní formy mluvnické: volanie pastusino (pastuchovo), kiutru sedoseru (šerému), iarobuinost a p. Děj, k němuž se báseň vztahuje, obšírně vylíčen jest od F. Palackého v Dějinách národu Českého, I., 1., str. 282—288.

2. Báseň hrdinská Beneš Hermanóv, v níž se popisuje poražení Sasíků u Hrubé Skály r. 1203 skrze Beneše, syna Hermana z Rálska, když byl král Přemysl Otakar I. k císaři Otovi IX. do Němec odjel, a markrabě Míšenský s vojskem německým do Čech vtrhl. Psána jest, jakž se domníváme, též od skladatele básně o pobití Tatarů v štrofách čtyřřádkových na spůsob balády, počínajíc veršem: „Aj ty slunce, aj slunéčko.“ Básník líčí živě, kterak lid český, veda nářek nad vpádem loupeživých Sasíků do země, pod Hrubou Skalou se ozbrojil, kterak se oboje vojska srazila a jak slavné vítězství nad Sasíky dobyto jest vůdcem Benešem čili Benediktem, praotcem rodu Valdšteinského. Co zvláštnost připomenouti sluší v této básni slova zdrobnělá: vlastice, chyšice, hoviedce, zbožice, ježto později změněna jsou ve vlast, chyšku, hovádko, zbožíčko; též jména přídavná: polský (polní) a lesky (lesní), kterýchž i v jiných básních Kralodvorského Rukopisu užito[1]).

[1]) V dobu, do kteréž připadá děj, opěvaný v básni této a v básni „Ludiše a Lubor“, níže položené, kladou se obyčejně také známé písně: „Na Vyšehrad“ a „Milostná píseň krále Václava,“ kteréž však tuto opomíjíme, majíce je z příčin dobropísemnosti a jazyka za skladby novověké. Pravopis v Písni na Vyšehrad tolik v sobě má odporů, že není věku v minulosti, do kteréhož by se mohl položiti, abychom nehleděli ani k vadám paleografickým té písně, ani ke spůsobu básnění v ní, jenž od starodávného znamenitě jest rozdílný. Dle dobropísemnosti, mámeli zření k tomu, že v řečené písni samohlásky se zdvojují naasze, na skaalye), náležela by do 2. polovice XIV. století, o kterémž věku by také to svědčilo, že v ní jest *y* téměř obecné (czyuzyem, pyeye) a že (*rz* se klade za *ř* na místě staršího *rs*; naproti tomu psáno v ní *g* za *h* v

3. Báseň „O slavném sedání“ či „Ludiše a Lubor“, složená na spůsob romance veršem osmislabičným. Počíná se slovy: „Znamenajte staří mladí o pótkách i o sedání.“ Popisuje se v ní prostě i živě turnaj, kterýž se slavil za časů krále Václava I. neb Otakara II., a skončil se vítězstvím rytíře Lubora či Lutobora nad soupeřem Zdeslavem, načež vítěz za odměnu obdržel Ludiši, jedinou dceru knížecí. Osoby, ježto v turnaji účastenství mají, jsou básníkem vymyšleny, rovněž jako jmenovaný tu kníže Zálabský, jehož té doby, když se v Čechách

slově „Vysegrade“, a *h* vůbec kladeno za *ch*, na př. postrah za postrach, hodye za chodye a j., kteryžto spůsob psání již v 2. čtvrti století XIII., t. j. o více než o sto let dříve pominul, nežli spisovatelé počali samohlásky zdvojovati, a asi o 70 let dříve, nežli zobecnělo *y* a *rz*. Mimo to jsou slova y s m za jesm a m a l y i za m a l ý formy v staročeských památkách písemných neobyčejné. Nemýlíme-li se, obral sobě opisovatel Písně na Vyšehrad r. 1816 za vzor pravopis Listu s nebe poslaného, tištěného v Tomsově Chrestomatii r. 1805, kterýž toho času jmín byl za nejstarší památku řeči české, pocházející ze XIII. století, a pravopis některého diplomu latinského z 1. polovice XIII. století, v němž česká jména místní neb osobní psána byla literami *g* a *h* místo *h* a *ch*.

Z podobné příčiny opouštíme také P í s e ň m i l o s t n o u k r á l e V á c s l a v a I.: „Z velikých dobrodružství milost mi vyjeví“, kterouž na světlo vynesl r. 1823 Jan Zimmermann. Dobropísemnost v ní taktéž jest plná odporů, nemajíc sobě podobné ani v století XIII. ani v XIV. Samohláska *i* píše se vesměs bez puntíka, a souhláska *v* znamená se důsledně před vokály jako *u* a před konsonanty jako *w*, nejinač, než jakoby tu píseň byl opisoval dle pravidel Husových nějaký stoupenec Zikmunda z Domažlic (r. 1414). S druhé však strany jeví se velká nestejnost v psání hlásek *i* a *y* v jednom a témž slově, na př. v dativu náměstky m i a m y (mihi); v adverbium b l a z i e a b l a z y e; v subst. m i s l a m y s l, kteréž nedůslednosti jsou v zřejmém odporu s důsledností, které týž písař šetřil v kladení dvojího *v (u* a *w)* a nepuntíkovaného *i*. Přes to přes všechno pak jsou slova: s l a d i n k u dóstoinost, z p u p i místo z p u p e n e, r o z t o m i l e c i e l i c z k o místo p r o s t o m i l é tělíčko, patrně původu novověkého, též i uměle strojená spojka *že* místo *a* (que), na př.: w s i e z i e b l a z i e n s t u y e, r o s t i e s i e m i l o s t, s i r d c i e m i s l z i e, p o c i e t i e z i e u e s e l e a p. Konečně dopustil se překladatel také vad mluvnických, což by se tlumočníku v XIII. století zajisté nebylo přihodilo; položilť po novočesku akusativ s negativním časoslovem: u i n i t i m i e nemoze, místo m n e nemoze, a infinitiv místo konjunktivu ve verši: p u d i m y e m i s l l u b i t i na místě: mysl mne žene k tomu, abych (dívku) lubil. O vadách překladu českého u srovnání s textem německým, co věci se dotýče, již jinde šíře psáno.

turnaje slavily, více nebylo. Velmi pěkně opakuje se na konci každé štrofy verš: „Zewznie hlahol trub ikotlow“; rázný také jest duál po celé básni jdoucí, na př.: Wsedasta oba nakonie, wzesta drsiewce ostru hrotu, prudko protiw sobie hnasta, dluho spolu zapasista, ezdrsiewce oba zlamasta“ a p. Složena jest báseň ta za doby krále Otakara II., jakž viděti z erbu rytířského „tuří hlavy,“ ježto se tu připomíná, i také z turnaje samého, kteréžto obě věci nejvíce za dotčeného krále v Čechách v obyčej vešly.

4. Báseň epická „O v e l i k ý c h b o j e c h k ř e s t a n s T a t a r y“, vůbec „J a r o s l a v“ zvaná, co do času skládání, poslední báseň Rukopisu Kralodvorského a krom Záboje a Slavoje nejznamenitější a zároveň poslední památka národního básnictví českého. Zpěvec v ní mistrně líčí vtržení Tatarů do Evropy, sužování a úzkost křesťanů a slavné vítězství, dobyté nad nimi na Hostýně a u Olomouce dne 25. června 1241. V úvodu, počínajícím slovy: „Zvěstuju vám pověst veleslavnú,“ vypravuje příčinu vpádu tatarského, totiž oloupení i zavraždění tatarské kněžny Kublajevny, ježto se stalo v německé Středě ve Slezích; pak popisuje, kterak chán Tatarský, vpadna z pomsty s nesmírným vojskem do Evropy, řádil v ruském Novohradsku, kterak dobyl Kyjeva a spustošil Polsko, Slézsko a Uhry, tak že již nikdo nemohl moci jeho odolati. V popisu tomto výtečně vyobrazuje sličnou Kublajevnu veršı: „Jako zora po jutře sě sěje“ a t. d., a podobně tatarské čarodějníky, hádající, jaký konec boj vezme. Na to líčí boj s Tatary na Hostýně, smrť Vneslava, vůdce Moravského, úzkost Moravanů žíznı trápených, zamýšlenou zrádu Vestoňovu, statečnost Vratislavovu a v nejvyšší nesnázi pomoc zázračnou mateře Boží: hojný dešť Moravanům a rázné blesky do stanů tatarských. Konečně popisuje stažení veškerých vojsk a slavné ukončení boje hrdinským J a r o s l a v e m. U vyobrazení boje tohoto velmi zdařilá jest modlitba: „Vstaň, o Hospodine! v hněvě svojem,“ též zdařilý jest popis bouře a zjevení se Jaroslava, kterýž jako orel přiletěv Kublajevice mečem zachvátil, a Tatary rozplašiv Hanou od nich osvobodil. Jména osob bojujících,

Vneslava, Vestoně a Vratislava na Hostýně, i slavného vítěze Olomouckého Jaroslava, vzata jsou z domyslu básníkova, jako jména osob závodících v básni „Ludiše a Lubor.“ V příčině jazyka vytknouti sluší v básni této množství koncovek širokých: tuča, buřia, naděja, dušu našu, máti božjá a j., vedlé nichž však často přichází úzké *e* tu, kde nyní široké *o* se klade: blsket, drnket, syket (sykot) a j.; též v ní užito mnohých forem zastaralých: nedozíram, dvadeset, i slov z obyčeje vyšlých: svět, vnočiti, tráti, zaměšiti se; pěkně položen genitiv v komparaci: i by hořie hořia všieho věčšie; trapněje zhynúti žížňú mečia; zvláštní konstrukce vidí se býti: dci Kublajeva cháma; koho vy žížň trápí a p.

5. Šestero písní Rukopisu Kralodvorského: Kytice, Jahody, Růže, Zezhulice, Zarmoucená a Skřivánek. Vynikají vesměs jemným, hlubokým citem, pěknými myšlénkami a malebnými obrazy. V Kytici, složené veršem adonickým, jeví se něžné toužení milenčino po milenci. Goethe vzdělal píseň tuto po německu, a změniv poslední štrofu, udělal z básně erotické elegickou. V písni „Jahody,“ psané veršem tří- a čtyrslabičným, u Malorusů obyčejným, obrazí se svévolná bujnost věku mladistvého. V Růži pronáší se jako v Kytici touha milenky po milém; mimo to jest ta píseň znamenitá rozměrem zvláštním, ježto se v ní přechodník časoslova nepřetrženě váže k minulému času téhož časoslova. V Zezhulici na jevo se dává líbá prostota a touha dívčí; v elegické písni Zarmoucená projevuje se žalost nad ztrátou rodičů i milence; konečně v písni Skřivánek jeví se bolest nad tím, že dívce milý na kamenný hrádek odveden jest. Písně jmenované složeny jsou v době nestejné, některé, zejména Růže, jakž ze skladby i jazyka viděti, nepochybně ve věku pradávném, z kteréhož se zachovaly podáním, zpívány byvše (za časů pohanských) při hudbě a plesu v tak zvaných „hradištkách a rajhradech“, místech totiž ohražených, obyčejně na východní straně osad zřízených, jichž podnes v Čechách, na Moravě i v jiných zemích slovanských mnoho se nachází.

Rukopis Kralodvorský, jehož básně jsme dílem tuto, dílem již v době první rozebrali, jest pozůstatek sbírky zpěvů národních, skládající se z 12 lístků pergamenových malé osmerky, kteréž Václav Hanka dne 16. září 1817 v kostelní věži v Kralových Dvořích nalezl a na památku místa, kde je objevil, Rukopisem Kralodvorským nazval. Básně v něm obsažené, jichž 8 epických a 6 lyrických, jsou nepatrná částka sebrání mnohem většího, kteréž dle nápisu nejméně ze tří kněh se skládalo, z nichž jenom tři kapituly kněh třetích, totiž kap. 26—28, se zachovaly, kdežto první dvě knihy a prvních 25 kapitul kněh třetích nešťastnou nějakou příhodou zmařeno jest. V rukopise jdou básně v tomto pořádku po sobě: 1. Oldřich a Boleslav (zlomek), 2. Beneš Hermanův (kap. 26), 3. Jaroslav, 4. Čestmír a Vlaslav (kap. 27), 5. Ludiše a Lubor, 6. Záboj a Slavoj, 7. Zbyhoň (kap. 28), 8. Kytice, 9. Jahody, 10. Jelen, 11. Růže, 12. Zezhulice, 13. Opuštěná, 14. Skřivánek.

Již Dobrovský hned po nalezení Rukopisu Kralodvorského vyřkl, „že zpěvy v něm vynikají nade všechny jiné básně staročeské prostým slohem, jadrným a správným jazykem a silou i lepotou myšlének.“ V kterémžto úsudku snášejí se všichni pozdější posuzovatelé a znalci krásného umění, a protož Rukopis Kralodvorský nejlepším skladbám jiných národů po boku kladen, téměř do všech jazyků evropejských přeložen a v jazyku českém neméně než desetkrát na světlo vydán jest. — Písmo rukopisu jest drobné a ozdobné, pravopis jednoduchý. Každou literou vůbec znamená se zvuk příslušný; *c* klade se za *c*, zřídka za *č*, na př. zczrna lesa; *s* za *s*, *z* za *z*, též ale za *ž*; *k* za *k*; *i* za *j*; *y* velmi zřídka se klade, na př. v náměstkách ny a vy; měkké souhlásky ponejprv se tu pomocí *i* znamenají, na př. kniez, dieva, vieie, pienie a p., a břiskavé *ř* ponejprv se píše složeným *rs*, na př. pastirs, otrsasa, ač vedlé něho v několika slovech *r* prosté trvá: riece, dreva, uderi. Kteryžto pravopis i spůsob písma, nehledíme-li ani k obsahu básní, neklamnou jest známkou, že rukopis psán jest asi r. 1270—1280. Důkladně posoudili Ruko-

pis Kralodvorský V. A. Svoboda v 2. vydání, vyšlém r. 1829, Fr. Palacký v německých Letopisech Vídeňských, sv. 48, P. J. Šafařík v úvodu k německému překladu, učiněnému hrabětem J. M. Thunem (r. 1845), V. Nebeský v Časop. Mus. na r. 1852 a 1853 a J. E. Vocel (básně „Záboj“ a „Jaroslav“) v Časop. Mus. na r. 1854.

β) Jiné básně:

6. Alexandreida, báseň epická, složená původně latinsky ok. r. 1160 Valterem Kastilionským v severním Francouzsku, v níž se vypravují příběhové Alexandra Macedonského, zejména tažení jeho na Daria, boj v Asii, pobytí jeho v Babyloně a t. d., vše to dle Plutarcha, Curtia, Evsebia a j., s mnohými příměsky a výmysly, přidanými od skladatele samého, i od těch, jenž tu báseň v jiných jazycích vzdělali, jmenovitě od Oldřicha z Eschenbachu, vzdělavatele německého a od neznámého básníka, kterýž ji vzdělal česky za časů krále Václava II. Báseň tato jest nejznamenitější památka staročeského básnictví školastického; verš v ní jest uhlazený a pravidelný, řeč jadrná, ušlechtilá a na pěkné staré formy bohatá, téměř jako v Rukopise Kralodvorském. Široké samohlásky zhusta v ní panují, na př.: lud, slúbilo, ju, s milostú, slyšu; participia zvláštním spůsobem se kladou: byl upadna, byl jeda, jest zaslúživ a p.; i lokál bez předložky se v ní ještě objevuje: prazie (v Praze), vodye (ve vodě), letye (v létě). *C* klade se dialekticky za *t*: hoscie (hosti), staci (státi), dozdaczy (doždati); *h* přidává se co přídech: hi (i), letha (léta), drahothy (drahoty); *zz* píše se za *s* a *chz* za č, na př. chzazz (čas), *rs* za *ř* jako v Rukopise Kralodvorském, na př. prsiezzlyssal rsiechz (přeslyšal řeč) a p. Pohříchu zachovaly se z ní sotva $^2/_5$ v 6 zlomcích, jenž jsou: 1. Kapitulní, v bibliotece kapituly Pražské, ze všech nejhojnější, počítající 2461 veršů, z nichž první znějí: „Jenž ze jméne byl věhlasný, jehož rozum byl tak jasný“ a t. d. Vytištěn jest v Hankových Starob. sklád. II., 151—264 a ve Výboru z liter. české, str. 135 a 1091, a posouzen v Dobrovského Hist. liter. české, str. 129. 2.

Zlomek Budějovický, z konce XIII. století, nalezen r. 1824 Fr. Palackým a tištěn v Časop. Mus. na r. 1828, III. 84 a ve Výboru z lit. české. 3. Druhý zlomek Budějovický z též doby, nalezen r. 1841 A. Krejčím a vydán J. Koubkem v Časop. Mus. na r. 1841, III. 327, i ve Výboru z lit. české. 4. Zlomek Klementinský, objeven r. 1828 V. Hankou a tištěn v Časop. Mus. na r. 1828, IV. 109, též ve Výboru z lit. české. 5. Zlomek Jindřichohradecký, nalezen r. 1842 a tištěn ve Výboru, str. 1071. 6. Zlomek, vydán P. J. Šafaříkem v Časop. Mus. na r. 1847, I. 303. Všichni zlomkové obsahují dohromady přes 3300 veršů a uloženi jsou kromě 1. a 6. v Českém Museum. Zevrubnou kritiku o nich podal V. Nebeský v Časop. Mus. na r. 1847, II., sv. 1 a 2.

6. Básně dějepravné o Jidáši a ~~Pilátovi~~, o Králi na lovu a o Seslání ducha svatého, 3 zlomky básní z počátku XIV. století, vzdělané dle skladeb latinských. V básni o Jidáši připomíná se zrádné usmrcení posledního Přemyslovce, Václava III., jako té doby přihodilé, slovy: „ies zzie zztalo v chzechach nenye.“ Dobropísemnost v nich jest tatéž, co v zlomcích Alexandreidy, nalezených v Budějovicích, kdež prof. Schönbeck r. 1829 také tyto básně na jevo vynesl. Snad že mají společného skladatele. Vytištěny jsou v Časop. Mus. na r. 1829, III., 56 a ve Výboru z lit. české. Širší zprávu podal o nich V. Nebeský v Časop. Mus. na rok 1847, I., 11.

7. Písně světské, kteréž se zde onde posud zpívají, jakož jsou: *a*) píseň „Už nesem smrt ze vsi, nové léto do vsi,“ ježto se zpívá na smrtedlnou neděli; *b*) na Slovensku: „Morena, Morena, za koho si umrela? ne za ny, ne za ny, než za ty nevolné krestany.“ Obě písně tyto připomínají poněkud dobu pohanskou, rým v nich ale jeví, že v spůsobě nynější složeny jsou v době pozdější. Takové písně světské jsou též: *c*) „Tajená láska,“ píseň milostná z konce XIV. věku, v c. k. bibliotece dvorské ve Vídni, tištěna v Časop. Mus. na r. 1827, III., 9, a ve Výboru z lit. české, str. 961; *d*) Řeč jinocha

mladého, ježto se počíná: „Aj mladosti! v mých příhodách snažnost vždy ukazuji," a *e*) Řeč kmetě starého, počínající: „Aj starosti! v mé tesknosti již v sobě krve nečiji," obě básně též z konce XIV. století, tištěny v Hankových Starob. Sklád. III. 101 a 103 a ve Výboru z lit. české, str. 386; konečně *f*) píseň „O postavě a mravích lidských" v archivu Třebonském, tištěna v Časop. Mus. na r. 1827, III., 9.

8. Písně duchovní, v rukopise z 2. polovice XIV. století v bibliotece c. k. univer. Pražské. Jsouť: *a*) Buoh všemohúcí vstal z mrtvých žádúcí; *b*) Vítaj milý Jesukriste, vítaj synu panny čisté! *c*) Stáše matka bolestivá, podlé kříže plačtivá, a mimo to 15 jiných. Několik jich vyšlo tiskem ve Výboru z lit. české, str. 322. Jedna taková píseň duchovní z té doby zachována též na Slovensku, jež se počíná: Jesu Kriste, ščedrý knieže, s otcem duchem jeden Buože. Tištěna jest ve Slovenských Novinách na r. 1853.

b) Básně alegorické, mravoučné, satyry a bájky.

1. Alana z Ryselu Anticlaudianus či báseň alegorická o mravném obnovení člověka, vzdělána zkráceně dle básně latinské, složené ok. r. 1190. Počíná se takto: „Světloploze ta ctná žena" a t. d. Chová se v jednom rukopise v bibliotece kapituly Pražské, v němž obsaženy jsou také některé jiné básně, totiž: O smrtedlnosti, o sedmi radostech, o nanebevzetí panny Marie, sedmmecítma bláznovství, pět pramenů hříchů, utrpení Krista Pána, Anselmus aneb rozmlouvání mezi Anselmem a Pannou Marií o umučení Páně a j. Vytištěna jest v Hankových Starob. Sklád. I., a z části ve Výboru z lit. české, str. 791.

2. Smila Flašky z Pardubic Nová rada, báseň alegorická ve spůsobě bájky dramatické, složena r. 1395 a zachována v rukopise asi r. 1410—1430 v Museum Českém. Počíná se těmito verši: „Král lev ten času jednoho byl rozeslal poslóv mnoho, pozva kniežata, také pány, po všech krajích, na vše strany." V této radě, vice 2000 veršů obsahující, v níž alegoricky vylíčen jest

život při dvoře krále Václava IV., podává básník králi prostředkem zvířat mluvících pravidla, jimiž by se co vladař spravovati a čeho by se vystříci měl. Mát tu důvtipnou řeč král lev a kromě něho 44 jiných zvířat, levhart, vlk, liška, orel, páv, sova a j., kterážto zvířata mnohé pěkné průpovědi mravné pronášejí, vyzývající k bázni boží, k lásce k bližnímu, k milování pravdy atd. Jan Doubravský, později biskup Olomoucký, přeložil tuto „Novou radu" na jazyk latinský pod jménem „Theriobulia" a oddal ji mladému králi Ludvíkovi, kteréž latinské vzdělání tištěno v Normberce r. 1520, v Krakově r. 1521 a ve Vratislavi r. 1614. Česky vydána jest dle rukopisu r. 1832 objeveného ponejprv ve Výboru z liter. české, str. 850, dle kteréhož textu ji J. Wenzig na jazyk německý přeložil a s úvodem kritickým r. 1855 v Lipsku tiskem vydal, pod názvem: „Der neue Rath des Herrn Smil von Pardubic." Zevrubnou úvahu o ní sepsali J. E. Vocel v Časop. Mus. na r. 1855, str. 343, a V. Štulc v programu Staroměstského gymnásium na r. 1856.

3. Téhož Rada otce synovi, zdařilá báseň didaktická, počínající slovy: „Múdrý, ctný otec pořádný, svému synu byl jest radný." V ní dává otec synu v jadrném jazyku naučení, jak se v životě chovati, jak mravnost nade všechno klásti, při tom ale moudré opatrnosti užívati má. Chová se v rukopise v bibliotece university Pražské i v Museum Českém, a tištěna jest v Hankových Starob. Sklad. sv. V., a doplněk k ní v Časop. Mus. na r. 1832, II. 149.

4. Téhož Svár vody s vínem, báseň mravokárná. První verše znějí takto: „Počíná se řeč dobrá, ježto se s vínem svářiše voda." Vytištěna z rukopisu Opatovického asi z r. 1410—1430 v Časop. Mus. na r. 1835, II., str. 150.

5. Téhož Podkoní a žák, báseň satyrická, obsahující hádku mezi štolbou a studujícím o přednost stavu, vtipně v krčmě vedenou. Tiskem vydána jest z rukopisu biblioteky university Pražské v Hankových Starob. Sklád., sv. V., též ve Výboru z liter. české. Josef Wenzig pře-

ložil také tyto tři básně na jazyk německý a vydal je v Lipsku r. 1855.

6. Spor duše s tělem, báseň alegorická z 2. polovice století XIV. v bibliotece c. k. university Pražské, ježto se počíná slovy: „Slyš, jak bylo někdy vzácno.“ Duše vytýká tělu rozkošnému, že smrtedlné jest a že pro ně bude trestána, i žádá panny Marie za pomoc, kteráž se přimlouvá u syna svého. Ježíš ji dá soudit soudcům svým. Ukončení soudu však schází. Skladba jest původní a zdařilá, verš a forma dobrá. Tištěna jest ve Výboru z liter. české, str. 358 a kriticky rozebrána od V. Nebeského v Časop. Mus. na r. 1855, str. 57.

7. Satyry o řemeslnících, totiž o ševcích, kovářích, sladovnících a j. v tak řečeném Rukopise Hradeckém v knížecí bibliotece Lobkovické v Praze, z 1. polovice XIV. století. Satyra na kováře počíná se takto: „Kováři, vy znamenajte, zlého se díla chovajte.“ Tištěny jsou v Tomsově Chrestomatii, str. 67 a ve Výboru z lit. č., str. 211.

8. Bájka o lišce a čbánu, zlomek z nějaké větší sbírky bájek o zvířatech z 1. polovice XIV. století. Jest jedna z nejzdařilejších básní rymovaných z té doby, počínající veršem: „Liška jednú běhajíci, jiésti sobě hledajíci“ a t. d. Zachovala se v témž Rukopise Hradeckém a vytištěna jest ve sbírce básní, vyd. J. Puchmayerem roku 1795, v Tomsově Chrestomatii české a později vícekrát.

e) Legendy a básně vzdělavací.

1. Legenda o dvanácti apoštolích. Dva zlomky z konce XIII. století, jeden, obsahující 76 veršů, Fort. Durichem v c. k. bibliotece dvorské ve Vídni objevený; druhý, zavírající v sobě veršů 156, P. Šafaříkem r. 1845 na světlo vynešený. Onen počíná se slovy: „Nenys uiernych zzyrdecz sizny“, tento slovy: „Potom pak prsissed do asie, jat byl prsieliutym pohanem, cziezzarsem domicianem.“ (Tato legenda jest vedlé Alexandreidy nejstarší báseň rymovaná, s kterouž se také v dobropísemnosti srovnává. Klade se v ní *c* za *k*, *chz* za *č*, *rs* za *ř*, *zz* za *s*, *s* za *š* a t. d. První zlomek dle Durichova přepisu

vytištěn s poznamenáními jazykovědeckými v Dobrovského Historii liter. české, str. 103, též v Hankových Starob. Sklád. v ve Výboru z liter. české; zlomek druhý podán P. J. Šafaříkem v Časop. Mus. na r. 1847, I. 292 s důkladným rozborem jazyka i pravopisu.

2. Legenda o sv. Anně, matce proroka Samuele, zlomek básně r. 1855 nalezený a vydaný P. J. Šafaříkem t. r. v Časop. Mus., str. 529. Podobno, že legenda tato jest pozůstatek většího sebrání legend z konce XIII. století.

3. Legenda o sv. Alexiovi. Zlomek 103 veršů obsahující z počátku XIV. století, nalezen A. Bočkem a chován v moravském archivu zemském. Počíná slovy: „Miestu, kde leziese, stogiecz przied lozem, kazdi diese.“ Vytištěna v Časop. Mus. na r. 1851, I. 138 s kritickým rozborem od V. Nebeského.

4. Legenda o sv. Dorotě, Pláč svaté Marie, Hvězda mořská, Vzdechnutí k otci, v rukopise z 2. polovice XIV. století v bibliotece c. k. university Pražské. Vydány jsou P. J. Šafaříkem v Časop. Mus. na r. 1848, II., 259; dvě první v textu od těchto rozdílném též od V. Hanky v Starob. Sklád., III. 122.

5. Legenda o sv. Prokopu v Rukopise Hradeckém. Zavírá v sobě téměř 1100 veršů původních a počíná se takto: „Slyšte staří, i vy děti, co jáz vám chci pověděti, o dědicevi Slovenském, ciž o Prokopovi Svatém.“ Vytištěna jest v Hankových Starob. Sklád., I., 1 a ve Výboru z liter. české, str. 182.

6. Legenda o desíti tisících rytířích, v pasionálu, psaném r. 1395 a tištěném ok. r. 1475. Zvláště vytištěna v Časop. Mus. na r. 1840, str. 289.

7. Desatero kázaní božích, též v Rukopise Hradeckém, báseň mravoučná, obsahující 1200 veršů. Počíná se těmito slovy: „V židovských jest knihách psáno, všem lidem věděti dáno.“ Vytištěna v Hankových Starob. Sklád., I., 52 a ve Výboru z liter. české, str. 231.

8. Ježíšovo mládí, báseň vzdělavací o vychování panny Marie a o mladosti Ježíše Krista, z polovice století XIV., v bibliotece c. k. university Pražské. Vzdělána jest dle

latinského: *Protoevangelium Jacobi*, *Historia de nativitate Mariæ* a *Evangelium Thomæ Israelitæ*, liší se však od těchto básní v mnohých podrobnostech a taktéž od německé básně téhož obsahu. Tiskem vydána ve Výboru z liter. české, str. 387.

d) Básně náučné.

1. Zlomek Cisiojana, 28 hexametrů obsahující, v král. bibliotece Mnichovské. Nalezen jest od slovútného bibliotekáře Ondřeje Schmellera a vydán s výkladem od V. Hanky v Časop. Mus. na r. 1853, str. 415. Počíná se veršem: „Octava robstva svathek. svati priui den osmi na sluzbu.“ Psán jest ok. r. 1270, což patrno z toho, že se v něm jmenuje biskup Pražský, Jan z Dražic, kterýž seděl na stolici biskupské od r. 1258—1278. Co pravopisu se týče, psána jest v něm hláska *ř* pouhým *r*, na př. tri, hresnici a p., ačkoli tehda dle souvěkých listů latinských již břiskavě se vyslovovala, z čehož vychází, že *ř* také již dříve břiskavě se vyříkalo, ačkoli se prostým *r* psalo.

2. Cisiojanus český (úplný) z druhé polovice XIV. století v Museum Českém, z něhož již Tomáš ze Štítného v Učení křesťanském tyto verše na měsíc březen a duben přivádí:

Do Prahy Wanka nesw,
wolagycze Rzyehorze z lessu;
Kedrutye ssel Ben orat,
a Marzy ssel daru dawat.

Vydán jest s výkladem od V. Hanky v Rozboru liter. staročeské, I., 186.

3. Katonovy mravné průpovědi (distichy), v rukopise kapituly Pražské z polovice XIV. století. Počínají se veršem: „Kato mystr byl welyky, wyda hlupych lydy zwyky a t. d.“ Každý distich přeložen jest šesti verši rymovanými, jakž se podobá, dle německého: „Ein Meister Cato war genannt“; na př. distich 30., knihy I.: „*Quæ culpare soles, ea tu ne feceris ipse: turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum*“, přetlumočen takto:

Czoz sy przywykl hadyty,
Nerod tehoz sam czynyty,
Welikat mu hanba bywa,
Ktoz sye yako mudrym wzywa,
Ze gyne bude tresktaty,
Sam toho nechtye ostaty.

Novější opis s některými změnami chová se v bibliotece university Pražské z r. 1409, a jiné dva v bibliotece kláštera Strahovského a v knihovně J. rytíře z Neuberka. Tiskem vydal je (4 knihy) dle rukopisu kapitulního V. Hanka v Starob. Sklád. III., 174—250.

c) Básně romantické a romány.

1. Tristram, báseň romantická, původně ok. r. 1170 od Tomáše z Erceldounu pod jménem „Tristan“ anglicky sepsána, pak okolo r. 1230 od Gottfrida ze Strasburku německy vzdělána a později dle tohoto vzdělání od neznámého spisovatele na česko vyložena. Jest nejširší báseň česká tohoto spůsobu, obsahujíc téměř 9000 veršů, ježto se počínají: „Zrozumějte všichni, co já vám praviti chci.“ Popisuje se v ní v živé a obratné řeči milost rytíře Tristana, dvořenína krále Artuše, k Isaldě, manželce krále Marka. Bylat za tehdejšího času velmi oblíbeným čtením, což z toho patrno, že si král Přemysl Otakar II. text německý, Gottfridem ze Strasburka nedokončený, okolo r. 1254 Oldřichem z Türlina a Remund z Lichtenburka okolo r. 1300 Henrichem z Freiberka zvláště dodělati dali. Zachovali se dva rukopisové básně této z XV. století, jeden z r. 1449 v bibl. kláštera Strahovského v Praze a druhý z r. 1483 v král. bibliotece Štokholmské. Tiskem vyšla v Hankových Starob. Sklád., sv. IV. a z části ve Výboru z liter. české, str. 803. Důkladný rozbor podal V. Nebeský v Časop. Mus. na r. 1846, str. 277.

2. Tandariáš a Floribela. Překlad povídky rytířské z času anglického krále Artuše, v níž se líčí láska královice Tandariáše ke krásné Floribele a zasnoubení jich po vykonaných od rytířského milence mnohých skutcích dobrodružných. První verše znějí takto:

„Byl geden Kral, ten slul Artuss,
Toho mile kazdy posluss,
Ten byl tak dobry a tak mocny,
Ke wssi prawdie wssem pomocny.“

Rukopis z r. 1483 chová se v král. bibliotece Štokholmské. Tištěn jest v Hankových Starob. Sklád., sv. V. a z části ve Výboru z liter. české, str. 826.

3. Tkadleček aneb rozmlouvání mezi žalobníkem a neštěstím o ztrátě milenky, skladba původní z konce XIV. století, sepsána v řeči nevázané od jistého Ludvíka, příjmím Tkadlečka, jenž živ byl v Hradci Králové za doby královny Alžběty Pomořanské. Hořekuje skladatel nad nevěrností milenky své, krásné Adličky, příjmím Pernikářky, kteráž jsouc v službě králové, za jiného se mu provdala, a líčí v řeči jadrné neštěstí své, dokládaje se zhusta písma svatého, Platona, Aristotela a Cicerona. Hořekování počíná se slovy: „Ach, ach nastogte, ach, ach bieda, ach nasyle, ach na tie vkrutny a wrucy shladiteli wssech zemi“ a t. d. Rozmlouvání toto, mající zajisté platnost poetickou, již v století XV. na německo jest vyloženo a tištěno pod jménem: „Ackerman (místo Weber) von Behem“ s tímto počátkem: „Grimmer Tilger aller Leute Schedlicher achter aller Welte.“ Zachovalo se v rukopise z XV. století v bibliotece Strahovské, v němž obsažen též Tristram a Válka Trojánská, a vydáno tiskem V. Hankou v Starob. Sklad., sv. V., a z části ve Výboru z liter. české, str. 626.

f) Básně dramatické.

1. Mastičkář, zlomek hry dramatické o tajemství hrobu Božího, asi z 1. čtvrti XIV. století, v Museum Českém. Tuto hru, jednak vážnou, jednak směšnou i zprostou, provozovali studující Pražští. Počíná se: „Rubín: Seď mistře, seď! jáz k tobě běžu, snad sě tobě dobře hozu.“ Tištěn v Hankových Starob. Sklád., V. 198 a ve Výb. z liter. české, str. 65. Posouzen od V. Nebeského v Časop. Mus. na r. 1847, I. 325.

2. Hrob Boží, hra dramatická ze XIV. století, co do nábožné části, básni předešlé podobná. Rukopis chová se v bibliotece c. k. university Pražské. Tištěna jest v Hankových Starob. Sklád., III., 82 a ve Výboru z literatury české str. 419.

C) Dějepis a známost zemí.

1. Kronika Česká, vůbec Boleslavská neb Dalimilova zvaná, sepsána rýmem od neznámého skladatele na začátku XIV. století. Obsahuje v 106 kapitolách dějiny české od pravěku čili od rozejití se národů od věže Babylonské až do panování krále Jana (1314), kteréž dějiny spisovatel od časů Přemysla Otakara II. dle vlastního vědění líčí, dávaje na mnohých místech trpkou nechuť k cizozemcům na jevo, pro příkoří, jež té doby Čechům činili. Počíná se: „Mnozí pověsti hledajú, v tom dvorně i múdře činié.“ Zachována jest v několika opisech z XV. století, v nichž dvoje recense se znamená. Nejstarší opis recense první z r. 1441 jest v knížecí bibliotece Lobkovické v Praze, jiný z r. 1448 v archivu zemském v Brně. Z doby původního sepsání dochoval se toliko zlomek, obsahující kapitolu IX, nyní v Museum Českém. K některým přípisům přidáno několik písní historických z pozdějších let panování krále Jana, na př. „O tažení krále Jana na Matěje z Třenčína (r. 1315), o Rudoltovi z Košic, o Vilémovi Zajíci, o Plichtovy z Žerotína, o smrti Viléma z Valdeka“ (r. 1319) a j. Vydána jest ponejprv Pavlem Ješínem r. 1620 pod jménem „Kroniky staré kláštera Boleslavského“, jakž se nepochybně z prvopočátku nazývala a jmenovitě v exemplári Štokholmském kroniky Pulkavovy z roku 1434 nazývá; podruhé vydána v obnoveném jazyku, s proměnou širokých hlásek, duálů a prostých preterit, Faustinem Procházkou r. 1786, též pod jménem „Kroniky Boleslavské“, a nejnověji v nejdávnější čtení navrácená Václavem Hankou r. 1849 a 1851 pod jménem „Kroniky Dalimilovy“, kteréž jméno jí dáno dle domnělého spisovatele Dalimila Meziříčského, kanovníka Boleslavského, jejž připomíná v kronice své Václav Hájek z

Libočan. Jsouc před vyjitím kroniky Hájkovy čtením velmi oblíbeným, již ve XIV. století s proměnami některými ku prospěchu Němců učiněnými na německo přeložena jest, kterýž rymovaný překlad (Di tutsch kronik von behemlant) chová se v opisu z r. 1389 v bibliotece kapituly Pražské; v XV. století přeložena jest prosou a vytištěna v Pezových: *Scriptores rerum Austriacarum, Tom. II.* Širší kritiku naspal o ní Fr. Palacký ve spise: Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber, Prag 1830, S. 98—119.

2. Kronika Česká Přibíka z Hradenína, příjmím Pulkavy, původně latinsky sepsána a potom na jazyk český vyložena. Počíná jako kronika Dalimilova příchodem Slovanů z Asie a současným přistěhováním se Čechů co praobyvatelů do země České, a končí se smrtí královny Alžběty r. 1330. Nejstarší rukopis z r. 1407 nalézá se v bibliotece Králové kláštera na Starém Brně, jiný ozdobně psaný asi z téhož času v bibliotece kláštera Rejhradského, a dva pozdější rukopisové v knížecí bibliotece Lobkovické v Praze a v král. bibliotece Štokholmské. Tiskem jest vydána v obnoveném jazyku od F. Procházky r. 1786 a z části dle rukopisu Lobkovického z r. 1426 ve Výboru z liter. české, str. 419. Důkladně ji posoudil Fr. Palacký ve spise výše jmenovaném: Würdigung der böhm. Geschichtsschreiber, S. 173—192.

3. Život císaře Karla IV., jím samým latinsky sepsaný a později neznámým překladatelem na jazyk český vyložený. Obsahuje příběhy ze života Karlova od r. 1316 až do r. 1346 v 20 kapitolách. Rukopis jeden z XV. století chová se v c. k. bibliotece dvorské ve Vídni, a jiný rozdílný v král. bibliotece Štokholmské. Vydán jest od Ambrože z Otrsdorfu v jazyku obnoveném v Olomouci r. 1555 a od F. Procházky v Praze 1791, v starém pak jazyku dle textu Vídenského s proměněnou však dobropísemností ve Výboru z liter. české, str. 499.

4. Kronika obecná od počátku světa až do r. 678 po Kr., z konce XIV. století v bibliotece c. k. university Pražské. Z rozličných kronik latinských vzdělal ji česky

Vavřinec z Březové k žádosti Jana z Eisenberka, komorníka krále Václava IV.

5. Martiniani aneb kronika římská, latinsky sepsána skrze Martina Polona Opavského a německy vzdělána skrze Jakuba Twingra v Strasburku r. 1386. Do českého přeložil ji Beneš z Hořovic ke konci XIV. století. Rukopis z r. 1400 chová se u J. rytíře z Neuberka. Tištěna jest v Praze r. 1488.

6. Jana Mandevily, rytíře z Englandu, cesta po světě, vykonána r. 1332—1335. Z německého přeložena Vavřincem z Březové. Rukopis z r. 1445 u J. rytíře z Neuberka. Tiskem vyšla v Plzni r. 1510 a později několikráte.

D) Právnictví.

1. Kniha starého pána z Rosenberka, sepsána v první čtvrti XIV. století a zachována v rukopise asi z r. 1360 při dvorských deskách zemských, a v jiném z konce XIV. století v archivu městském v Praze. Popisuje se v ní běh řízení při českém soudu zemském od početí až do skončení rozepře, v 19 článcích jenž znějí: O komorníciéch na póhon, o opoviédání, o plnění, o stavování, o vdání, o kobylém poli, o obci a p. Jméno odvádí nepochybně od Petra z Rosenberka, nejvyššího komorníka království Českého († r. 1347), jemuž náležela. Hledíc k obsahu dotčenému, jest veledůležitým pramenem ku poznání staročeských obyčejův soudních i staročeského jazyka právnického, z něhož tu na př. připomínáme některé názvy, později vyhynulé: léta dědinná *terminus præscriptionis*, hřebě vrci los metati, ohřeb vzdávání, rota přísaha, mýto taxa a m. j. V dobropísemnosti znamenati mnohé zvláštnosti a nestejnosti; za *s* píše se na př. *s, ss, z* a *sz*: sedy, nessedy, ze, szte (s té); za *š*: *ss, s, zz*: prossel, prosel wse, velys, szzel (sšel); za *u* klade se *v* jednoduché i dvojnásobné, na př.: tw (tuu), stobw (s tebú), wrzad (uuřad), gmagyw (jmajú), někdy *c* za *k*: scodu (škodu), costem (kostem), a *y* před *r* a *l*: tyrh, pylnyty a p. Tištěna jest pod jménem „Práva země České“ v

Najdávnějších pomnících „pravodavstva Słowiańskiego“, vydaných od O. Kucharského ve Varšavě r. 1838 a v „Historii prawodawstw Słowiańskich“, vydané tamtéž r. 1847 od W. Maciejowského; nejsprávněji pak dle rukopisu z roku 1360 v Palackého Archivu Českém, I. 447.

2. Řád práva zemského, sepsaný latinsky pod jménem „*Ordo judicii terræ*“ asi r. 1350, a přeložený do českého po smrti Karla IV. Obsahuje ve 100 článcích, jako kniha Rosenberská, obyčeje při vedení rozepří civilních i trestních a pravidla právní v tom zachovávaná, a pročež jest velmi platným zdrojem ke studium historie práva staročeského. Počíná se slovy: „Kdyžby kto chtěl z hlavy bratra svého neb jiného přiétele pohnati k zemskému súdu....“ Tiskem vydán jest latinsky i česky dle rukopisu z XV. století v Palackého Archivu Českém, II., 76.

3. Majestát Karla IV. *(Majestas Carolina)* o správě království Českého, sepsaný r. 1348 a počínající se slovy: „Všeho světa stvořitel a správce“ *(Totius universitatis actor et rector)*. Ježto se však stavové čeští zpěčovali, aby majestát tento v platnost uveden byl, roku 1355 zrušen jest. Vydán tiskem ponejprv skrze P. Ješína r. 1597, podruhé dle rukopisu z XV. století latinsky a česky skrze F. Palackého v Archivu Českém, III., str. 65—176.

4. Řád korunování krále Českého, ~~z nařízení~~ Karla IV. původně latinsky sepsaný a potomně na český jazyk přeložený. Počíná se slovy: „Nayprwe Arczybyskup Prazský sprelaty sknyezaty a slechtyczy prowodye knyeze.“ Ozdobný exemplář řádu tohoto z r. 1396, kterýž někdy pánům z Rosenberka náležel, chová se v c. k. dvorské bibliotece Vídenské, a jiný z XV. století tamtéž. Tiskem vydal jej Ambrož z Otrsdorfu r. 1555 a Fr. Tomsa r. 1791, oba v jazyku obnoveném. V původním jazyku, toliko v proměněné ortografii, vytištěn jest ve Výboru z liter. české, I., str. 575.

5. Ondřeje z Dubé Výklad na právo zemské České, sepsaný mezi r. 1395-1400 a oddaný králi Václavovi IV. Zavírá v sobě kromě poučné předmluvy spůsob vedení práva při soudu zemském, jejž spisovatel, kterýž byl mnohá

léta nejvyšším sudím zemským, dle dávné zvyklosti a zkušenosti ve 123 článcích zevrubně vylíčil. V článku prvním připomíná, že „Právo zemské České jest dávno vynalezeno, ještě ot pohanstvié, a najvíéce ot Přemysla oráče.“ Výklad tento, jehož nejstarší opis z konce XIV. století chová se v archivu města Pražského, jest kromě knihy Rosenberské nejznamenitější památka právnictví staročeského. Vyšel tiskem též v Palackého Archivu Českém, II., str. 481.

6. Práva manská, v rukopise ozdobně psaném z konce XIV. století v archivu města Pražského, v kterémž rukopise obsahují se také: Kniha starého pána z Rosenberka, Řád práva zemského, Výklad Ondřeje z Dubé a některé jiné zákony ze XIV. století. Přeložena jsou z německého: „Der Schwabenspiegel“ pod tímto nápisem: „Poczynagi sye Prawa Rzieczi Czesku ta, gymyzto Manove magi suzeni byti.“ Začátek zní: „Ktoz Manska prawa vmyeti chtie“ a t. d.

7. Práva konšelská města Pražského, v témž rukopise; počínají se: „Najprvé, že všeliký konšel má poslušen býti purkmistra.“

8. Vysazení vinic, vydané Karlem IV. r. 1358, v rukopise výše jmenovaném z konce XIV. století.

9. Desky manské kostela Olomouckého, založené latinsky r. 1326, česky psané od roku 1398. Obsahují mnoho vkladů a jiných zápisů, týkajících se manství biskupství Olomouckého.

10. Půhony a nálezy zemského soudu Olomouckého a Brněnského, od r. 1405—1620 při moravských deskách zemských v Brně. Zavírají v sobě množství důležitých zpráv k objasnění starého práva českého, historické topografie, řeči a obyčejův starodávných.

E) Bohosloví.

a) Spisové bibličtí.

1. Žaltář Vitemberský, z 1. čtvrti XIV. století, v bibliotece seminářské ve Vitemberku. Zdržuje v sobě na

283 listech v osmerce nejstarší překlad žalmů, učiněný v XIII. století, kterýž jest také v glosovaném žaltáři v Museum Českém, též z XIII. století, a s některými změnami v žaltáři Olešnickém z r. 1397. Jazyk v něm jest bohatý na stará slova a formy, z nichž připomenouti hodno: adjektiva na *ový* místo latinského genitivu: uhlie ohniove *(carbones ignis)*, v rucie mečovej *(in manu gladii)*, srovnej: pluky Čechovy, t. české v Libušině Soudu; časoslovo vlásti spojuje se s dativem, na př. vlásti chudým, a duály kladou se pravidelně, na př. rty tva at nemluvita lsti. Slova zastaralá přivádíme: pokon *finis*, slavota *solemnitas*, blahaju *benedico*, přiměniti *æstimare*, poně *versitan* a j. Obšírně pojednal o tomto žaltáři Šafařík v Rozboru staročeské liter., I., str. 111.

2. Žaltář Klementinský, rukopis pergamenový, 147 listů počítající, z konce XIII. století v c. k. bibliotece university Pražské. Obsahuje mimo zpěvy ze Starého a Nového Zákona: Te Deum, Věřím sv. Atanáše, letanii všech svatých a památku za mrtvé. Přeložení jest od Vitemberského rozdílné a pochází z doby starší než rukopis, což patrno z mnohých omylů, přepisováním do něho vloudilých. V ortografii má tu zvláštnost do sebe, že *ř* po souhláskách píše se spojeným *rs*, na př. krsidlo, po samohláskách spojeným *rz*, na př. korzecz; *c* klade se za *c* i za *č*, *s* za *s* a za *š* a j. Široké samohlásky jsou obyčejné: cziuzi, giutro, liud, tyssiuc, wzwolagiu, omdlegiu, v ohnyu, dussiu, radostiu; zastaralých slov jest hojnost, na př.: zezl *baculus*, ziz *sitis*, rucziei *torrens*, mrakawa *caligo*, obihem *abundanter* a j. Více o něm viz v Dobrovského Hist. liter. č. str. 117—120 a v Rozboru staroč. liter. I., str. 113.

3. Žaltář kapituly Pražské, asi z polovice XIV. století, jenž obsahuje třetí přeložení, rozdílné od Vitemberského i Klementinského, v řeči pak nad oboje vyniká. Žalmy některé z něho vytištěny jsou v Rozboru staročeské liter. I., 129.

4. Žaltář Olešnický či Poděbradský, skvostný pergamenový rukopis v bibliotece Olešnické ve Slézsku, psaný r. 1396 paní Alžbětě, manželce Jana z Kunstatu.

Srovnává se nejvíce se žaltařem Vitemberským. Zavírá v sobě mimo žalmy a písně litanii, modlitby, památku za mrtvé, kalendář a t. d. Zprávu o něm podal Šafařík v Rozboru staroč. liter. I., 114.

5. Proroci Isaiáš, Jeremiáš a Daniel, rukopis na papíře z r. 1375—1380 v bibliotece c. k. university Pražské, prvé v bibliotece Rosenberské. Zlomek nejstaršího přeložení Proroků, kteréž potom přijato v celou bibli. Připomenouti v něm dlužno číslá řadová: patanastaa, ssestanasstaa (kapytola) a j., též časté opakování předložek: ot lyda ot sweho, przed twarzi przed mu a p.; zdvojování vokálů: lidskaa, stee (z té), suu, a obecné kladení ypsilonu. Výjimek z něho podán ve Výboru z liter. české, str. 331.

6. Prorok Isaiáš a část proroků Jeremiáše, Barucha, Amosa a knih Machabejských v c. k. bibliotece Olomoucké. Tento překlad proroků psán jest drobným písmem nad řádky v bibli latinské z r. 1391 a jest rozdílný od Pražského, co do řeči i dobropísemnosti, jmenovitě v něm kladeno veskrz *i* na místě *y*. V Jungmannově Historii lit. č., str. 38, mylně se píše, jako by byla celá bible česká z r. 1391 v Olomouci, na místě těchto proroků.

7. Evangelia nedělní a sváteční, z polovice XIV. století v c. k. dvorské bibliotece Vídeňské. Jsouť nejstarší česká evangelia nedosti věrně sice přeložená, však mnohé zvláštnosti jazyka a mnohá slova zastaralá v sobě zdržující, na př.: myezeny prst *extremum digiti*, zvon ryby *pars piscis* (v polském dzvono ryby), myto *merces*, jako v lužickém a polském, nenye ponaczyn *non est opus*, u Slováků není način, na senmyech *in consiliis* a j. *I* za *u* v časoslovech obecné jest: kralyge, powyssyge a p. Viz Dobrovského Historii liter. české, str. 185.

8. Evangelia čili čtení zimního času. Rukopis pergamenový, 27 listů *in folio* obsahující, z polovice XIV. věku, v bibliotece J. rytíře z Neuberka. Začátek jich jest tento: „Poczynagy sye cztenye zymnyeho czasu. Prwny nedyeli wadwentie Swaty Mathiey pisse Cztenye toto na poczatczie gedenmezczietmee Capitoly Arzka.“ Některá

slova starodávná ukazují, že přeložení učiněno mnohem dříve, nežli tento opis, na př. slova: rodydle *parentes*, ozrziedlo *ostium*, hognyety *abundare*, starzieyssy (starší); zvláštní jest také forma náměstky: samoho (samého), samomu (samému). Širší výklad o nich podal V. Hanka v Rozboru staroč. liter., II., str. 33.

9. Evangelium sv. Matouše s výkladem, rukopis pergamenový, 386 listů ve folio zavírající, v c. k. bibliotece university Pražské, z 2. polovice XIV. století. Přeloženo jest volně, více dle smyslu nežli dle slova. Homilie pocházejí od sv. otců, zejména Jana Zlatoustého a Tomáše Akvinského, sv. Řehoře a j., jedna pak od císaře Karla IV., kterouž r. 1338 latinsky byl složil. V dobropísemnosti co zvláštnost vytýkáme: *u* často se zdvojuje: buude, puustyty, k *w* přidává se *u:* wuoda, zidowue; *g*, když se vyslovuje jako *j*, s *y* se spojuje: ziegy t, že-j za že-je, miegy, t. mě-j za měje a p. Slova zvláštní jsou: poprsslki *radii*, tzriewi *calceamenta*, kterym czinem *quo modo*, mlazssy *discipulus*, dessczy *pluit*. Homilie končí se obyčejně slovy: Gehozto mnye y wam dopomahay ottecz syn sswaty duch amen a p. Viz širší vyložení v Dobrovského Historii liter. české, str. 186 a P. J. Šafaříka v Rozboru staroč. liter. II., str. 71.

10. Nový Zákon Mikulovský. Rukopis pergamenový v osmerce z r. 1406 v bibliotece kolegiálního chrámu sv. Václava v Mikulově, r. 1857 kanovníkem M. Kittnerem na jevo vynešený, psaný pěkným drobným písmem a ortografií Husovou. Obsahuje Evangelia, veškeré epištoly, i také list sv. Pavla k Laodicenským, Skutky apoštolské a Zjevení sv. Jana; kromě toho jsou v témž rukopise ze Starého Zákona: Knihy Šalomounovy, Pověsti, Ecclesiastes, Písně, Knihy Moudrosti, Ecclesiasticus a Žaltář až do žalmu 134. Na konci Zjevení sv. Jana poznamenáno: „Leta od narozenie pana Jezisse Tisicieho cztyrzsteho a Šesteho. wten patek przedhodem Bozieho Krztienie. tato kniha ziuota Berankova jest dopsana. Z toho bud gemu czest y chwala nawieky wiekow Amen.“ Text evangelií liší se od Vídeňského (č. 7) a Neuberského (č. 8), i od

evangelií v bibli Padeřovské (z r. 1435). V rukopise tomto užito ponejprv dobropísemnosti Husovy, totiž liter *č, ř, š, ž,* též *i* a *y* na náležitém místě.

11. Bible Mikulovská (první). Rukopis pergamenový ve folio pod č. 53. v knížecí Dietrichšteinské bibliotece v Mikulově. A. Boček klade ji dle písma na konec XIV. století, a k též době aneb k počátku století XV. ukazuje také pravopis, ježto se v ní *i* a *y* pravidelně rozeznává, téměř jako v Novém Zákoně Mikulovském (č. 10), ačkoli jinak dle staršího spůsobu užívá se složeného *cz, rz, ss* a p. Výpis z této bible a ze dvou mladších z XV. století, též v bibliotece Mikulovské chovaných, učinil před léty Dominik Kynský.[1])

12. Bible Leskovecká, rukopis pergamenový velmi ozdobně psaný v královské bibliotece Drážďanské, dle Dobrovského asi z r. 1390—1409. V století XVI. náležela rodině Leskovecké, odkudž ji jméno dáno. Soudíc dle toho, že v ní užito od jednoho písaře dvojího pravopisu, staršího asi z r. 1375—1380 (kraal, dobree a veskrz *y*) v Prorocích a Evangeliích, a novějšího asi z r. 1390—1409 (střídavě *i* a *y*) v knihách Genesis, i dle toho, že v ní jsou některá prázdná místa v textu ponechána, jichž písař čísti nemohl, buď jest z více částí bible v rozličné době přeložených sestavena anebo z bible z různých takových částí prvotně složené přepsána. Proroci srovnávají se úplně se zlomkem Proroků Pražských (viz č. 6), knihy Genesis nejvíce s biblí Boskovickou v c. k. universitní bibliotece Olomoucké, méně s biblí Litoměřickou, psanou r. 1411 a dvoudílnou Olomouckou, psanou r. 1417. Konec Nového Zákona, od epištol sv. Pavla, vzat jest dle Dobrovského z pozdějšího překladu, značně jsa rozdílný od textu bible Litoměřické i dvoudílné Olomoucké. Některé srovnalosti a rozdíly takové v knihách Genesis jsou na př. tyto: V bibli Leskovecké a Boskovické psáno: W poczatcie

[1]) Litujeme, že nám pro překážky zvláštního spůsobu nebylo lze, zevrubnějších výpisů z bible této obdržeti, bychom ji šíře popsati a věk její náležitě určiti mohli.

stworzil buoh, v Litom. a dvoudílné Olom.: Napoczatcie stworzil boh (v Litom. buoh); v Lesk. a Bosk.: y powiediel buoh, v Litom. a Olom.: y uecie boh (buoh); v Lesk. a Bosk.: y nazwa buoh stwrzenie nebem; v Litom. a Olom.: y nazwal buoh to stwrzenye nebem; v slovích: „a rozdiel wodi otwod" srovnává se Lesk. s Litom. i Olom.; v Bosk. však správněji položeno: a rozdieleny buďte wody otwod. Šíře popsal tuto bibli J. Dobrovský v Jednáních kr. učené společnosti české na r. 1798.

b) Svatí otcové a jiní spisové náboženští a mravouční.

1. Prologové sv. Jeronyma s výkladem slov hebrejských. Rukopis v bibliotece kapituly Pražské.

2. Sv. Augustina Zrcadlo hříšných *(Speculum peccatorum)*. Přeloženo ok. r. 1365 od Tůmy ze Štítného. Rukopis z r. 1398 chová se v bibliotece c. k. university Pražské. Tiskem vyšlo r. 1590 a po druhé péčí Faust. Procházky r. 1786.

3. Sv. Augustina Soliloquia, přeložena též od Tůmy ze Štítného. Rukopis z r. 1398 v bibliotece university Pražské. Tištěny jsou v Normberce r. 1543, v Praze péčí D. A. z Veleslavína a později několikrát.

4. Jana Miliče Výklady na evangelia výroční. Rukopis v bibliotece Českého Museum.

5. Tůmy ze Štítného Řeči sváteční a nedělní, rukopis z r. 1392 v bibl. univ. Pražské a jiný v Českém Museum. Jsou nejznamenitější spis dotčeného spisovatele, rozděleny na 15 knížek a 261 kapitol. Dvě z řečí těchto, totiž na Boží obřezání a na květnou neděli, jsou tištěny ve Výboru z liter. české, str. 743, jiné v Časopise pro katolické duchovenstvo.

6. Život pána Ježíše Krista. Rukopis pergamenový v bibliotece university Pražské o 113 listech, z 2. polovice XIV. století. Sepsán jest dle vypravování čtyř evangelistů jazykem jadrným, přesným a snadno srozumitedlným. Přidány jsou k němu krátké výklady dle sv. otcův a jiných slovútných spisovatelů středověkých.

Archaismy a zvláštnosti hláskové jsou v něm na př.: *č* za *t*, vlasszci zlosti (zvláštní zlosti), *e* za *o:* yakez (jakož), *n* za *j:* senda za sejda; výsuvné *v:* obinuto (obvinuto); *o* za *j:* Oziep (Josef) a j. Šíře vyložil tento život P. J. Šafařík v Rozboru staroč. liter., II., str. 58.

7. Životové sv. mučedlníkův aneb Pasionál, rukopis z polovice XIV. století a jiný úplný z r. 1379 v Museum Českém. Zvláště jsou platni ke studium starého jazyka pro množství slov zastaralých a pěkných frásí. Glosy z nich podány ve Hankově Sbírce nejdávnějších slovníků, r. 1833. Tiskem vyšli ok. r. 1475 a po druhé r. 1495. Někteří tištěni jsou ve Výboru z liter. české, str. 263—322, zejména život sv. Petra, sv. Víta, sv. Klímenta, sv. Cyrilla a Methuda, sv. Ludmily, sv. Václava a j.

8. Životové a řeči otcův egyptských, od neznámého spisovatele přeložení, rukopis v bibliotece university Pražské, 494 listův počítající, z polovice XIV. století. Podruhé přeloženi jsou od Řehoře Hrubého z Jelení okolo r. 1510, kteryž překlad se chová též v bibliotece university Pražské a na Strahově. Ze staršího překladu tištěn život sv. Jana Egyptského ve Výboru z literatury české, str. 1162.

c) Spisové vzdělavací a náboženští.

1. Tůmy ze Štítného Knihy šestery o obecných věcech křesťanských, nazvány též: „Knihy učení křesťanského," skvostný rukopis z r. 1376 v bibliotece university Pražské. Obsahují krásná naučení: *a)* o víře, naději a milosti; *b)* o stavu panenském, vdovském a manželském; *c)* o hospodářovi, o hospodyni a o čeledi; *d)* o tom, jak se stavové lidští připodobnávají k andělským kůrům; *e)* o ostenci svědomí a o pokušení ďábelském; a *f)* o tom, jak se očišťujem toho, že hřešíme, krom dodavků některých. Vydány jsou se životopisem spisovatelovým skrze K. J. Erbena v Praze, 1852. Zprávu o rukopisech kněh těchto podal J. Jungmann v Rozboru staroč. literatury, II. 195. Kriticky pak, jak tyto knihy, tak i jiné spisy

Tůmy ze Štítného rozebral a uvážil Jos. Wenzig ve spise: „Studien über Ritter Thomas von Štítné.“ Leipzig, 1856.

2. Téhož rozmluvy nábožné čili řeči besední, rukopis z XV. století v bibliotece Gerstorfské v Budišíně. Zavírají v sobě v trojím oddělení rozmlouvání otce s dětmi: *a*) o Bohu, *b*) o andělích a *c*) o člověčenstvu. Vyšly z části ve Výboru z liter. české, str. 639 a v Rozboru filosofie Tomáše ze Štítného, vydaném od I. J. Hanuše, v Praze 1852. Vynikají ryzím jazykem a řečí téměř básnickou.

3. Téhož knihy o sedmi vstupních, rukopis z r. 1396 v c. k. bibliotece university Pražské. Na začátku psáno: Tyto knihy jsú velmi dobré každému, kdo chce k duchovenství prospěti. Jsouť pak dotčení stupňové: *a*) náboženství, *b*) úsilé a utrpení, *c*) duchovní utěšení, *d*) pokušení *e*) proti pokušení lékařství, *f*) skutky šlechetnosti a *g*) múdrosti pravé. Šíře o nich jednáno v Rozboru staroč. liter., I., str. 143. Výjimek o pátém vstupni tištěn ve Výboru z liter. české, str. 779.

4. Knížky Hugovy o připravení svého srdce. Přeložil Tůma ze Štítného. Rukopis dvoudílný v Českém Museum a jiný v c. k. bibliotece Olomoucké, tento z r. 1438. Tiskem posud nevyšly.

5. Jana Miliče z Kroměříže Knížky o zarmoucených velikých církve svaté, i každé duše věrné, kteréž mají trpěti od draka na dni Antikristovy. Nejstarší rukopis, psaný ozdobně r. 1453, chová se v bibliotece Mikulovské. Obsahuje 18 kapitol, jichž nápisy jsou: O prvním hříchu, o rozličném křižování zlých lidí a t. d. Tiskem vydány jsou r. 1523 a 1542. Bohuslav Balbin o této knize píše: *Hunc librum haeretici et catholici commendant.*

6. Alberta Velikého knihy mravní, sepsány pod jménem „*Paradisus animæ sive Libellus de virtutibus*“ ok. r. 1270 od Alberta, r. 1260—1262 biskupa Řezenského, a v století XIV. od neznámého spisovatele po česku vzdělány. Obsahují 62 kapitol, kdežto se jich ve spise latinském počítá toliko 42. Zachovali se dva rukopisové v bibliotece university Pražské, jeden z roku 1383 a druhý z konce XIV. století. Adam z Vinoře ku konci století XVI. znovu je přeložil a vydal v Praze r. 1580 a 1589. Částka jich tištěna jest ve Výboru z literatury české, str. 342.

d) Modlitby a jiní spisové náučni.

1. Modlitby, rukopis asi z r. 1370—1375 v bibliotece c. k. university Pražské. Jest jich počtem 197, mezi nimiž nejstarší přípis Páteře, Zdráva Maria a Creda, též 18 písní. Některé modlitby tu položené jsou také v jiném rukopise z téhož času, chovaném v archivu Roudnickém. Širší zprávu o nich podal J. Jungmann v Rozboru staroč. liter., I., str. 131.

2. Hodiny sv. Marie, rukopis z konce XIV. století v bibliotece university Pražské. Obsahuje krom hodin panny Marie obyčejné hodiny, pašije sv. Jana Ev., naučení osobě ženské o chování se k Bohu, výklad páteře a spor duše s tělem. V nich ponejprv prosté *ú* rozvádí se v *au* a prosté *ý* v *ay*. Šíře o nich viz Rozbor staroč. liter. I., str. 146.

3. Formule zpovědi veřejné z 2. polovice XIV. věku, v knize latinské v bibliotece kláštera Augustiniánského na Starém Brně. Počíná slovy: „Naboznye a pokornye pokleknucz na swu kolenu a t. d.“ Co do pravopisu, má v ní *y* vesměs průchod, samohlásky však nejsou zdvojovány. Vytištěna jest dle opisu J. Dobrovským r. 1828 učiněného ve spise B. Kopitara: Glagolita Glozianus, vyd. ve Vídni r. 1836.

4. List s nebe poslaný do města Galatan. Zlomek pergamenový z 1. čtvrti XIV. století, v bibliotece Strahovské. Počíná se: „Newyerzyucy nechczete wyerzyty, ze yaz sem pokoyny.“ Vytištěn z části v Tomsově Chrestomatii, str. 65, a v Dobrovského Historii liter. české, str. 111, celý pak v Hank. Star. Sklád. III., str. 259.

5. Snář, z latinského „Somniarium Slaidae“, Vavřincem z Březové králi Václavovi IV. ke konci století

XIV. vyložený. Rukopis skvostný v bibliotece Mikulovské, jiný pozdější v král. bibliotece Štokholmské. Tiskem vydán v Praze r. 1581 pod jménem: „Snář velmi pěkný, z mnohých spisův mudrcův starých i nových i z kněh zákona obojího vybraný".

6. Poručenství dvanácti patriarch, synóv Jakubových, co který z nich synóm a bratřím svým mluvil a poručil jest. Ke spisu tomuto táhne se již Štítný v Naučení křesťanském (r. 1376), pročež podobno, že již za Karla IV. do češtiny přeložen jest. Tiskem vyšel v Prostějově 1548 a v Praze 1570.

7. Knihy o příští Mesiáše a židovského mistra Samuele, sepsány latinsky bratrem Alfonsem španělským a někým neznámým na česko vyloženy. Že překlad učiněn v století XIV., viděti z čísel řadových: druhanadsta, trzetienadsta, desatanadsta, prwamezczietma, patamezczietma a p. Po druhé přeloženy a tištěny jsou knihy tyto v Plzni 1528.

Památky

řeči a literatury československé věku staršího,

sestaveny dle času sepsání.

Tuto kladou se památky řeči a literatury české věku staršího v té posloupnosti času, v níž se zachovaly v originálu nebo v prvních opisech. Některé méně důležité památky ze století XIV. jsme tu opominuli, též i památky takové, které nás došly jedině v opisech z XV. století, na př. spisy J. Miliče, Tkadlečkovo Hořekování, Tristram, Tandariáš, některé spisy Smila z Pardubic a j. Posloupnost spisů, položených mezi r. 1310—1360, a několika pozdějších, bude lze náležitě určiti teprv po bedlivějším jich ohledání a porovnání.

Z doby první od r. 58 př. Kr. až do r. 906 po Kr.

1. Jména vod, hor, míst, národů a osob na kamenech a mincích římských, též u spisovatelů římských, řeckých a později franckých.

2. Libušin Soud, z VIII. neb IX. století.

Z doby druhé od r. 906—1197.

3. Evangelium sv. Jana, z X. století.

4. Jména osob a míst na mincích českých (od r. 936), v listech latinských, počínajících od r. 1115, a v letopisech XII. století.

5. Poznamenání statků kostela Olomouckého z r. 1131.

Z doby třetí od r. 1197—1409.

a) Od r. 1197—1300.

6. Přídavek český k základnímu listu kostela Litoměřického ze začátku XIII. století.

7. Nekrolog Podlažický asi z r. 1227.

8. Glosy české v slovníku Mater Verborum asi z r. 1242—1252.

9. Cisiojanus Mnichovský asi z r. 1258—1278.

10. Rukopis Kralodvorský asi z r. 1270—1280.

11. Legenda o 12 apoštolích z konce XIII. století.

12. Legenda o sv. Anně z téhož času.

13. Legenda o sv. Alexiovi z též doby.

14. Budějovické zlomky Alexandreidy z téhož asi času.

b) Od r. 1300—1409.

15. Básně epické o Jidáši, o Králi na lovu a o Seslání ducha svatého, asi z r. 1307—1310.

16. Žaltář Klementinský.

17. List s nebe poslaný.

18. Kronika Boleslavská či Dalimilova (toliko zlomek z toho času.)

19. Mastičkář.

20. Žaltář Vitemberský.

21. Rukopis Hradecký, obsahující legendu o sv. Prokopu, bájku o lišce a čbánu a t. d.

22. Žaltář kapituly Pražské.

23. Pasionál Českého Museum.

24. Rukopis kapituly Pražské, zavírající v sobě Alanova Anticlaudiana, Katonovy průpovědi a t. d.

25. Evangelia nedělní c. k. dvorské biblioteky Vídenské.

26. Čtení zimního času.

27. Život Ježíše Krista v bibliotece c. k. university Pražské.

28. Ježíšovo mládí.

29. Klena Rozkochaného dikcionář.

30. Kniha starého pána z Rosenberka asi z r. 1360.

31. Píseň k sv. Václavu z r. 1368.

32. Modlitby: Otčenáš, Zdrávas, Věřím, též písně některé, asi z r. 1370—1375.

33. Tůmy ze Štítného Knihy šestery o obecných věcech křesťanských, z r. 1376.

34. Proroci Isaiáš, Jeremiáš a Daniel v bibliotece c. k. university Pražské, asi z r. 1375—1380.

35. Výklad na čtení sv. Matouše.

36. Alberta Velikého Knihy mravní z r. 1383.

37. Martina Strážnického slovník Bohemarius asi z r. 1380—1390.

38. Mistra Kunrata Sequentionarius asi z téhož času.

39. Slovník Brněnský z též doby.

40. Zpověď obecná v bibliotece Augustiniánského kláštera na St. Brně.

41. Prorok Isaiáš a část proroka Jeremiáše v c. k. bibliotece Olomoucké z r. 1391.

42. Tůmy ze Štítného Řeči sváteční a nedělní z r. 1392.

43. Téhož Knihy o sedmi vstupních z r. 1396.

44. Řád korunování krále Českého v c. k. dvorské bibliotece Vídenské z r. 1396.

45. Píseň Hospodine pomiluj ny, z r. 1397.

46. Žaltář Olešnický z r. 1397.

47. Tůmy ze Štítného překlad sv. Augustina Soliloquia a Zrcadla člověka hříšného z r. 1398.

48. Desky manské kostela Olomouckého (první zápisy) z r. 1398.

49. Báseň: „Tajená láska“ z konce XIV. století.

50. Rukopis Starého města Pražského, zdržující v sobě Výklad Ondřeje z Dubé na právo zemské, Právo

manské, Práva konšelská města Pražského a j., z konce XIV. století.

51. Beneše z Hořovic překlad Kroniky římské čili Martiniani z r. 1400.

52. Bible Mikulovská (první) asi z r. 1400.

53. Bible Leskovecká v Drážďanech asi z téhož času.

54. Knihy půhonů u soudu zemského v Brně z r. 1405.

55. Nový Zákon Mikulovský z r. 1406.

56. Kronika Česká Přibíka Pulkavy v bibliotece kláštera Augustiniánského na Starém Brně, z r. 1407.

57. Katonovy mravné průpovědi v bibliotece c. k. university Pražské z r. 1409.

58. Smila Flašky z Pardubic Rada otce synovi, tamtéž, z téhož roku.

Výpisy

ze znamenitějších spisů.

Ze století VIII.—IX.

1. Z Libušina Soudu, v. 100—121.

Viz str. 34.

...uſtanu hrudoſ ot otaui criui,
zlec ſe iemu rozli po utrobe,
traſehu ſe lutoſtu uſi udi,
mahnu ruku, Zarue iarim turem:
gore ptencem, ć nim ſe zmia unori,
gore muſem, im ſe ſena ulade!
muſu ulaſti muſem zapodobno:
prevencu dedinu dati prauda.

uſta lubuſa ſ otña zlata ſtola,
uece: cmetę, leſi i uladiki!
zliſeſte zde poganenie moie:
ſudte ſami po zaconu praudu,
u nebudu uam ſuditi ſuadi.
uolte muſa mezu ſobu rouna,
Ki bi uladl uam po ſelezu . . .
deuce ruca na ui c ulade zlaba.

uſta ratibor ot gor creconoſi,
ie ſe taco zlouo gouoriti:
nehualno nam u nemceh iſcati praudu:
u naſ prauda po zaconu ſuatu,
iu ſe prineſehu otci naſi
u ſe ſe . . .

Ze století X.

2. Z Evangelium sv. Jana. XII., 4—9.

Str. 54.

.. uece ſe ieden iz ucenic iego, iudaſ ſcariothiſ, ien ſe beſe iei predade: cemu ta maſt neprodade zę za tri ſta penaz, i nene dana hudim? rece ſe ze, ne iaco o hudih zluſaſe iemu, neſe iacoſe zlodei beſe, i meſki imaia, ze, ie ſe zlaſe zea, nozaſe. rece ſe ieſuſ: nehai ieię, at u den pogreba moiego zhoua iu. hude bo imate z zobu, mene ſe ne uſegda imate. pozna ſe dau mnog iz iudeu, ieſe tu ieſt, i pridehu ne dlę ieſuſa toli, neſe abi lazar uideli, iei ſe uzcrezi ot mretuih [1]).

Ze století XII.

3. Z listu o přenešení biskupské stolice Olomoucké.

Z r. 1131. Str. 55.

(Ze snímku, vydaného F. Richtrem v Olomouci r. 1831).

Poznamenání statků bisk. Olomouckého.

He uille ad prerouenſem eccleſiam pertinent: Dilgonici tota, Tucapi I, Vgezdci tota, Moſcenica tota, Terſaleh IIII, Pecotulceh tota, Zagnoſouicih I, Probicih I, Roſceni I, Koſtelci I, Na telmacoue I, Cetiſouicih I, Otrocouicih I, Turouicih I, Cladorubeh I, Pacezlauicih I, Vbreza I, Pariſouicih I, Cuncouicih I, Glupcicih I, Biſcouicih II, Lutincicih I, Roſcuticih, Cerncine II, Nezebicih tota, Glubocaz II, Zerbcih et Rogozou.

[1]) Pro porovnání dobropísemnosti i jazyka klademe tu výpisek ze souvěkých krajnskoslovenských zlomků Frizinských, z Kopitarova spisu: Glagolita Glozianus, p. XXXV.

Glagolite Ponas Redka Zloueza.

Bose gozpodi miloztiuvi. otze bose. tebe izpovuede. vuez moi greh. I zuetemu creztu. I zuetei marii. I zuetemu michaelu. I uuizem crilatcem bosiem. I zuetemu petru. I uzem zelom bosiem. I uzem musenicom bosiem. I uzem vuernicom bosiem. I uzem devuam praudnim. I uzem praudnim. I tebe bosirabe. choku biti. izpovueden. vzeh. moih greh. I vueruiú. da miie. nazem zuete beusi. iti se. na ón zuet. pakise uztati. nazodni den.

4. Z Kroniky Kosmovy.

Asi z r. 1150. Str. 57.

(Pertz Monumenta Germaniae. T. IX., p. 39.)

Premizl jam plenuſ dierum — raptuſ eſt ad Cereriſ generum. Cui Nezamizl ſucceſſit in regnum. Hunc ubi morſ rapuit, Mnata principales obtinuit faſceſ. Quo decedente ab hac vita. Vogen ſuſcepit rerum gubernacula. Huiuſ poſt fatum Unezlau rexit ducatum. Cuiuſ vitam dum rumpunt Parce, Crezomiſl locatur ſediſ in arce. Hoc ſublato e medio, Neclan ducatuſ potitur ſolio. Hic ubi vita deceſſit, Goſtivit throno ſucceſſit — Goſtivit autem genuit Borivoy. — —

Tamtéž str. 92, k r. 973:

Termini autem (parochie Pragenſiſ) occidentem verſuſ hii ſunt: Tugoſc, qui tendit ad medium fluminiſ Chub, Zelza, Zedlicane, Luciane et Daciane, Lutomirici, Lemuzi uſque ad mediam ſilvam, qua Boemia limitatur. Deinde ad aquilonem hii ſunt termini: Pſovane, Chrvvati et altera Chrvvati, Slaſane, Trebowane, Bobrane, Dedoſane. uſque ad mediam ſilvam, qua Milcianorum occurunt termini.....

5. Z Nekrologu Opatovického.

Asi z r. 1160. Str. 56.

(G. Dobner Monumenta historica Boemiae, T. III. p. 9).

Januarius.

IIII Non. Detmaruſ Epiſcopuſ Pragenſiſ.
III Non. Blag Comeſ.
II Non. Cac.
IIII Idus Bracizlauſ Dux.
XVIIII Kl. Wratizlauſ Dux.

V Kl. Spitigneuſ Dux.
IIII Kl. Mlaz Comeſ.
III Kl. Iczo Epiſcopuſ Prag. Eccl.

Potom se jmenují: Suatobor, Waczlauſ, Sdizlauſ, Wacek, Krivoſud, Pribina prepoſituſ, Vadizlauſ, Zaviſa, Jaromir ducellus, Svatopluk, Scedrata, Milota a j.

6. Z listu o založení kláštera Louckého u Znojma.

Z r. 1190. Str. 56.

(Z orig. v c. k. dvorském archivu ve Vídni.)

Doteſ, quaſ eccleſie (ſ. Marie) confirmamuſ. hee ſunt: treſ uille: Dobſici. popouici. Oblekovici. Manſuſ unuſ in villa Pracih, alter in villa Zuaſſic, tertius in Mravitic. — Capella ſ. Georgii in Strachotin cum tribus uilliſ: Chaikovici. Popovici. Chrepici. — Capella ſ. Johannis in Rokiten cum villa una Popovici. — Capella ſ. Andree in Gobza. — Ceulchow. Chegoſt. Sedleſouici. Branſudici. Opoyovici. Odrenovici. Nemchici. Biſchici. Hiſki. Rokitnicea. Brezowa. Lutochor. Prilucea. Trebonchovici. Domamile. Unuſ manſuſ in Liſſenouic. Lodinicea. Chrauzko.

Ze století XIII.

7. Z listu o založení kostela Litoměřického.

Asi z r. 1218. Str. 56.

(Z Časop. Mus. na r. 1835, str. 331.)

Spitignevs. Hulmez. Vſtj. Creſicj. Pirne. Zazade. Trebeſici. Repcicj. Tinez. Zedlze. Dubech. Popouo. Ptachichi. Zlatina. Huchi. Lubeſſouichi. Pocraticih. Sitinichih. Naboſchi. Trebutichih. Ternouaz. Nuchnicih. Lucove. Copiſteh. Peschaz. Zernozecheh. Lubohovaz. Zalezzleh. Hoteſoue. Brennaz &.

Přídavek k témuž listu z téhož asi roku. Str. 87.

Groznata dedit circuitum Ceſſlav. Lagovicih Heinricuſ dux terram, quam Zdeſlauſ dederat ei. Vilelmus Pocudicih dedit terram. Pavel dal ieſt Ploſſkovicih zemu.

Wlah dal ieſt Doleaſſ zemu Bogu i ſſvatemu Scepanu ſſe dvema duſſnicoma Bogutu a Sſedlatu.

Homutoue. othodne. otroce. goſtine. grrnecne. ſitne. sſvod. glava. narok. nedoperne. grrdoſt.

8. Z Nekrologu Podlažického.

Asi z r. 1227. Str. 87.

(B. Dudík Forschungen in Schweden. S. 404.)

Jména osob, zemřelých na začátku ledna.

Pribizlau. Marquart. Blaſi. Iſcizlau. Voyteha. Marca Sobotka. Jana.

Voyteh. Craſſon. Iſcizlaua. Marek. Plugaua..

Joh. Januſ. Kraſſota. Joh. Bozelze. Perhta.

Adam canon. Janek. Pribizlaua. Radoſt. Cernice.

Gregori fr. Hual. Modliſ. Paulec. Milon. Neroda. Vlaſtena. Deuula. Bozehna.

Predmir. Predvoy. Vitus ſac. Hotezlau. Piuone. Gamaliel.

Karel. Mileg. Stan. Dobremil. Janik. Bolehna. Gelena. Voyzlaua.

Dobremil. Goſteg. Nerada. Dragouen. Quetana.

Frum. Vecek. Modlibog.

Breciſlau dux. Perart com. Vitek. Criſan. Raſka. Neusir.

Groznata. Wratizlaus dux. Vbizlaua. Agnetis. Petruſſe. Otto miles. Crnata.

Antonius decan. Sdezlau. Quetana. Bratrumila.

Arnold. Mogek. Oldrih. Quaſſena &.

9. Z listu Anéšky, abatyše kláštera sv. Jiří v Praze.

Asi z r. 1228. Str. 89.

(Erben Reg. Boh. I. 336.)

De provincia, quæ ſunt circa caſtrum (Pragenſe): in villa Tinec. Ztativnice. Suchidol. Kamik. Lichuce wez. Nutomici. Gradec. Guſcinec. Reſe. Okori. — Golovſi. Preſtawlici. Wirbna. — Vgrine wez. Borek. Kirnaz. — Leteh. Motol. Zabehlici. Koſur — In provincia Pilznensi: IX theloneum Domaſilici. Givnaz. Naptenine. Oteſicih. Benovicih. Whorcah. Nowacovicih. Sizencowicih. Tinci. Dvdlebcih. Obitci. Bniſici. In provincia Bozenſi: Nagra-

diſci. Zagoru. Napoli. Podruhli. Huzinci. Drahinicih. Luſkowicih. Nazteſowe. Nereztci. . . .

10. Glosy v slovniku Mater Verborum.

Asi z r. 1252. Str. 88.

(Z Šafaříkova a Palackého spisu: Die ält. Denkm. d. böhm. Lit., S. 209.)

a) Glosy Vaceradem, písařem slovníka, v řádcích psané.

Blaſu beo, breza bedulla, cebolle cepe, duran ſimia, hoſte hoſpitales, iun puber, cletce aviarium, nemec barbarus, okrin cantar, paſtyr hulcus, pilzt centon, Sirbi Sarmate, ſzito ſedatium, ſkriuanecz caradrion, zlad braxa ſuatouyt Ares, ſuet conſilium, wąha ſtatera, varlle ventriculus, vlichvec phitones, vilchvice ſagapeta, wzchod burra, zizala culix, ſiua ceres.

b. Jiné glosy, psané nad řádky.

Belboh, beſſi, birdo, biruc, blahodobe, bodr, breſkevv, bron, birvi, bukk, czuik, charodegi, czas, chlouecſtue, cirnokniſnici, cſtena, dan, denice, dlann, dilh, hlahol, hrab, hirdlice, chirt, ihriſce, ime, iarobud, iezzen, yess, cami, cnez, kirtice, kry, queten, lecarſtue, letorozl, lutice, lucc, macecha, mazanehc, med (měď), mhla, mzikk, nauazach, obet, obraz, odr, orr (oř), oſud, pecar, perun, piyauice, pilh, povraz, prepelice, priuzni, puſc (púšč), radihost, roy, ruien, rſati (ržáti), san, zekira, zlowene, zlouenin, samirha (šamrha), scerk, setekk, teſt, tiſſ, trihlav, vkol, vſeſt (úžest), vehc (věc), wlaztovice, virſe, zaiecc, zarui, zezhule, znoy, selud, selv, sirtua (žrtva) atd.

11. Z Cisiojana Mnichovského.

Z r. 1258—1278. Str. 102.

(Z Časopisu česk. Museum na r. 1853, sv. IV. str. 415.)

Marec lutehu hrozi sluha uerni gregori ſlauni.
Gerthrut opat bene angel ſmaru chyni vece.
Quet zemi plachi nebu. quet ten daye ſlaw tyburchu.
Slauni knez naſ otech. Woteh marc weli cris neſti.
Phillip criz florian. Straſ knenye cralowni nebeſke.
Zoka meſecie hce ſe chiſtiti vrban ponem. tri ſuatki.

Verše o čtyřech suchých dnech.

Chce kryz. lucia. popelec. den ducha ſuatecho.
Sbi ponych prius kreſtene ſuſili ſredu.

12. Z Rukopisu Kralodvorského.

Z r. 1270—1280. Str. 34.

a) Z básně „Záboj a Slavoj.“

Irozlutiſie ludiek,
ruciem hlaſem ſuola ſue voie;
podnebeſiebie plnooſwieti
otſlunce, woſwietie plnoblſka
zkraleuich woiew,
hotowi wſici nohu wkrok iruku wbran,
ludiekouadle ſloua.
Aiſlauoi bratrſie!
tudi ſpei liſimi ſkoki,
iaz poidu wſtrſiecu iim wcielo.
Iwirazi Zaboi vprſed iako krupobitie,
iwirazi ſlauoi wbok iim iako krupobitie.
Aibratrſie! tiſie nam kruſichu bohi,
tiſie nam kacechu drſieua,
iplaſichu krahuje zleſow:
bozi nam uiceſtuie daiu!

b) Z básně: „Oldřich a Boleslav.“ Str. 64.

Ide paſtucha po ſerem iutrſie,
hlaſa branu otworſiti vzhoru.
Sliſe ſtraze volanie paſtuſino,
otworſi mu branu prſieſwltavu.
Wznide paſtirſ namoſt, hlaſno trubi;
wzkoci kniez namoſt, ſedm wladik zaniem;
prokny cwala ſe wſiem ſeſuim ludem.
Uderichu rani bubni hromne,
virazichu zuuki trubi hluczne,
choruhui tu ſbori namoſt wrazia,
veſmoſt otrſaſaſie pod iich dauem:
Strach uderi uwſie upolani.
Ai, polene oruzie chuataiu,

ai, wladiki ſieczne rani ſeku;
Polene tu ſkaciu ſiemotamo,
dauem trciu kubranie, prſiekopi,
dale, dale prſied udatnu ſieciu.
Ai, uiceſtuie ieſti bohem dano!
Wſtane iedno ſlunce powſiem nebi,
wſtane Jarmir nad wſiu zemiu opiet.
Roznoſiſie radoſt powſiei praze,
roznoſiſie radoſt kolkol prahi,
rozletnu ſie radoſt powſiei zemi,
powſiei zemi ot radoſtnei prahi.

c) Z básně: „O pobití Tatarů.“ Str. 93.

Aita! Jaroſlau iak orelletie,
twrdu ocel namohucech prſech,
podoceli chrabroſt, udatenſtuie,
podhelmiciu welebiſter uiehlas;
iarota muzzhauu zraku plaſe;
rozkacen hna iako lew drazliui,
kdiz muteplu krew ſieuda zrſieti,
kehdi naſtrſielen zalowcem zene,
tako zlutiſie, wztatari trci;
cieſie zaniem, iako krupobitie;
wrazi kruto nakublaieuica,
ibi potka owſiem weleluta;
ſraziſta ſie oba oſcepoma,
zlomiſtaie oba welim praſkem.
iaroſlau, ues wekrui sorſem ſbrocen,
meciem kublaieuica zachuati,
otramene ſurem kiczlu protcie,
takoz ſpadebezduch mezimrchi,
zarachoce nadniem tulec slukem.
ulecieſie ueſlud tatarlutich,
otmetaſe drſewce ſehodluhe,
palouaſe tukto teci moze,
tamo otkad ſlunce iaſno wſtaua,
ibi proſta hana tatar wrahow.

d) Růže. Str. 94.

Achti roze, kraſna roze!
ciemu ſiranie rozkwetla?
rozkuetauſi pomrzla?
pomrzawſi uſuiedla?
uſuiedewſi opadla?
wecier ſiediech, dluhoſiediech,
dokuropienie ſiediech,
nic dozdati, nemozech;
wſie drſiezhi luczki ſezech,
uſnuch; ſnieſemiſe ueſnie,
iakobi mnie neboſce
naprauei ruce ſprſta
ſwleklſie zlati prſtenek,
ſmeklſie drahi kamenek:
kamenek nenadiidech,
zmilitkaſie nedozdech.

13. Z Legendy o 12 apoštolech. Str. 100.

(Z Dobrovského Historie lit. č. Str. 106).

Uwiechzſſi zzwathy iacub zzlowe
Chzinem trogie chztty hotowe,
Yus iemu pizzmo wydawa,
Podle tyechto trſi chztty prawa,
Gims zginych iezzt wieczi mnohem:
Pyrwe ſdrſewe pozwan bohem,
Mezi wſſiemi uchzennyky,
Proneſto zzlowe weliky,
Druhe, ſmu boh byl domowit,
Hi byl tyem wſſdy wiecze mowit,
S ty gho wſſdy zzobu pozywal.

14. Z. Legendy o sv. Alexiovi. Str. 101.

(Z rukop. v Moravském archivu zemském v Brně).

Tento papez wſemohuczy.
Day gemu liſt ten zaduczy.

Abychom my to wzuiedyeli.
Cſo wnyem pſano wſrydczyu gmyeli.
Ynhed przyſtupy papez k nyemu.
Y wzye zruky liſtek gemu.
Y dal pyſarzoui ſwemu. — —
Eufemian otecz ieho.
Vſlyſav liſt plakal z nyeho.
Vyſtupyl byl z ſweho ſmyſla.
Padl na zemyu uiez bez czyſla.
Rozdrzyel rucho byl w ty czaſſy.
Tryhal ſwe ſedywe wlaſſy.
Bradu poczye ſwu tryhaty.
A ſwoy zyuot ſnaznye draty. —
Matka ieho w ſmutney twarzi.
Iako lwyczie ſiet prorazi.
Ty nouiny uſlyſyewſy.
Zedra rucho ſwe przyſedſy.
Stryze ſſebe ſwé zauitye.
Cſo nahlauie gmie przikrytie. — —

15. Z Budějovického zlomku Alexandreidy.

Str. 96.

(Z Časop. Mus. na r. 1841. Str. 86).

Alexander v Babyloně.

By boh vzliſſiety rachzil
zwe krſeztyenſtwo, hi to zrachzil,
by takys byl czeſkym kralem,
vphal bich wto, ſby zamalem,
lecz bud lithwa, lecz thatersi,
kaks zu menowany kterſi,
Bezzermene nebo pruzzi,
lecz nepotwyrzeny ruzzi,
prſiſſly by ktakey prſiprſietye,
iaks by zie krzta prſichopiecze,
byli zwich modl odſtupiecze,

hi to by zie staty mohlo,
achz by to czo ius pomohlo,
ſe nyemczi gis zu zde hoſtye,
chtye dozdaczy, by namoztie
prazie, gehos boh znad necha,
nebude vidyety chzecha:
hi mohlo by zie byrs staty,
by gich bylo newidaty.

Ze století XIV.

16. Z básně o Jidáši Škariotském.

Str. 97.

(Z Časop. Mus. na r. 1829. III. 58).

Wzplaca otecz, wzkuieli matka.
Vízſe kaſdy, kak iezt wratka
Zzeho zzwieta chzezt hi chwala,
Kak iezt na male pozztala
Chzaka ſſcariotczke wlazzty.
Znamenaymý prſitom zwlazzty,
Ies zzie zztalo w chzechach nenýe,
Gdes prsiwuzných kralew nenye,
Pochznucz ot prsiemýzzla krale,
Kak ho zzyn, kak wnuk na male.
Zziey zzu zzbylí nazzem zzwietye.
Pozzledný býl geſchze dyetye,
Pochzen zzie ſſchzedr hí udaten,
Ayzza zzwym liudem pozztaten,
Wſſaks nemohl toho uſitý,
Muzzil umladých dnech zznytý.
Kaks koli byl wſſiem powolil,
Wſſaks newinnye zzwú krew prolil,
Wſſe protye, proradne plemie,
Puzzthý zzu ne gedny zemie.
Zrado, viedye snýcz nemíneſſ,
Wſſaks zama potom oplýneſſ.

17. Z Žaltáře Klementinského.

Str. 110.

(Vyňato z glos v Hankově Sbírce nejdávn. slovn. Str. 209—234).

Hoſpodyne wrozliucenyu twem netreſkci mne.

Wſtaw hoſpodyne nadnymi noſſicze zakona, aby widyeli narodowe, ze liudye ſu.

Powrazci padli ſu mnye uprſieyaſnich, anebo dyedyna ma prſieiaſna ieſt mnye.

Prſigieli ſu mye iako lew hotow kuprſiebogiu.

Probliſkanye wobezrſienyu ieho oblaci prsiſli ſu burzie a zerzewie ohenne.

Den dnu wirzehuge ſlowa a nocz noci okazuge vmienye.

Smrt hrſieſnich peſka a kterziz nenawidieli ſu praweho, zhinu.

Boze ku pomoci mey wzezrſi, hoſpodyne ku pomahanyu mnye poſpiey.

18. List s nebe poslaný do města Galatan.

Str. 117.

(Z Dobrovského Historie literatury české. Str. 111., a z Tomsovy Chrestomatie. Str. 65).

Kteryz knyez nebude czyſty prſzyed ſwymy lyudmy epiſtoli me a nepokazye we wſechnyech myeſtech bude ſuzen. Hoſpodyn naſz drzewnyem letye poſlal vmyeſto Galatan yakz yaz petr byſkupſtwye prſygal — a proto aby lepe wyerzyly yaz petr prſyſahagyu ſkyrzye mocz bozyu y Gezu Krysta ſyna geho a ſkyrzye ſwatu trogyczyu — ze tato epiſtola nenye pſana ruku lyudſku ale poſlana gest od Boha ſſedmeho trona. Wnedelyu ſtworzen geſt weſz ſwiet. — Wnedyelyu prſyeſtala geſt potopa Wnedyelyu vczynyl buoh zwody wyno Wnedielyu nakyrmyl buoh piet tyſſyucz lyuda zpyety chlebuow a dwu rybu. Wnedyelyu prſzygal buoh krzeſt od ſwateho yana. Wnedyelyu wſtal zmyrtwych.—

19. Z Kroniky Boleslavské.

Kap. IX. Str. 105.

(Dle snímku z též Kroniky, vyd. V. Hankou r. 1851).

Kdiz diewky ot otczow ſie brachu,
a nadiewin ſie wſiebrachu,
Dczi otczu na ziwot otpouiedie,
ſeſtra bratru to pouiedye,
Iuz iaz neyſem nyczſe tobie,
Kazdí gmyey peczu oſſobie.
Pak ſobie ſlubichu wieru,
wlaſta gim da w pityv ſmyeru.
Aby ſue tluſtoſty zbily,
czirſtvy amvdri k tomv bily.
Potom gie na tre rozdieli,
avrzady ge podiely.
Pak mudrzieyſim hrad poruczi,
A wradie gie wſdy ſedyety vczi,
Rzkucz: ktozt rad ſedy w radie,
ten oſtogy wkazdey ſwadye.
Kraſſim kaza ſie liczity,
A chitrey rzieczi ſie vczity,
Rzkucz: tymto muzow polekv,
ktezto moczu nedotekv,
Trzietym kaza ſluczſti gezdity,
amuze iako pſſi bity.

20. Z Žaltáře Witemberského.

Str. 109.

(Z Rozboru staročeské literatury. I. 123).

Žalm 25. Sudi mye, hoſpodyne, nebo yaz w newynye mey wſſel ſem: a w hoſpodina vffagie nebudu nemoczen. Spatrzi mne, hoſpodine, y pokuſy mne: zzy ledwie me y ſirdcze me. Nebo miloſirdye twe przied oczyma myma geſt: y ſmylil ſem ſie v prawdie twey. Neſedal

ſem w ſnatku w yeſutnem: a ſ krziwdu czynyeczymy newendu. Nenawidiel ſem ſboru zlobyweho: a ſ hrzieſſnymy neſadu. Vmygi mezy newynnymy ruczie mogi: y obklyczy oltarz twoy, hoſpodyne: Abich uſlyſſal hlas chwaly twe, y wymluwil wſieczky dywy twe. Hoſpodine, mylowal ſem kraſſu domu tweho, a mieſto prziebywanye ſlawy twe. Nezatraczuy ſ krzywymy, boze, duſſie me, a s muzmy kyrwawymy zywot moy: W nichze ruku neprawa yſu, prawiczie gich napilnena yeſt darow. Ale yaz w newynye mey wſel ſem: wykupi mye, y ſlytuy ſie nade mnu. Noha ma ſtala na tepielem: we ſborziech wzblahayu tobie, hoſpodine.

21. Z Rukopisu Hradeckého.

a) Z bájky o lišce a čbánu. Str. 100.

(Z Tomsovy Chrestomatie. Str. 72).

Liſka iednu biehagiczy,
Gieſti ſobie hledagiczy,
vbieze dogednyech puſtek,
ano wnych iedyny chruſtek.
Weczye: powiez mi to chruſte,
Czie gſu toto chyſſie puſte?
On giey tako odpowiedie,
Rzka: gazt ſam newiedie;
Teprw ſem yedno prziſſel ſiem,
Neymam nycze czynyti ſtiem.
Liſka poczie ſye tocziti,
By mohla czo uhonyty,
Tocziwſy ſye ſiemo itam,
I ubieze kpuſtym kamnam,
a kdyz ſye wnyeyſtiegi wtoczy,
Inhed wkamnach czbana zoczy.
Weczie: dobry weczer, czbane!
kak sye gmas, moy myly pane?
Czban lisczye nycze neweczye;
aona wzemſy gey naplecze,
potieſczi ſye ſnym wen zpuſtek. atd.

b) O konšelech nevěrných. Str. 100.

(Z Tomsovy Chrestomatie. Str. 71).

. . . . . Racz ſlyſſieti
pane, czot chczy powiedieti:
Slyſſal ſem, zes mudry konſel,
proto ſem ſiem k tobie prziſſel,
aby my dal ztoho raddu;
vczynyl ſem hroznu ſwadu,
yednoho ſem obelhawil,
Druheho doſmrti zabil;
proſſymtby ſye wto uwazal,
daltbych rad, czo by ſam kazal.
Kdyzt konſel uſlyſy toto,
weczye gmu: nemut ſye proto,
Chcut pomoczy toho zbyti,
ale hrziwnyt my dobiti,
Musymt myſliti prziemnoho,
Abych tie wyprawil z toho.
On weczye: moy mily pane!
Tot natwey miloſti ſtane;
weczie: neulewymt ſkroſſie,
by ſtal dopuol leta, proſſie.
Muſſymt gmieti hroznu pracy,
I ſſwehot ſpanye ukraczy,
zet tie wzdy ktomu przywedu,
zet dam z toho dobru radu.
Ten giſty ſye nepotazaw,
hned hrziwnu zklyna wywazaw,
weczye: racziz hrziwnu wzieti,
a tu pracy omnye gmyeti.
Takt konſel pohrziechu bludy,
zet mnoho lſtiwie wyludy,
ny probuoh, ny pro wſye ſwate,
yedno proſbozice klate.

22. Z básně o mravném obnovení člověka.

Str. 89.

(Z Dobrovského Historie liter. české. Str. 150).

Sedm neby vzrzye potom,
Tot chczy powyedyety o tom,
W nychz ſedm planet przyebywa,
Kazdy ſwym czaſem otbywa.
Tyech dwa czeſky gmena mata,
A pyet czeſkych gmen nemata,
Myeſyecz ſluncze tak dwa ſlowu,
Wenus Mars tat ponych plowu,
Merkurius Saturnus k tomu,
Yupyter kazdy w ſwem domu.

23. Z Evangelií nedělních a svátečních.

Str. 111.

(Z rukop. c. k. dvorské biblioteky Vídenské, č. 4733).

Evangelium sv. Lukáše. II. 42—52.

Wonom czaſſy. kdyz budyſſye Gezyſſ nadwanadczte let; pogydechu do Geruzalema; yakoz obyczyey hodny. Dokonawſſye dny oſm. kdyz ſye wratychu oſta Gezyſſ wgeruzalemye; yneznamenaly toho geho przyatele. Domnyewagycze ſye by byl naczyeſtye ſdruzymi; przydu gednoho dne yhledachu geho; poprzytelech a mezy znamymy. Anenalezechu geho; Wratychu ſye dogeruzalema geho hledat. Iſta ſye trzyety den; nalezly geho wchramye mezy myſtry ſedyczye; poſluchaſſye gych atazye gych; leczyechu ſe wſſyczkny geſto geho ſſlyſſyechu promudroſt; yotazachu geho; ywydyczye dywychu ſye; yweczye maty geho knyemu; ſynu czo ſy nam wczynyl Ez otecz twoy aya zelegyczye hledachom tebe; ypowyedye gym. Czoz geſt, gez ſte mne hledaly. Newyedyelyſte ze czoz

otczowo geſt, moſſym byty. Inerozumyechu ſlowu czo mluwyl k nym. I gyde ſnymy donazaretha. Abyeſſe poddan gym. Matka geho znamenaſſye wſſyechna ta ſlowa; akladuczy wſwe ſrdczye. I Gezyſſ proſpyewaſſye vmudroſty wyekem vbuoha avlydy.

24. Ze Čtení zimního času.

Str. 111.

(Z Rozboru staroč. liter. II. 33).

Evangelium svatého Jana. XII. 1—8.

Przied ſſeſti dnow welikee nocy. przigide gyeziſſ v bethany tu kdez byl lazarz vmrziel. gehozto wſkrzieſſil gieziſſ. y vczynychu gemu weczerzi tu a martha ſluzieſſe alazarz geden bieſſe zgeducich snym. A maria wzie libru maſti draheho drziewa. yvmaza nohy gieziſſowi a vtrzie nohy gieho wlaſy ſwymy. a duom naplnen gest zwonye maſti. Tehdy wecie geden z vczedlnykow geho yudaſſ. ſſkariotſky genzto bieſſe geho proradcie. Procz tato maſt neprodana geſt zatrziſta penyez anedano geſt chudym. Ale to geſt powiediel neproto by o chudych przifluſſalo knyemu ale ze zlodyey bieſſe. amyeſſcie gmagie. ta gez ſie dawachu noſieſſe. Tehdy wecie gieziſſ. Nechay gie att wden pohrzebu meho ſchowa gy. Nebo chude wezdi gmate ſwamy ale mne newezdy budete gmyeti.

25. Píseň k sv. Václavu.

Z r. 1368. Str. 55.

(Scriptores rerum Bohem. II. 397).

Swaty Waczlawe!
Wewoda Czeſke Zemye,
Kneze naſſchie!
Proſſ zany Boha,
Swateho Ducha. Kyrieleyson!
Nebeſke geſt Dworſtwo kraſne,
blaze tomu, ktoz tam poygde
(w) zywot wieczny,
ohen iaſſny
Swateho Ducha. Kyrieleyson!

Pomoczy twe zadamy,
ſmyluy ſie nadnamy;
vtyeſſ ſmutne,
otwed wſe zle,
Swaty Waczlawe. Kyrieleyson.

26. Nejstarší Otčenáš, Zdrávas a Věřím.

Z r. 1370—1380. Str. 36 a 117.

(Z rukop. bibl. c. k. univ. Pražské. F. 30, f. 93).

Paterz.

Otcze naſſ genz gſy wnebeſyech oſwyet ſye gmye twe przyd kralewſtwye twe bud wola twa yakoz wneby y wzemy Chleb nas wezdayſſy day nam dnes y otpuſt nam dluhy naſſye yako y my otpuſczyemy dluznykom naſſym y nevwod nas vpokuſſenye ale zbaw ny otzleho Amen [1])

Zdrawa maria.

Zdrawa marya mylosty plna boh ſtobu pozehnana ty wzenach y pozehnany plod brzycha tweho Amen.

Creda.

Wyerzy vboha otczye wſſemohuczyeho ſtworzytele nebe y zemye y wgezucryſta ſyna geho gedyneho pana naſſeho genz poczat geſt zducha ſwateho narozen zmarie panny trpyel podponſkym pylatem vkrzyzowan vmrzyel y pohrzeben ſtupyl dopekel trzety den wſtal zmrtwych wſtupyl nanebeſſa ſedy naprawyczy boha otczye wſſemohuczyeho ottud przyde ſudyt zywe y mrtwe Wyerzy wducha ſwateho ſwatu czyerkew obecznu ſwatych obczowanye otpuſczenye hrzyechow tyela wſtanye y zywot wyeczny Amen tot creda.

[1]) Pro porovnání podáváme tu Páteř, jak asi zněl v jazyku IX. století.

Otče náš, jenže jesi v nebesiéch, osvieti sie jmie tvoje, přijdi královstvié tvoje, budi vólja tvoja; kako v nebesi i na zemi; chléb náš vesdajšij daj nám dnes, i otpusti nám dl'hy našie, kako i my otpúščiámy dl'žníkóm svojim; i neuvodi nás u pokušenié, ale izbavi ny zlého. Amen.

27. Z Knížek o obecných věcech křesťanských Tůmy ze Štítného.

Z roku 1376. Str. 115.

a) O wyerze.

(Z Rozboru staročeské literatury. I. 200).

Pyſmo prawy bez wyery nelze ſye geſt lybyty bohu ano nelze y domu bez zakladu vdyelaty protoz ktoz chcze myety dom pewny muſſy nayprw zaklad pewny vlozyty. A kdyz ma ktere owocze byti nayprw muſy pogyty zkorzene. A kakz kolywyek korzen nenye kraſen wſſak wſſecka kraſa kmene y owocze dobre pochazye znyeho. Takez yakz by wyery nebylo tak by gyne wyeczy k ſpaſeny nebyly vzyteczny any by bez wyery gyne dobre wyeczy mohly byti. Neb wyera geſt zaklad a korzen wſſeho dobreho, acz y nenye tak zrziedlna w ſwe krase sama, wſſak any nadyeye any mylost bude bez wyery. A kak ſe geſt czemu nadyety, kdyz bych nayprw newyerzyl ze geſt aneb nevyerze ze geſt kak bych to mohl mylowaty. Protoz hlucznye wolagy naprwe hodynye knyezye rzkucz: ktoz kolywiek chcze ſpaſen byti drzewe wſſeho potrzyebye geſt aby drzal obecznu krzieſtyanſku wyeru. —

b) K hoſpodynyem mudrym.

(Z Tomsovy Chrestomatie. Str. 89).

Hoſpodyny pak mudra a ſſlechetna kmyeſyeczy geſt przyrownana. Neb yakoz myeſyecz wſſyczku ſwu kraſu odſluncze bere. takez ona czeſt ma odſweho muze kdyz wyernye aprawye prawu mylosty naſe zrzyta ze mezy nyma y gedne przyekazy nenye gyzby potuchla prawa myloſt. Yakoz wydame kdyz mezy ſlunczem a myeſyeczem bude zemye. ze ſluncze vprziemo nemoz namyeſyecz zrzyety prony. ynhed potuchne myeſyecz. Kdy by take ſluncze ztratylo krasu owſſem by myeſyecz kraſen nebyl. Protoż myle ſe ty hoſpodynye geſto ſwe muze laczyno wazye neb gymy ſmyech pobygegy. Aneb geſto czo komuzkolywyek rozprawyegy bezwelmye pylne potrzeby gesto

by khanbye gych muzom bylo. Czaſto to bywa ze mnoha zena mny by gegye muz gen gy cztyen byl. ayako by gy knyczemuz nebyl vzyteczen. Amny czaſto by gym przekazu myela ze ſe gy zda by ho nemyela zeby welym lepe wſſyczku ſwu wyecz zpoſobyla. Pak bywa to ze oſtanucz ſama teprw vzrzy czoy pracze awelym horzye bude zpoſobeno nezly drzewe abude gy ſwyetſſy hanbu nezby byla naſweho muze nerechnyla przedgynymy. Protoz kazda mudra zena ma ſweho muze mylowaty a ſwym vrozenym naden ſe nepyety neb ſwym ſmyſlem. neb wyecze zena muzem czeſt ma nez muz zenú.

28. Z Pražského překladu Proroků.

Z r. 1375—1380. Str. 111.

(Z rukop. biblioteky c. k. univers. Pražské vypsal J. Dobrovský r. 1786).

Narzyekanye Jeremyaſſowo.

Kak sedy samo myeſto plnee lyda.
vczynyla ſye geſt yako wdowa pany lidſkaa
knyezna mnohych wlaſty uczynyena geſt pod dany.
Placzycz plakala geſt wnoczy.
a ſlzy gyegye naagyegye lyczy.
nenye ktoby gy vtyeſſyl zewſſech mylych gyegye.
wſſyckny przyetele gyegye pohrdaly ſuv gyy.
a vczynyly ſuv ſye gyey neprzyetele.

29. List Jana z Wartenberka Heřmanovi z Ralska.

Z r. 1380. Str. 76.

(Z původního listu v Mus. Českém vypsal pan K. J. Erben).

My Jan z Wartemberka Swrchny podczyeſſye kralewſtwye czeſkeho. Wyznawamy wſyem ktoz tento. lyſt czyſty budu nebo vſlyſſye ze vzamenawſe ſnaznu ſluzbu naſſeho wyerneho ſluzebnyka Herzmana zralſka Geſto geho przyedczy naſſym przyedkom zaſluzyly A on nam zaſluzyl a gefcze zaſluzyty moz Protoz my ſdobrym rozmyſlem zdobre wole a ſdobru radu Dawamy gemu drzyewe

rzeczenemu. herzmanowy. Weſſ tak rzeczenu Medny. az dogeho zywota anebo dogeho ſmrty Sewſyemy pozytky Sewſyemy prawy Sewſy woly Jakoz Pan ffrydman nyekdy rzecyeny ot naſſ drzal wmanſtwy Geſto geſt knam ſpadlo ſprawedlywu otvmrly Alle toto wynymagycz leſſy geſto tu gſu Aby ſnymy nycz negmyel czynyti A take kdyz by byla Bernye kralewa Aby gy dal knaſſemu vkolu nebo donaſſye komory A take gemu dawamy drzyewerzeczenemu. Hermanowy zwlaſczye mylofty Acz by naſſ boh nevchowal. Gehoz boze neday, drzyewe nezly geho Aby wſye Sluzby prazden byl Stohoto y ſonoho, geſto wralſczye drzy knaprawye otnaſſ, Kteremuz Swyedecztwye Akwyetczyemu vgyſczeny naſſy Peczet ſmy przywyeſſyly Dano leta ot Narozeny ſyna bozyeho Potyſſyczy potrzechſtech Oſmdeſſateho Ten den wſobotu napoczyetye Swate kralowny matky bozye. —

30. Ze slovníka „Bohemarius“ Martina ze Strážnice.

Asi z r. 1380—1390. Str. 89.

(Z Hankovy Sbírky nejdávn. slovníků, v Praze 1833).

Eſt yanuarius leden, dic februarius vnor.
Martius eſt brzezen, aprilis ſit tibi duben.
May mayus, iunius czrwen, czrwnecz iulius erit.
Auguſtus ſirpen, zarzwy ſeptember a rzygen
dicitur october, nouember liſtopad erit.
December proſſynecz embolizmus quoque hrudnecz.

Jiná slova tamtéž: Nymber czychi deſcz, saccus myech, taxum czyſſ (tis), maleum kladzywo, verubrum chebdzye, celarium pywnycze, alea wrchczabnycze, piſterium pekarnye, glomus klbko, inquilinus hofer, subſef podſedek.

31. Ze Zpovědi obecné.

Str. 117.

(Z Kopitarova spisu: Glagolita Glozianus, p. XLVII).

Naboznye a pokornye pokleknucz na ſwu kolenu, dayte ſe wynny panu Hoſpodynu wewſſyech hrzyeſſyech, rzkucz pomnye naboznye a pokornye, a rzka kazdy ſam od ſebe:

Ia hrzieſſny czlowyek zpowyedam ſe k bohu otczy, k ſynu, y k ſwatemu duchu, wſſye gednomu Hoſpodynu, y k ſwate kralownye matczye bozye, me welyke nadyegy, y ke wſſyem ſwatym, i tobye knyezye, mych wſſyech hrzyechow, czoz gſem ſhrzyeſſyl, z me mladoſty, z me nemudroſti, z me ſmyeloſti az do dneſſnyeho dne, toho my gyeſt wyernye zyel ſprawu wyeru.

32. Z Olomouckého překladu proroka Isaiáše.

Z r. 1391. Str. 111.

(Z rukop. c. k. bibl. Olomoucké vypsal p. bibliot. Fr. Skyba).

Knihy Isaiášovy. Kap. I.

Yſaias wgeruſaleme zuſſlechtileho pokolenie narozen geſt a tu prorokowal zakrale manaſſe rozſecen nadwie ſtranie vmrzel geſt.

Vidienie yſaiaſſe proroka, ſina Amos, kterez geſt vidiel odomu Juda y oieruzalemu, wednech oziaſſe, ioathana, Achaza a ezechiaſſe kralow iudſkich. Sliſſte nebeſſa avſſima pozoruy zemie, neb hoſpodin mluwil geſt: Sini ſem wichowal a powiſil aoni pak pohrdali ſu mnu; poznal wol wladarze ſweho a oſel geſle pana ſweho, ale iſraelſki lid nepoznal mne a lid muoy nevrozumiel geſt. Bieda lidu hrzieſſnemu, lidu tiezkemu neprawoſti, plemeni neſſlechetnemu, ſynom ſſerednym.

33. Z Řádu korunování krále Českého.

Z r. 1396. Str. 108.

(Z rukopisu c. k. dvorské biblioteky Vídenské).

Nayprwe Arczybyſkup Prazſky ſprelaty ſknyezaty a Slechtyczy prowodye knyeze geſto chtye krale koronowaty na wyſſehrad A tu pomodlczye ſye wratye ſe ſnym do koſtela Prazſkeho hlawy wſyeho Arczybiſkupſtwye aby tu neſpor ſliſſyeli Potom dokonagycze Neſpor dowedeno bude knyeze drzewe rzeczenymy wto myeſto

kdez geſt komnyata gyemu ſlowutnye przyprawena Opyet rano wzwonyeny prymye Arczybyſkup agyeho podbiſkupye A gyny Byſkupowee a prelaty zberu ſye wkoſtele Prazſkem aby ſye oblekly Byſkupowee wſſwa Byſkupye Rucha agyny wſſweho doſtogenſtwye znamenye a tu zgyednagycze proceſſij Plenarz Mecz ſwateho Waczlawa Krzyzye kadydlnyczy awodu ſwaczenu neſſucze poydu aby dowedly knyeze zdrzewe rzeczene komnyaty do koſtela kteryzto przygducze namyeſto tu kdez knyeze ſedy wkomnyatye obleczen bude ſkrze nayſſwrchnyeyſyeho kralewſtwie Czeſkeho komornyka wtrzyewyczye kralowe wſukny a plaſt otewrzene a tu ſnym budu knyezata a ſlechtyczy.

Slyb awyznawanye kralewo przyedſtolyczy przyedbohem aprzyedlydem yzakowſtwem tento geſt:

Wyznawam aſlybugy przyedbohem yandyely gyeho nynye apotom wyecz zakon aſprawednoſt ypokoy ſwate bozye czyerkwe alydu mnye poddanemu podle moczy awyedomye zachowaty aczynyty zachowanym myloſrdneho wzezrzenye yakozto ſradu wyernych naſſych naylepe nalezty moczy budu a Byſkupom koſtelow bozych doſtoynu arzadnu czyeſt vkazowaty ato czoz od Czyeſſarzow akralow koſtelom gym poruczenym dano neb nawraczeno geſt bezporuſſenye zachowaty Opatom ahrabyem y nadobam koſtelnym podobnu czeſt podle rady wyernych naſſych czynyty Amen.

34. Píseň: Hospodine pomiluj ny.

Z r. 1397. Str. 54.

(Z rukopisu bibl. c. k. university Pražské).

Hoſpodyne pomiluy ny!
Jeſu Kriſte pomiluy ny!
Ty ſpaſe wſſeho mira,
Spaſyz ny y uſlyſſ,
Hoſpodyne hlaſy naſſye.

Day nam wſſyem hoſpodyne
Zzizn a mir wzemi.
Krles, Krles, Krles [1]).

35. Tajená láska.

Z konce XIV. stol. Str. 97.

(Z rukopisu c. k. biblioteky dvorské ve Vídni, č. 4558).

Dzryewo ſye liſtem odýewa,
ſlawiczek wkerzku ſpyewa;
magy, zalugy tobie,
ame czýe ſrdcze wemdlobye.

Zwolilſem ſobýe mylu,
ta tzre me ſrdcze pylv;
pyla hrzeſye, ach, boly!
a twoyt budu, gdet ſem koly.

Srdeczko, gdywim ſye tobye,
gzye nechczez dbaczi oſobýe;
twa radoſt, weſſele hýne
protu bezeygmenye.

Aczt bych ya gy gmenowal,
mnohyt by mye ſtrafowal,
arzka: procz ty tak ſlwzſiz,
czemw ſye myloſty hlwbiſ.

Newſtawiczni mylownik,
iako vczieſti hzryepik;
gczemu zye koli pziczini,
a tomu wſemu vſkody.

[1]) Táž píseň v jazyku století IX., napsaná P. J. Šafaříkem.
Gospodi, pomiluj ny!
Jesu Krste, pomiluj ny!
ty spase vsěgo míra,
spasiž ny, i uslyš,
Gospodi, glasy naše.
Daj nám vsěm gospodi,
žizň a mír v zemi.
Krleš, Krleš, Krleš!

Ktod ſyem, tenzs noſſimd pylw,
yat mam naykraſſy mylu,
tet nykomw nepowyem,
ſamt gy ſmym ſrdeczczem wyem.

Wyera wyezrye pomaha,
gdet zu dwa ſobye wyerna,
on gy a ona gyemu,
nepowyeday tzreczíemu.

Mnohyt ſye rad honoſſý,
ten taýgemſtwi pronoſſy;
ach nan, ſlit obyczeich zgma,
nepzreitheyzmu, htoth gyehuo zna.

Ponyz on waz tak hanye,
proſſimt waz, panny y panýe,
pzrezdyecz gyemw: ruſſyſnass!
wiſczýerczmez gyeho pricz othnaſſ!

36. Z Knihy starého pána z Rosenberka.

Str. 107.

(Z rukop. v archivu města Pražského z konce XIV. stol. Vypsal pan K. J. Erben).

Prawa Pana ſtareho z Rozmberka poczynagi ſye. a nayprwe o komornyczyech:

Ktoz poygme komornyka prazſkeho napohon ma prawo od nyeho dati. gemuz poruczeno geſt gye rozdawati. Trzi halerzye. A odpeczeti genz zemſku Peczet dawa komornykom. prawo dati dwa halerzye. to gye Pyſſarzí genz dſkamy wladne nebo komuz poruczye peczieti rozdawati. Whrazſke poprawye prawo gednyem komornykem Prazſkym pohonyti. proto ze ge wtey poprawye wnyez pohon. A proto komornyku prawo dati dwa a Trzydczyeti halerzow. poczyeſtye ſyem ytam donudz ſye newrati ſpohona. A k ſwyedczeny pohona prawo geſt gemu dati whradye gedynu weczerzi. a nazaytrzye gedynu obyed dati wyecze nycz. aztrawu y ſyem y tam. Wgyne poprawye Prazſka nemoze poho-

nyti gednyem komornykem do hradu. ze ta poprawa ma take komornyky toho Suda. Wgynu poprawu prazſka poprawa. Komornyku Prazſkemu. prawo geſt dati zageho chodbu Sſeſtdeſat Halerzow. to geſt pyet groſſuow geſſto pohonil. A chczeli powod ſwu woli aby on ſam Komornik Prazſky. dobyl ſobye Komornika ot Vrzada te poprawy wnyez mu gieſt pohonyti ſnym. day gemu Pyet groſſuow geſſto komornyka ma myeti menſſieho Vrzada. a ztrawu poczeſtye ſyem ytam. donyawadz ſye ſpohonu newratita k ſwyedczeny pohona. Prawo gyma dati wſwey hoſpodye gednu weczierzieti y obyedwati obiema. Pakli powod chcze ſam Komornyka dati Prazſkemu Komornyku toho vrzada wkteremz kragi budeta pohoniti. tehda powod prawo dati ma dwa a trzydczieti halerzow za geho chodbu ze pozene. an ſye wypraw az dohrada. aby przyſſiel pohonu ſwyedczyt zato geden groſs dati az domow. aby ſye wratil wyſwyedczyw. pohon. takez druhy groſs to gye zageho ztrawu. Pakli powod chcze gemu ztrawu dati. tehdy k ſwyedczeny dohrada y zhradu domow neday geho prawa. gedno dwa a trzydczyeti halerzow...

37. Z práv manských.

Str. 109.

(Z rukopisu výše jmenovaného vypsal p. K. J. Erben).

Poczynagi ſye Prawa Rzieczi Czeſku. ta. gymyzto Manowe magi ſuzeny byti. znaymenay poczatek pylnye.

Ktoz Manſka Prawa vmyeti chtie. ti poſluchayte tyechto knyh vczenye. Nayprw mame znamenati. ze gſu kralowe ſedm wogenſkych Stitow. tyech kral noſi prwni. Duchownye knyezata druhy Swieczka knyezata trzyeti. Swobodni pani cztwrty. Proſtrzyedni Swobodni paty. Sluzebni pani ſyeſty. Swobodni obeczni lide ſedmy. tak malo yakoz wyedie kdy ma ſwiet zahynuti. neb wyek wnyemzto nynye gſmi. neb to ſedmy wyek ge. Takez newye y zadny giſtoty. mozli ſedmy wogenny Stit manſke prawo myeti.

kralowe gſu take vſtawili. ktoz s ſedmym wogennym ſtitem nema cziniti. ten nema man- prawa gmyeti Prwy wyek poczyna ſye od Adama. Druhy od Noe Trzyeti od Abrahama Czwrty od Moyzyeſſe Paty od Davida Syeſty ot zydowſkeho getye do Babilona Sedmy ot Jezu Kryſta Prwych Sſyeſt wiekow kazdy trwal Tiſicz let. to geſt giz Syeſt Tiſiczuow. Potom ſie narodil Jeſus Kriſtus pan naſs. miloſtiwy od ſwate Marie panny wyeczne dyewicze. to geſt ſedmy wyek. wtom gſme my bez giſteho czaſu. Neb Buoh nechtiel ſwym mlazſſym. any y zadnemu powiedyeti. kdy by ſye ten wyek ſkonal. Knyezye a Sedlaczi a wſichni neſwobodni a kterzyz neygſu praweho loze vrozeni. a kterziz neygſu od Rityerzſkeho vrozenye przifſli a poſſli. Tij magi wſichni bez manſkeho prawa byti. Neb yakoz my potom vliczymy. ze po Bozyem narozeni geſt geſtie cziſlo Tiſicz leth. a to ge ſedmy Tiſicz. To ge giz weſſlo w oſmy tiſicz. wtom ſye ma ſwiet ſkonati. a nebo potom kdyz Buoh pan raczi. Ale poddali ktery pan. tiechto. kteremu zbozye kmanſtwy. ten ma tak dobre prawo natom. yako ten geſto ſyeſty wogenny ſtit neſe. Ato manſtwie dyedye geho dyeti. O wſſeczko gmanſke prawo. Nemohu ti manſkeho prawa nalezati kterzizto ſtita nemagi. nezli przied dwyema pany. gichz ſwiedeczſtwie zawrhu dobrze. o manſke prawo przyed gynymi pany kromye gich panow.

38. Z Výkladu Ondřeje z Dubé na právo zemské.

Str. 108.

(Z téhož rukopisu vypsal pan K. J. Erben).

Prawo zemſke Czeſke geſt dawno nalezene. geſtie od pohanſtwye. a naywiecze od Przemyſla oracze. a odtyech Panow kterzyz gſu te chwwyle byli. a toho geſt gyſty dowod. neb mnoho obyczegow pohanſkych wnyem geſt drzano. yako oczyſta zelezem horuczym a neb vwrzenye na wodu A ten obyczey ſtal bez przyetrzy az do Czieſarzie karla. a do knyeze Arczybyſkupa Arneſſta prweho Prazſkeho. Ten geſt Czyeſarz ſplnv Radu Arczy-

byſkupa. y wſſiech panow a zeman obyczyey ruſſyl. ze gedno zaloby magy wſobye trzy ſſkody myeti. anycz wiecze. a pohnany gma ſamu przyſahu odbyty powoda. ale geſſtie to drzy vrzad ſezmatkem. Ta przyſaha ma byti podle rzadu a zpoſoby zalob. yakz ſye dole pyſſe. To zemſke prawo. tak yakz geſt pod Czyeſku korunv. natre ſie dyeli. Gedno geſt gieſſto vprzyemo nakralowu ſtolyczy hledy. gymzto geſt kral od panow zdawna nadan. kupolepſſeny geho doſtogenſtwie. To geſt ſud dworſky geſſto take ſwe vrzyednyky y dſky ma onyemz tuto pſaty nechczy. neb oto neygſem tazan. a ten vrzad ſye dyeli. od zemſkeho ſwobodneho ſudu. neb gynak ktomu lydi pohonye. a gynak kſwobodnemu. y gyny gſu obyczyegy. Panskym take powolenym. Myeſta. Claſſterzy y rozlyczny Sluzebnyczy. gſu rozlycznye od ſudu zemſkeho wynyati. onyemz owſſem tuto mlczym. Druhe Prawo geſt duchownye. wnyemz zpoſob prawy duchownymy. podmoczy Arczybyſkupowu gde. onyemz tuto take mlczeti chczy.

Ozemſkem pravu.

Ale o Trzyetyem. toczyz o Zemſkem prawu ſwobodnem. tuto chczy pſati. ze geſt to prawo wſwem vſtaweny. tak bylo y ma byti ſwobodne. ze y zadny czlowiek pocznucz od Krale az do Papeze kromye naprziedpſanych. nemohl ſie toho prawa wydrzieti neb ſnyknuti pro rzadnu wiecz. a naywiecz o diedynu ſwobodnu kazdy mohl przyprawen byti prawem prziedpany A nagich ſudu a nalezv doſty gmyeti. Tolyk gedno wygmucze ſwobodſtwie kralowo. A to ſwobodſtwie vrzad Prazſky. wplnye wye. wczem a kterak ma prawo weda kraly okom vwyerzyti. A proto ſlowe ſwobodne. neb ty czaſſy drzyewnye. nalez panſky mocz gmyel proty czlowieku kazdemu a byl drzan. A ktoz proty prawa obyczegy odbygegy neb othanye prawo czo vczinil. toho ſu pany mſtyly welmi ſkutecznye. Ale tyto czaſy mſtie gedno rzyeczy. a ſkutczy gſu mrtwy. Drzyewnye czaſy. ktoz przied vrzadem wſazen byl. A ktoz ſwu bran obnazyl. ruka gemu byla vtata. A ktoz ranyl. neb ſkutkem vderzyl. hlawa gemu naprahu

kdez prawo bylo yhned ſtata. A to ten dobry Cieſarz Karel ſwe czaſſy wyernye doſmrty wedl. proto bylo prawo ſwobodne. neb geho ruka ſwobodna branyla. Ale gyz geſt robotne. neb prawo weducz. naklady czynyecz. pomoczy a obrany otprawa nemagy. Bud toho Bohu zel a dobrym lydem.

Tuto ſye prawi o wedeni prawa.

Natom take prawu ſwobodnem o kazdu wiecz. bud odyedynu o dluh. o ſſkodu. neprziezen. mord. naſyle. podawenye. vnos. neb oczkoly kazdy czlowiek gma doſti gmieti gynych wſſiech wyeczy neb pomſt nechage podpokutu czty wyery a wyhnanye zzemye zazhubczy a zlodyegye zemſkeho a podztraczenym ſweho ſtatku wſſieho y napadu yakozto panſky obeczny nalez ſwyedczy. a wedſkach zemſkych popſan geſt. Ale pohrziechu gyz mnozy prawa nechawſſe gynak ſwu woly wedu. a procz to. gedno ze wyna pomſty negma. A kdez wyna lehcze ſeyde. tut rada wuole zla panuge. nadnyzby wzdy pomſta gmiela byty.

39. Z Bible Mikulovské.

Z konce XIV. století. Str. 113.

(Vypsal Dominik Kynský).

Zjevení svatého Jana. Poslední kapitola.

I vkaza mi potok wody ziwe ſtkwuczie iakozto krziſtal pochodiecz od ſtolicze bozie a Berankovy. A vproſtrzied vlicze geho s obu ſtranu potoka drziewo ziwota przinoſie owoczie dwanaczet A na kazdy mieſicz owocze ſwe dawaſſie A liſtie toho drziewa geſt kzdrawi lidſkemu A wſſelika wiecz zlorzeczena wiecz gyz nebude Ale ſtolicze bozie a berankowy wniem bude, a ſluhy geho budu gemu ſluziti a budu widieti twarz geho agmeno geho na gich czelech. A nocz gyz wiecze nebude. A nebude gim wiecze trzeba ſwitedlnicze ſwietla ani ſwietla ſluneczneho Nebo pan Buoh oſwiti ge y budu kralowati na wieky wiekuow.

A weczie kemnie Tato ſlowa prawa prziewierna gſu a pan Buoh duch proroczſky poſlal angela ſweho, aby vkazal ſluham ſwym, to czoz ſe ma ſkuoro ſtati. Ay tot gdu ruczie blazeny, genz oſtrzieha prorocztwie tiechto knih. A ya Yan genz ſem widiel a ſlyſſel tyto wieci. A kdyz ſem ſlyſſial a widiel Padl ſem abych ſe modlil przed nohami angela genz mi tyto wieczi vkazowaſſie.

40. Z Bible Leskovecké.

Str. 113.

a) Z kněh Genesis. Prwa kapitola.

(Z rukopisu Dráždanského vypsal pan J. Schädl).

Wpoczatcie ſtworzil buoh nebe y zemi. ale zemie byla neuzyteczna a prazdna. a tmy biechu nadtwarzi propaſty. aduch bozy naſſieſſe ſie nadwodami. Ypowiedye buoh bud ſwietlo iſtworzeno yeſt ſwietlo A widyew boh ſwietloſt zeyeſt dobra. yrozdielil ſwietloſt odetmy. Ynazwal yeſt ſwietloſt dnem atmy nocy. Yvczynien geſt weczer azgitra den geden. Yopiet wecie buoh Bud ſtwrzenye vproſtrzied wod. a rozdiel (eny budte) wodi otwod. y vczynyl buoh ſtwrzenye yrozdielil wody geſto biechu podſtwrzenym od tyech gyezz byechu nadſtwrzenym. Yſtaloſye geſt tak. Ynazwa buoh ſtwrzenye nebe. yſtaſie weczer a zgitra den druhi. Wecie opiet buoh. Shromazdte ſie wodi geſſto podnebem ſu vmieſto gedno a vkaz ſie ſuchoſt. Yſtalo ſie tak.

b) Z proroků. Narziekanye Jeremiaſſowo.

(Vypsal J. Dobrovský).

Polybi mye polibenym ſwych vſt
nebo twee prſy gſſuu lepſſye nez wyno
a wonnyeyſſye nez drahe maſty.
Oley prolyty twe gmye
proto dyewczyczky mylugy tye welmy.
Potrhny mnu poſobye
pobyednemy uwony twych drahych maſtij
uwedl mye geſt kraal wſwe tayne pokogye.

Obweſelymy ſie i utyeſſymy ſie tobie
pomnyce twee prſſy nad wyno
prawy tye mylugy.

41. Z Nového Zákona Mikulovského.

Z r. 1406. Str. 112.

Evangelium svatého Jana. XII.

Tehdy Gezis przed šeſti dny welikonoci přigide do Bethanie kdez Lazar byl vmrzel gehoz Gezis wzkřieſil geſt. Yvčinichu gemv tu wečerzi. A marta ſluzieſſe. alazar geden bieſſe zſedicich ſnim Tehdy maria wzela geſt libru maſti drahe zpraueho narda. yzmazala geſt nohy geziſſoui avtrzela wlaſy ſwymi nohy geho A dom naplnien geſt zwonye te maſti Tehdy wece geden zvčedlnikow geho Gidas Skariotow genz miegieſſe ho zraditi Procz tato maſt nenie prodana zatrzidceti peniez a nenye dano chudym nuznym A to geſt rzekl neproto že o nuznych přiſluſſieſe kniemv ale že zlodiey bieſſe a myeſky mage aty wieci ktere gim poſielachu noſieſſe Tehdy Gezis wece Nechte gie at kedni pohřebu meho zachowa gi. Neb chude wzdycky mate ſſebu, ale mne newzdy budete myeti.

42. Z Kroniky České Přibíka Pulkavy.

Z r. 1407. Str. 106.

(Z rukopisu biblioteky kláštera Augustiniánského na Starém Brně).

Předmluva.

Tato kronyka geſt od poczatku czeſke zemye y owſſech knyezetech y kralych, geſſto gyſu zprawowaly ſwymy czaſſy. A takz pak k przykazany ſlawneho Karla cztwrteho, czyeſarze Rzymſkeho, ze wſſech kronyk wſſech klaſſterow, gyezto ſhledany mohly byty, ſkrzye Przybyka ſyna Dluhoyowa z tradenyna Myſtra Skolnyeho od Swateho Gylgye, rzeczeneho Pulkawa, wczeſky hlahol z latynſkeho, yakz naylepe mohlo byty, geſt przelozena. I geſt znamenaty, ze wſſeczky wyeczy baſnywe a neprawe gſu opuſſtyeny.

Aczoz praweho a gyſteho geſt polozeno. Neb ty wſſeczky wyeczy drzewe rzeczeny Czyeſarz swelyku pylnoſty w latynſku welmy kraſnu rzecz ſhromazdyty geſt kazal.

O útoku, jejž učinil Kunrat, kníže Znojemský, na biskupa Jindřicha Zdíka.

Leto bozye Tyſſycz ſto cztyrzydczety apyet, Gyndrzych morawſky byſkup (ſ Otu knyezetem Olomuczkym) naput do Rzyma wzdwyhly ſu ſye, Pronyezto (tento) Conrat wewoda czynyeſſe, gako (by) geho pod pokogem proſyty chtyel, aby gemu myloſt v wladyſlawa wyproſyl, yakz geſt yproſſyl byſkupa, ale ſezlym vmyſlem, (neb) toho czaſſu, gehoz precz gyz gyety gmyeſſe, ſtyem tak vmyſlem taynye, oprwoſpyech z ſwym towarzyſtwem, nebo zabyty nebo gety chtyely, gehoz kdyz nenalezly, ze pod chraſtem ſkryl ſye byl, nyekterak yakz mohl, v welmy welyke zymye. Ten Conrat neſſlechetny wewoda, wſſeczko pochwatal czoz bylo, a nyektere czeledyny geho zhubyw dom zazehl, a ſtyem ſye precz wzdwyhl. Ale byſkupa geden ſedlak nalezl wtom chraſtu, adolytomyſſle dowezl. A tu ynhed ta przyhoda wladyſlawowy byla geſt rozprawena, genz welmy zelege tekrzywdy, gez ſye gemu ſtala, do prahy kazal geho przyweſty a gemu kutyeſſeny proty nyemu geſt wygel.

Leto bozye tyſſycz ſto cztyrzydczety aſſeſt. Tento gyſty byſkup protu krzywdu zalobu vczynyw wladyſlawowy, ſtyem ſye wzdwyhl dorzyma, yzalowal Eugeniowy papezowy, pronyezto lyſty obdrzal od papeze, ywratyl ſye doprahy, ykazal toho gyſteho Conrata zewnye clety wſſudy moczy papezowu, wewoda pak wladyſlaw ſebraw woyſko, ywtrhl opyet dozemye Conratowy, yzhubyl gy ohnyem, a ten hrad Znogem przetwrdy oblehl, yzbyl nanyem mnoho lydy, ahrad obdrzal aſtyem ſye domow wratyl, zatyem pak tento Conrat zdwyh ſye k Conratowy Rzymſkemu kraly, a tak geho proſbu, ygynych knyezat proſbamy, vwladyſlawa myloſt obdrzal, aſwu zemy nawraczenu gmyel (acz) przewelmy zkazenu.

43. Z Rady otcovy Smila Flašky z Pardubic.

Z r. 1409. Str. 99.

(Z rukopisu bibl. c. k. university Pražské vypsal pan K. J. Erben).

Odplat tiem, ktoz wyernye ſluzye,
Potwey czty ſrdecznie tuzye,
Chtiecz tie rady wiſſe wzneſty,
Nez twa mocz moz tie doneſty;
Ktiem nebud ſwe ruki twrdi,
Synu, bi przieliſſnye hrdy
Chtiel biti klidem ſwu woly,
Tohot nerazy nykoly.
Neb ktoz koliwiek piſſnye
Zle ſmiſli przyeliſſnye,
Ten lidem nemoz myl bity,
Bi vdaczſtwim mohl progiti
Wſſeczky walky ſieczy ſkrzye
Wſſak ſwu hrdoſt vmyerzie,
Wſſiem lidem nakazdu ſtranu,
Takmyerz nawſſelikem panu
Przieliſſna hrdoſt zle ſtogi,
Neb ſie ho czeſt ſama bogi,
Mnyecz, bi giey chtiel wlicze daty,
Te ti wtom nerod hnyewaty;
Bud pokorny klidem wſſady,
Acz by myel mieſta i hrady,
Proto tey czti nebud ſlyzy,
Czym tebe boh wiecz ponyzy,
Tiem bud pokornyegi wiecze,
At bi dobrzy natie zrzyecze
Wynuli ſie ktobie ſporze,
Weducz tie tak wcztney pokorzie.

44. Ze Života císaře Karla IV.

Str. 106.

Z rukop. c. k. dvorské bibl. Vídenské z 1 polovice XV. století, č. 581).

Kapitola 8.

Tuto vkazuge (Karel cieſarz), kterak ſe do Czech wratil (z Parzize) pogedenadczti letech. a kterak owšem Czeſke rzeczi zapomenul a kralowſtwie nalezl roztrhano, hrady a zbozie zaſtaweno. .

. . Potom przigedechme do Czech w nichzto ſme nebyli gedenaczte leth y nadgidechme pak ze niekolik leth před nami Matka naſſe rzeczena Elſſka byla vmrzela, a zageho a zagegieho ziwota ſeſtra naſſe druhorozena dczera gegie gmenem dobrotiwa poſlana byla do Franczie a wdana za Jana ſyna prworozeneho Philipowa krale Franczſkeho gehozto ſeſtru gmenem Blanku gmiegiechme zaženu Ale trzetie ſeſtra naſſe a poſlednie gmenem Anna bieſſe vte drzewnie ſeſtry w Franczy wty czaſy A tak przigidechme do Czech nenagidechme ani otcze ani Materze ani bratra ani ſeſtry ani zadneho znameho Rzeczi Czeſke owſſem ſme byli zapomenuli giezto potom ſme ſe nauczili tak že ſme mluwili a rozumieli yakzto giny Czech zbozie pak miloſti netoliko Czeſky ale Wlaſky Lombardſky Niemeczky latinie tak mluwiti pſati a čžiſti ſme vmieli ze geden yazik ztiech yakzto druhy ku pſany mluweny ke czteny a krozumieny byl nam hotow.

Toho czaſu otecz naſs taže do Hrabſtwie Llucemburſkeho. pro gednu walku gizto drzieſſe skniezetem Brabanſkym on a geho towarziſtwo towiez Lleodenſky biſkup, Julianſky Markrabie a hrabie Gerlenſky a mnozy ginij Yporuczie nam mocz ſwu bez ſebe w Czechach kterezto kralowſtwie byli ſme nalezli tak opuſſtieno ze ani gednoho hradu nenalezli ſme ſwobodneho geſſtoby nebyl zaſtawen ſe wſſim zbozim kralowſkym tak ze ſme nemieli kde bydliti gedno wdomiech mieſtſkych yakzto giny mieſſtienin A hrad Prazſky tak byl opuſſtien zkazen y zruſſen Nebo od czaſu krale Przemyſſla wſſechen polozen byl az na zemi.

Životy spisovatelů.

(Dle posloupnosti času).

Kosmas, narozen ok. r. 1045, děkan kapituly Pražské u sv. Víta. Umění literního nabyl od probošta Marka v Praze a od slovútného mistra Franka v Leodii, kdež zvláště se vzdělal v klasicích římských Horáciovi, Virgiliovi, Salustiovi, Boeciovi a j., též ve spisech sv. Otců. Sepsal v jazyku latinském první kroniku země České od nejstarších časův až do r. 1124, v níž vesměs jeví mysl ušlechtilou, pravdy a národu milovnou, a v níž poskytuje jazykozpytci slovanskému hojnou zásobu jmen českých, osobních i místních. Pro pěknou řeč té kroniky, místy na básnickou se povznášející, dáno Kosmovi jméno Českého Herodota. Zemřel dne 21. října 1125 [1]).

Vincenc, kaplan Pražského biskupa Daniele, potomně kanovník u sv. Víta. Zůstavil latinsky psané letopisy České od r. 1140—1167, zavírající v sobě též mnoho vlastních jmen českých. Zemřel r. 1171.

Jarloch, narozen r. 1165, mnich kláštera Želivského, od r. 1187 opat kláštera Milevského. Jest původce kroniky latinské, nazvané „*Liber de Mileusk*," která neméně jmen českých v sobě obsahuje. Sešel smrtí ok. r. 1228.

Zbyslav, mnich benediktinského kláštera Podlažického za časů krále Přemysla Otakara I. Zapsal ok. r. 1227 Nekrolog téhož kláštera, zdržující v sobě více 750

[1]) Obšírně život Kosmův vypsal a kroniku jeho uvážil R. Koepke v Pertzových Monum. histor. Germaniæ. T. IX.

správně psaných osobních jmen českých, do pověstné knihy „*Gigas librorum*“, chované nyní ve Štokholmě.

Vacerad, mnich, v polovici XIII. století. Zaznamenal některé vzácné glosy české do latinského slovníka „*Mater Verborum*“, chovaného v Museum Českém.

Martin, rodem ze Strážnice na Moravě. Sepsal r. 1309 v hexametřích slovář latinskočeský „Bohemarius“, řečený, ku potřebě žáků ve školách.

Rozkochaný Klen, Slovák. Složil pomocí několika učených Čechů a Moravanů dikcionář latinskočeský, obsahující asi 3500 slov, z nichž některá sám byl utvořil. Zemřel ok. r. 1370.

Milič Jan, nar. ok. r. 1315 v Kroměříži, kanovník u sv. Víta a podkancléř císaře Karla IV., pak od r. 1363 slovútný kazatel český u sv. Mikuláše a u sv. Jiljí v Praze. Sepsal výklady na evangelia a knížky o těžkých zarmouceních církve svaté. Sešel smrtí v Avinii dne 29. června 1374 [1]).

Z Hradenína Přibík, nazván Pulkava, mistr svobodných umění, prvé notář arcibiskupa Pražského, potom správce školy u sv. Jiljí v Praze a posléz farář v Chudenicích. Přeložil kroniku Českou, z nařízení císaře Karla IV. r. 1374 od nejmenovaného skladatele původně latinsky sepsanou. Zemřel r. 1380.

Bzenecký Václav, narozen v Bzenci na Moravě. Od něho pochází výklad český k latinskému slovníku mistra Kunrata, sepsaný ok. r. 1385 v různořečí moravskoslovenském. Dokonal život ok. r. 1390.

Z Janova Matěj, narozen ok. r. 1350 z rodu rytířského. Studoval na učení Pařížském, kdež dosáhl mistrovství svobodných umění, pročež vesměs nazýván „*Magister Parisiensis*“. Též v Římě oddával se studiím. Roku 1381 stal se kanovníkem na hradě Pražském. Jest spisovatel díla na onen čas znamenitého „*De regulis veteris et novi*

[1]) Zevrubnější popis života J. Miliče podán Fr. Palackým v Dějinách národu Českého, III. I. 14—23.

testamenti“, v kterémž přivádí mnoho míst českých z písem svatých. Sepsal také knížku „o ohavnosti“, která však později na zmar přišla. Zemřel 30. prosince 1394 [1]).

Tkadleček Ludvík, služebník při dvoře královny Elišky Pomořanské, vdovy po Karlu IV., ježto žila v Hradci Králové do r. 1393. Jest skladatel Hořekování nad ztrátou Adličky, milenky své. Kdy zemřel, není zaznamenáno.

Z Pardubic Jan Smil, příjmím Flaška, syn Viléma z Pardubic, narozen ok. r. 1350, pán na statcích Staré, Pardubicích a Richmburku, bakalář svobodných umění na vysokých školách Pražských a od r. 1396 nejvyšší písař desk zemských. Byltě muž nábožný a vůbec vážený i básník svého času znamenitý. Proslul zvláště básněmi: „Nová rada, Rada otce k synovi, Svár vody s vínem a Podkoní a žák“. Učinil též první sebrání přísloví českých. Padl co úd jednoty panské a stranník krále Zikmunda v půtce s městy českými, králi Václavovi oddanými, blíž Hor Kutných, dne 13. srpna 1403 [2]).

Ze Štítného Tůma či Tomáš, narozen ok. r. 1325, pán na Štítném v Táborsku, jeden z nejznamenitějších vychovanců nově zřízeného vysokého učení Pražského, v klasicích římských, ve spisech sv. Otců i v písmě svatém důkladně vzdělaný, též co statečný obhájce jazyka českého proti hancům jeho a stranným velebitelům latiny chvalně známý. Sepsal i přeložil asi 25 spisů, větších i menších, nejvíce náboženských a mravokárných, ježto vesměs řečí jadrnou, ozdobnou, tu i onde básnickou vynikajíce, důležitým jsou pramenem k seznání rozmanitých forem staré češtiny a její bohatosti slovnické, i ke studium dějin vzdělanosti doby tehdejší. Za nejlepší ze spisů jeho původních pokládají se „Řeči sváteční a nedělní, Řeči besední a Knihy učení křesťanského“, z přeložených „Sv.

[1]) Obšírněji líčí život a působení Matěje z Janova Fr. Palacký v Dějinách národu Českého, III. 1. 23—30. [2]) O životě Smila z Pardubic zevrubnější zprávy podány jsou Janem E. Vocelem v Časop. Musejním na r. 1855, str. 333—343.

Augustina *Soliloquia* a Zrcadlo hříšných". Zemřel co kmet téměř 80letý r. 1405 [1]).

Z Dubé Ondřej, pán na Zlenicích nad Sázavou a od r. 1361—1394 nejvyšší sudí zemský; muž v právích a ve zřízení zemském velice zběhlý. Sepsal výklad na zemské právo České, spis zkoumatelům staročeského právnictví nad jiné důležitý a poučný. Sešel smrtí r. 1412.

Z Hořovic Beneš, řečený Zámořský, že vykonal cestu za moře do Jerusaléma, kdež na rytířství pasován jest. Léta 1396 byl purkrabím na Rabenšteině. Přeložil Kroniku římskou čili Martiniani, od Martina Poláka latině sepsanou. Rok, kdy umřel, není zaznamenán.

Z Březové Vavřinec, narozen ok. r. 1365, mistr svobodných umění a dvořenín krále Václava IV. Přeložil Kroniku obecnou, Cestu Jana Mandevily po světě a Snář. Pozdější sepsal latinsky kroniku Husitskou. Zemřel po roce 1437.

[1]) Širší vypsání života Tůmy ze Štítného od K. J. Erbena viz v úvodu ke Knihám šesterým o obecných věcech křesťanských, v Praze 1852; též v I. J. Hanuše Rozboru filosofie Tůmy ze Štítného, v Praze 1852.

Doklady
k některým památkám řeči české
z doby římské.

Jsouť věci, jež snáze lze cíti, než v slova je pojmouti a jich dovésti.

P. J. Š.

1. Jména řek.

1. *Δανούιος. Danuvius.* Dunaj.

Řeka Dunaj již za dávných časů Řekům a Římanům známa byla. Řekové ji nazývali od prahů či kataraktů až k ústí *Ἴστρος*, jak ji ponejprv jmenuje Herodot r. 444 př. Kr.; od pramenů až do Panonie říkali jí *Δανούιος*, jak píše Strabo [1]), neb *Δανούβιος*, jak se čte u Ptolemea. Římanům slula *Danuvius* a *Danubius;* oním spůsobem psána jest ve spisech Tacitových [2]), na mincích cís. Trajana (z r. 98. po Kr.) a na kamenech náhrobních, na jednom v Mareči v Tyrolsku z časů císaře Klaudia (z r. 41—55 po Kr. [3]) a na jiném, zřízeném prefektovi pobřeží Dunajského Volcatiovi ve IV. století [4]). Pod jménem *Danubius* přivádí ji Julius César l. 58 př. Kr., Velejus Paterculus, Pomponius Mela a Plinius. U Němců má jména rozličná;

[1]) Ῥεῖ δὲ δι αὐτῶν (Δακῶν) Μάρισος ποταμὸς εἰς τὸν Δανούιον. Strabonis Geographica. Rec. G. Kramer. Berolini 1849. V. II. p. 29. [2]) C. Taciti Germania. Ex rec. Caroli Halmii. Lipsiae 1851. [3]) „*A flumine Pado at flumen Danuvium*". J. Thaler's Geschichte Tirols. Innsbruck 1854, S. 134. [4]) „*Volcatio praefecto ripae Danuvii*". Gruteri Inscriptiones, p. 490, 2.

v staré němčině slove Tuonouua, v středověku Thunaw a Tuna [1]), v nové řeči spisovné jmenuje se vůbec Donau, dialekticky v Bavořích Duenau, ve Švábích blíž pramenů Tonnau [2]). Francouzi zovou Dunaj „le Danube“, Madaři „Duna“. Slované jí říkají vesměs Dunaj, toliko Bulhaři a Srbové praví Dunav neb Dunavo, jakž slove také v jazyku starocírkevním.

Původ slovanský jména „Dunaj“ patrný jest: *a)* ze jmen některých vod a míst v té krajině, kde Dunaj se počíná, i ze jmen řek, ježto do Dunaje vpadají; *b)* z rozšířenosti slova Dunaj po všech zemích slovanských a *c)* z etymologie jména.

a) Ačkoli krajina, v které Dunaj počátek béře, i ta, kterou do Uher se ubírá, od časů pradávných poněmčena jest, mají nicméně vody a mnohá místa blíž pramenů Dunajských a téměř všichni přítokové až do Uher jména buď zřejmě slovanská aneb taková, ježto zvukem více k slovančině ukazují, nežli ke kterému koli jinému jazyku.

Počínáť se Dunaj v lese, ondy Hercynia zvaném, v kraji, jemuž jméno Breisgau (st. Brisigavi), ze dvou pramenů, Brieg a Brege (či Brigach), mezi místy Rosekem a Brigarainem [3]). Na blízku prýští se potokové: Wuttach, Treisam, Elz (Elzach) a Kinzig, též řeka Nekar, Římanům Nicer zvaná. Asi čtyři míle od pramenů u Donaueschinku dostávají pak oba potokové společné jméno Dunaj, od kteréhož místa až do Uher čili do někdejší Panonie níže-položené řeky do Dunaje vpadají:

α) Ve Würtembersku a v Bavořích: Wuttach již jmenovaná, Osterach, Ilera, Blava,

[1]) J. G. Schmeller's Bayerisches Wörterbuch. Stuttgart und Tübingen, 1827—1837. [2]) J. G. Kohl Die Donau. Triest 1854, S. 8. [3]) Korutansko-slovenské breg, starocírkevní brěg, česky břeh, znamená prvotně a na Slovensku podnes, každé zvýšené místo, jmenovitě kraj polí a řek, něm. Rain; slovo Brigarain značí tedy tutéž věc dvojnásobně, slovansky a německy, asi jako jména Kulmberg neb Dobrawald (Dúbrava) v krajinách poněmčených. V Korutanech slove také jedna vesnice, zvaná slovensky Breg, po německu Rain.

(něm. Blau, srovnej Blavu v Čechách a na Slovensku) blíž Ulmu, kdež jsou nedaleko také prameny vody Filse; Günze u Günzburku, Brenze (snad Břevnice) u Lavinku; Wernitz (snad Dvernice) blíž Donauwerdu, a tamtéž na západ řeka Zusam, níže pak na slovo vzatá Lika (Lech); dále Ilm, stará Ilmina (snad Jilemná) u Jrschinku, Abens u Göginku, Altmühl, za Římanů Alcmunis (*Ἀλκμοεννίς*), proti Veltenburku; Naba (Naab) u Sinziku, Řezna neb Řezen (Regen) u Řezna, Labora (Laber, srovnej Laborca na Slovensku) u Motzinku nad městem Strubinami (Straubing), Jizera (Yser, Isar) s Lužnou (Loisach), Vilsa (st. Filussa, snad Běluše) u Vilshofenu a Jin (Jnn) a Jelčice (st. Ilzissa, n. Ilz) u Pasova, v kterémž místě řeka posléz řečená, než vpadne do Dunaje, pojímá v sebe potok Chlumský (Kolmenbach) a Ranou (Ranna); konečně potok Ostrý (Osterbach).

β) V Rakousích vpadají do Dunaje řeky: Michle (Mühl), Travna (Traun), Enže (krajnsko-slovensky Aniža), Ipsitz, Ips (snad Libisice), Erlava či Orlava (Erlaf), Bystřice (Feistritz), Medlice (Melk), Bělá (Bielach) se Sirnicí (Sirning), Křemže (Krems), Kouba (Kamp), Blatnice (Fladnitz) a Kiritzbach proti Křemži, Trasen, Březnice (st. Bersinica, nyní Perschling), Dolná (Tulln), Schmieda (Smědava neb Svídava), Vídeň (Wien) a Russbach (snad Rusá či Rusava).

γ) V Uhřích jsou přítoky Dunajské: Morava u Děvína, Váh, Hron, Tisa, Litava (Leitha), Raba, Drava a Sáva.

Jestliže tedy řeky tuto jmenované, jako dcery matky Dunaje, jsou Slovanky, neníliž také sama matka Slovankou?

b) Jméno Dunaj rozšířeno jest po všech zemích slovanských jako jméno apelativní, znamenající vodu vůbec. V Čechách říká se i v místech od Dunaje vzdálených: „dunaj svítá, dunaj se svítí, bude pršeti“, t. j. voda svítá voda se svítí [1]); „v písních národních, českých, morav-

[1]) Viz Slovník Jungmannův.

ských a slovenských, Dunaj nejednou v témž smyslu se jmenuje, v př. „Za malým dunajkem tam sa husy pasú“ [1]); „Převez ty mě přes tu malú dunajičku, přes vodu studenú“, anebo: „Foukej větříčku z dunaje“ [2]). V písních maloruských i velkoruských rozumí se slovem Dunaj voda hluboká a ticho plynoucí, jakž viděti z písně národní, kteráž se počíná: „Čerez dunaj hłubokij, vyris teren vysokij“, a z jiné, počínající se slovy: „V tychij dunaj pustyła“ [3]). S tím shoduje se i povaha známé řeky Dunajce v Haliči a řeky Dunaje ve Vitebsku v Bělorusi.

Téhož původu jsou v zemích československých mnohá jména místní, odvedená dílem od vody, dílem od osobních jmen Dun a Dunaj, jmenovitě v Čechách: Dunice u Kralovic, Dunajovice u Štěkně v Písecku, Dunajice na Třebonsku a Dunajovice či Dunavice blíž Konopišť; v Moravě: dvoje Dunajovice a někdejší rybník Donava neb Dunava u Měnína blíž Brna, kdež posud na Dunavách se říká; na Slovensku ves Dunajov. Také v banátě Srbském jest voda, zvaná „Donavica“, v banátě Německém místo Dunavec a v pluku Sluňském ves Duňák. Kdo by tedy pochyboval, že jméno velřeky Dunaje jest slovanské, uváděl by také v pochybnost, že slovanského původu jest osobní jméno Dunaj, r. 1115 v českých listech připomínané [4]), a veškerá výše přivedená jména vod a míst téhož znění.

c) Co se tkne etymologie jména „Dunaj“, máme za to, že pochází z kořene du, z něhož odvedeno časoslovo dunu, dunúti a duji, douti, tolik co dmouti, dchnouti, *flare*, též hučeti, *murmurare;* pročež se říká: „moře se duje“, *mare intumescit*, „duch dunul“, *animus inflavit*, a na Slovensku sluje jistý hučící brouk dunavka [5]). Také osobní jméno „Dunaj“ nepochybně týž smysl v sobě zavírá. Učenci posavadní však k tomuto prostému výkladu ne-

[1]) F. Čelakovského Národní písně. V Praze 1827. III., 59. [2]) Fr. Sušila Moravské národní písně, v Brně 1835, str. 98 a 244. [3]) W. z Oleska Pieśni ludu Galicyjskiego, we Łwowie 1833, str. 327. [4]) *Custodes ecclesiae in villa Wsechar: Mutis, Zuar, Milik, Dunay, Stoyan etc. Erben Reg. I. 89. ad a. 1115.* [5]) Viz Slovníky Bernolákův i Jungmannův.

hledělí, anobrž majíce formu „Danubius“ za pravou a původní, vysvětlovali jméno Dunaj jedni z jazyka celtického, ježto dle mínění jich pobřeží Dunajské plno Celtů bylo, jiní z německého. Na čem ale domněnka jich se zakládá a jak nepodstatný i nevhodný výklad jejich jest, nejlépe vyrozumí se z toho, co o tom píše nejslovútnější celtista německý, K. Zeuss. Praví ve své gramatice celtické [1]): „V nynější řeči irské a britanské (rozuměj celtické) jsou slova, odvedená pomocí slabiky *ubi;* slova taková však čteme též ve spisech Julia Césara, totiž: Dan*ubius*, Mand*ubii*, Es*ubii*; ve spisech Pliniových: Es*ubii* a na deskách Pevtingerových: Vid*ubia*; tedy jsou slova tato celtická.“ Dále pak píše o původu slova Dunaj takto [2]): „Jméno řeky Dánubius (*sic*) snadno odvésti lze z irského jména přídavného: dána, dán, t. j. *fortis, intrepidus, audax,* proto že Dunaj prudce a rychle teče (*„ex quo dán ob fortem, citatum cursum facile interpretationem invenerit Danubius [deriv. ut Mandubii, Gelduba, Abnoba], nomen fluvii).*“

Ke kteréžto dedukci Zeussově toto se nám připomenouti vidí: Kdyby každé slovo, ježto v sobě zavírá odváděcí slabiku *ubi*, již proto samo bylo celtické, byla by celtická také česká jména místní: Jal*ubí*, Kal*ubice*, též snad L*uby* a Sr*uby*, ano i slova hol*ubi* a otr*uby*, i mohlyť by se domnělé známky celtičiny ve všech řečech evropejských stíhati, jakož někteří v skutku za to mají, že obyvatelé celé střední Evropy bývali Celtové, t. j. lidé toho jazyka, jímž nyní mluví Irčané. Mimo to také z toho poznati lze, jak nepodstatný jest Zeussův výklad jména Dunaje, že Zeuss i taková jména má za celtická, jichž původ slovanský na bíledni jest, jakož jsou jména řek bavorských: Radnitz, Pegnitz, Wernitz a Elsenze (Olešnice u Heidelberka), kteréž řeky dle jeho domnění mají

[1]) C. Zeuss Grammatica celtica. Lipsiae 1853, p. 751. Mimo Zeusse psali o celtickém původu jména Dunaj také Vinc. z Pallhausen ve spise: Garibald oder Urgeschichte der Bayern. München 1810, a F. J. Mone: Urgeschichte des badischen Landes. Karlsruhe 1848. 2. Th. a j., jichž mínění však, nic podstatného do sebe nemající, opomíjíme. [2]) Zeuss Gram. celt. p. 994.

se po celticku jmenovati: Radantia, Pegentia, Verentia a Alisontia, jako prý Bregenz na jezeře Kostnickém dobře celtický slove Brigantia [1]). Konečně se Zeussův výklad jména Dunaje, že by znamenalo vodu náhlou, neshoduje se skutečností, ježto každá řeka vůbec béře jméno od povahy své blíž pramenů, Dunaj však u počátků svých není voda prudká, nébrž volně plynoucí, a teprv u města Ulmu bystřeji se proudí, když se byla sesílila horskou Ilerou tyrolskou.

Někteří spisovatelé, jak výš dotčeno, odváděli jméno Dunaj dle švábského vyslovování „Tonnau", od slova Tanne, jakoby řekl Tannau neb Tannenau, aneb od slova Don, což prý znamená vodu horskou; však ani J. Grimm ani O. Schmeller výkladu takového neschvalují, Grimm pak výslovně praví [2]), že Němci jméno „Donau" vzali od Celtů, když se do krajin podunajských přistěhovali; co by však po celticku znamenalo, toho Grimm nedokládá.

Svrchu položená jména řeky Dunaje, u jiných národů obyčejná, jsou pouhé varianty slovanského jména „Dunaj", utvořené rozdílně dle orgánů jednoho každého národu. Staroněmecké Thunaw a Tuonouua jest téměř bez proměny slovanské Dunaj neb Dunav, kterážto velká podobnost tím se vysvětluje, že Němci, jsouce nad Mohanem a v Panonii (Gotové) od nepamětných časův nejbližší sousedé Slovanův, jméno to přímo z úst slovanských slyšeli. Kdyby pravé jméno řeky Dunaje bylo tak řečené celtické „Dánubi", jak za to má Zeuss, byli by Němci, přijavše je od Celtů, zajisté zcela jiné jméno z něho udělali, než Thunaw neb Donau. Řecké jméno *Δανούιος*, jak Strabo je píše, učiněno jest z Dunaje přesmyknutím samohlásek *a* a *u* (Danuj), podobně, jako Strabo z Moravy (srbské) udělal *Μάργος* a jako spisovatelé středověcí udělali z Rudolfa Rodulfa, z Dambořic Tumbaritz, z Litoměřic Lutimaric a j. Taktéž nevidí se latinské jméno *Danuvius*, jakž psáno na mincích a na kamenech římských v krajinách jihodunajských, býti nic jiného, než jihoslovanské Dunav s podobným přesmyknutím vokálů *a* a *u*. Ve formě pak *Danubius* proměněno jest *v* v *b* asi tak, jako ve jméně Babic, z něhož učiněno Pawitz aneb v Bohuslav, kteréž změněno ve Wohuslab. — Francouzského jména „Danube" a maďarského „Duna", jichž odvedení zřejmé jest, netřeba ani s jmény prvotními, k nimž náležejí, porovnávati.

[1]) Zeuss Gram. celt. p. 760. [2]) J. Grimm Gesch. der deutschen Sprache. S. 456.

2. *Τέ.* Dyje.

Řeku Dyji za časů římských zaznamenal Ptolemeus r. 160 po Kr. jakožto hranici mezi Čechy a Rakušany, an píše: „*Καὶ συνεχεῖς αὐτοῖς (Βαίμοις) παρὰ τὸν ποταμὸν οἱ Τέ Ῥαχατρίαι*", t. j. jichž (Boemů) sousedé jsou u řeky Dyje Rakousi [1])". Jméno „Te" jest zkrácené za „Teja" či „Taja", jakž Němci posud Dyji říkají. Od časů Ptolemeových nejmenuje se Dyje již nikde až v listu kolegiálního kostela Boleslavského k r. 1052, kdežto se klade její pravé jméno „Dyja" [2]).

Slovo „Dyje" znamená zde onde v Čechách tolik, co „odry" neb tyčky, z nichž se patra ve stodolách dělají [3]), a podlé toho mohlo by se jméno Dyja rozuměti na řeku, která má počátek v lese odrovém, což by ovšem dobře se srovnávalo s místy, odkud Dyje se prýští, ježto Dyje moravská vychází z lesin nad Telčí u Panenské Rosičky, rakouská pak z lesů blíž Sedmi lip, mezi Vitorazí (Weitra) a Světlou (Zwettel). Pravdě však podobno, že se tím slovem za starodávna něco jiného vyrozumívalo, což v zapomenutí přišlo, jako se na př. v národu českém zapomnělo, co jméno „Morava" znamená, ač nikdo nepochybuje, že jest slovanské.

Kromě toho, že oba pramenové řeky Dyje počínají se v půdě, která jednak posud slovanská jest, jednak před léty slovanská byla, stvrzuje se slovanský původ její také

[1]) C. Ptolem. Geogr. II., 11. [2]) *In flumine vero, quod dicitur Dyga, de omnibus pontibus decimum tributum.* Boček Cod. dipl. Mor. I. 125. [3]) Říká se: „na odřích, na dyjích"; viz Slovník Jungmannův.

tím, že obě Dyje, moravská i rakouská, pojímají v sebe vody, vesměs slovanská jména mající. Do moravské Dyje, prvé než se s rakouskou spojí, vpadají potoky: Tříhrázný a Vapovka; do rakouské: Javornice (Jauerling) u Biteše rakouské (Vittis), Jesenice (Jassnitz) u Býdova, Trnávka (Türnau) nad Jedlicemi (Edlitz), Leštnička (Lexnitz) u vsi téhož jména a Slatinka (Schlatten) v lese Chlumci (Helmiz) blíž Karlšteina. Do spojené Dyje, počínajíc od hradu Rakouského (Rabs), až k ústí jejímu, vlévají se: potok Křeslice u Freišteina, Želetava u Bítova, Olešná u Hardeku, Blatnice (Fladnitz) pod hradem Kyjovem (Gaya), Hradnice u Znojma, Pulkava u Lavy, Jevišovka u Frelichova, Jihlava u Mošova a Trutmanka u Staré Břetislavi. Konečně porovnána buďte s jménem řeky Dyje jména vesnic: Dyjice (Dejce) a Dyjička (Dejčka) blíž pramenů Dyje moravské; Dyjákovice (Thayax) pod Znojmem, též Dyjákovce a Dyjáková na Slovensku. Co do koncovky, podobá se Dyji řeka „Troja“ v pruském Opavsku, tekoucí od Žopov pod Hlubčici ke Ketři.

3. *Albis.* Labe.

Labe české, za starodávna též Labě psané, sluje veškerým Slovanům, vyjímaje Čechy a Moravany, Laba, Němcům vůbec Elbe, Krkonošanům Albe, Latiníkům *Albis*, Řekům *Ἄλβις* a *Ἄλβιος*.

Ze spisovatelů římských ponejprv Labe jmenuje Velejus Paterculus [1]) k r. 5. po Kr., kteréhož roku se s císařem Tiberiem ve válce s Němci až k ústí té řeky byl doplavil. Tou dobou připomíná je také zeměpisec řecký Strabo a po něm Plinius, Tacitus a jiní. Však ani Římané ani Řekové náležitě nevěděli, kde Labe má prameny. Tacitus kladl je do Duřinek [2]), maje za Labe Ohři, západní přítok Labský. Ptolemeus pokládal za prameny Labské dle podobnosti k pravdě prameny Vltavské v Šumavě, a toliko Dio Cassius (l. 222) měl snad bližší jich vědomost, an píše,

[1]) Vellejus Paterculus Hist. rom. II. 106. [2]) *„In Hermunduris Albis oritur“*. Taciti Germ. 51.

že Labe (*Ἄλβιος*) se prýští z hor vandalských [1]), t. j. vindickych či srbských, jimiž rozuměti lze hory blíž Lužice srbské. Ani v středověku ještě nevěděli cizozemci určitě, kde se Labe vyřinuje, ježto Adam Bremský (ok. r. 1075) praví [2]), že má počátek v hlubokém lese Moravském nedaleko pramenů řeky Odry.

Počínat pak se Labe v horách Krkonošských blíž vrcholu Krkonoše (něm. Krksch) u louky Návorské (Naworer Wiese) a nedaleko pramenů řek Úpy, Jizery, Lomnice, Bobrové a řeky, německy Queiss (Kvíc?) řečené, z nichž onyno dvě tekou do Čech, tyto tři do Slézska. Na dlouhé cestě své k ústí u Hamburka pojímá v sebe množství řek a potoků, vesměs jména slovanská majících, a to v Čechách: Bělou (Weissbach) u skály „Tvrze“, Malé Labe u Hostinného, Úpu u Jaroměře, Medhuji u Josefova, Trutinu u Smiřic, Orlici u Hradce Králové, Loučnou a Chrudímku u Pardubic, dále Doubravu a Cidlinu u Libic, Jizeru u Toužími, Vltavu u Mělníka, Ohři u Litoměřic, pak Bělou, Ploučnici a Kamenici blíž hranic saských. Za pomezím českým vtékají do Labe: Bystřice u Drážďan, Mudlava (?) u Desova, Zála a Ohra blíž Děvína, Havola, Stepnice, Leknice, Kaknice a jiné, jichž pravým jménem slovanským pojmenovati nám nelze.

Jméno Labe, co do původu, vidí se ve svazku býti s kořenem lab a odvedeným z něho časoslovem labiti a lábati, tolik co píti, odkudž lábati vodu tolik co napíti se vody. (Viz Slovník Jungmannův). Není pak Labe jediná voda toho jména v zemích slovanských. V Čechách jest kromě něho potok Labe blíž Malé Skály, na němž mlýn slove „na Labi“, a nad Vysokým Mýtem teče potok „Labičko“ od Sloupnice přes Hermanice do řeky Loučné. Na Slovensku slove blíž Hrádku nad Píšťany potok nevelký Labce, a ve Štyrsku Labnice (Lafnitz), řeka horská, vpadající do Raby; v Srbsku jest potok Lab a v Bulharsku řeka Laba (Labe). Také místní jména téhož kořene jsou v zemích slovanských obyčejná, na př. v Čechách:

[1]) Ἐκ τῶν Ουανδαλικῶν ὀρῶν. Dio Cassius, l. 55. c. 1, 2. [2]) Adami Bremensis Histor. eccles. Hamaburg. II. art. 18 et 19.

Laby, Labzí, Labouň, Labětín a vrch Labinec; ve Slézsku: Labzice u Miliče; v Dalmatsku: Labín *(Albona)*; v Bulharsku Labice a v Rusku Laba, Labún a Labnov.

Latinské a řecké jméno „*Albis*“ (*Ἄλβις*) povstalo ze slovanského Labe přeložením hlásky *a* před plynné *l*, jakž to orgánům římským a řeckým bylo příhodnější. Taktéž proměnili i Němci slovanské Labe nejprv v „Albe“, jak v Krkonoších podnes se mluví, a potom v „Elbe“, přezvukem *a* v *e*, s kterouž proměnou porovnati sluší také proměnu českého místního jména Lhoty v německé Algot a Alhütten a potomně v Elgot a Elhütten.

Někteří učenci tomu chtějí, že slovo Labe jest původu etruského, ukazujíce k řece Tiberis u Říma, ježto prvotně se jmenovala Albula. Jiní zase, na př. Fr. A Dommerich [1]), i sám J. Grimm [2]), mají Labe za řeku německou, pravíce, že slovo Elbe znamená řeku vůbec, rovněž tak, jako staronordické či švédské Elf čili Elfa vesměs vodu značí. A však Labe počíná se a teče v Čechách, a nikoli v Etrusku ani ve Švédích, i bylo by velmi podivno, aby z tak dalekých zemí jméno odvádělo. Mužové výše jmenovaní praví sice, že slovo Elbe v němčině řeku vesměs znamená, však ani jediným příkladem toho nedokládají, jakož skutečně v zemích německých mimo slovanské Labe jiné řeky není, kteráž by se nazývala „Elbe“.

II. Jména národů.

4. *Marcomani.* Moravané.

Že Markomani století I. př. Kr. — století V. po Kr. jsou Marahané století IX. a pozdější Moravané, toho dovésti lze z příčin topografických, historických a jazykovědeckých.

[1]) Fr. A. Dommerich Die Nachrichten Strabos über Deutschland. Marburg 1848. S. 93. [2]) J. Grimm Geschichte der deutschen Sprache. S. 228 und 456. Grimm praví, že kořen jména Elbe, lat. *Albis*, česky Labe, jest domnělé gotické Albs, staroněm. Alp, alpiz, středoněm. elbez, staronord. älft, ags. älfet, česky labuť, a že jméno řeky Labe a ptáka labutě jest jedno a totéž, co latinské *albus*, totiž bílý.

1. Každý národ, který v nějaké zemi déle bydlí, ač neníli divoký, odstěhovav se jinam aneb vyhynuv tu, zanechává národu po něm nastupujícímu památky svého tam přebývání v jménech řek, hor, lesů, polí a osad. Severní Německo, Sasy, Bavory a Rakousy, pohlédnemeli na mapu, plny jsou slovanských jmen vod, vrchů a míst, ačkoli Slovanstvo v některých krajinách, na př. v Bavořích a Rakousích, dílem již před více než tisícem let vyhubeno jest [1]). Také v Moravě v oněch částech, kde po tatarském poplenění před šesti sty léty Němci jsou usazeni, netoliko řeky, hory, města a vesnice nyní německé, slovanská jména svá podnes zachovaly, nébrž i nepatrné lesíky a chrastiny, role a luka jmény svými bývalé obyvatele slovanské připomínají, na př. v poněmčeném Krnovsku a Opavsku jména: Jawůrken, Hajken, in den Horken, im Krawařenwinkel atd. Tak jest to i se jmény německými v místech takových, do nichž za času obecné kolonisace v XIII. století usazeni byli Němci, potomně ale se v ně uvázali opět Slované, na př. ve vsích Kozlanech a Malkovicích blíž Nových Hvězdlic v Brněnsku [2]), kdež německá jména trat a pastvisk po dnešní den někdejší německé obyvatele v paměť uvádějí, na př. jména: Koncwizny

[1]) Abychom v zřejmém příkladě ukázali, jak tuhé povahy jsou jména místní, a jak nad míru dlouho i jména malých pahrbků, potůčků, polí a luk mezi lidem jiného jazyka trvají, klademe tu některá jména taková podnes zachovaná z okolí Javornice (Jauerling), nejvyšší hory v Dolních Rakousích, severozápadně od Medlíka (Melk) na levém břehu Dunaje. Na vrchu jest na ní rozhlášený kostel poutnický Maria Laach (nepochybně Luh); severně leží osada Zeining a u ní pole Gratisch (Hradišťko), lesy Jauerling (Javornice), Türek a Galetz-Leuthen (stráň Skalice); louky Malá Javornice (Klein-Jauerling) a Vilice (Willitz), a nedaleko hájek Suchá (Zauchen); dále osada Drachov (Trandorf), u níž teče potok Debischbach, na němž jsou pole aluka Roháč (Rogacz) a Rogitz, Kuczereut a Kuicz, Sametzriedel a Strani; jižně na potoku Gratisch jest háj téhož jména a trata Leštice (Leschitz). U vesnice Horní Rané (Ober-Ranna) k půlnoci leží pole Ströbezfeld, Listenfeld, kopec Trostalberg a samota Fohra (Borová); u vsi Bystřice (Feistritz) na potoku téhož jména jest místo Lubník (Laufenek), dvůr Polanský (Pöllahof), pole Galletz (Skalice) a j. [2]) Příkladů podobných mohli bychom v Moravě i v Čechách přivésti hojnost.

(Gænsewiese), Štumpigly, Graity, Wircles, Broitles a více jiných.

Jestliže tedy nepatrné háje, nivy a luka, i také dvory, mlýny a myslivárny v krajinách německých po více století, anobrž po tisíciletí zachovaly svá jména slovanská a podobná místa v krajinách slovanských po hrstce zaniklých obyvatelů německých někdejší jména německá: bylby zajisté také velký a vzdělaný národ Markomanský, kterýž, jak se vůbec má za to, po půl tisíce let byl v držení Moravy, ne jedno, nobrž množství německých jmen řek, hor a míst po sobě zůstavil — kdyby byl býval německý. Kterážto jména by se mezi Moravany, co nástupci Markomanů v zemi, zajisté trvale byla zachovala, ježto Moravané, jako Slované vůbec, nejen jmen cizích jsou šetrní, ale v nich sobě ode dávna až příliš libují. (Viz str. 81). A však podlé svědectví listů z XI. a XII. století, nyní úplně vydaných a hojnost jmen topografických ze všech končin moravských obsahujících, nebylo až do konce XII. století, tedy 500 let aneb nanejvýš 600 let po domnělém vystěhování Markomanů, v celé Moravě ani jediného německého jména řeky, hory neb osady, alebrž veškerá jména místní byla do toho času slovanská [1]). Z čehož na jevo vychází, že obyvatelé Moravští od časů Mírobudových až do r. 451, aneb dle Dobrovského do r. 550, nebyli Němci, nébrž že byli Slované; i bylit tedy Markomané národ jazyka slovanského, aneb jinak, Markomané a pozdější Moravané byli a jsou národ jeden a tentýž.

2. Důvodové historičtí, že Markomané a Moravané jsou týž národ, jsou positivní a negativní.

Za časů císařů Augusta a Tiberia, když první světlo historické nad krajinami našimi se zabřesklo, spatřuje se v Moravě mocná říše pod samovládcem Mírobudem, kterýž,

[1]) Nepatrnou výjimku, týkající se Břetislavi, viz na str. 52. — Taktéž slovanská byla do poslední čtvrti XII. století veškerá místní jména v Čechách, ve Slézsku a na Slovensku (tuto kromě Prešpurka), jak svědectví o tom vydávají diplomatářové: Erbenův český, Stenzlův slézský a Fejérův uherský.

spojiv se s národy sousedními aneb podmaniv si je, r. 6. po Kr. nebezpečný útok Římanů šťastně od ní odvrátil. Nástupcové Mírobudovi, králové Markomanští, podnikali potom po 400 let tuhé boje se Římany, a jeden nejmenovaný z nich táhl r. 451 s Atilou Hunským na Aetia do Galie, aby nenáviděné moci římské na severu konec učinil. Od té doby neví se za příčinou zmatků a bouří, na jihu a na západu evropejském povstalých, až do konce VIII. století ničeho, co na Moravě se dálo. Když však za Karla Velikého a nástupců jeho na začátku IX. století Frankové dobývaví až do končin moravských moc svou rozšířili, zjevuje se tu v letopisech franckých znovu mocná říše pod knížaty samovládnoucími, podobná oné, s kterou do V. století měli co činiti Římané; a poněvadž jméno té říše, od Franků „Marahanská“ zvané, se jménem někdejší říše „Markomanské“ téměř zcela se srovnává, lze ovšem pokládati za pravé, že říše Moravská věku IX. jest davná říše Markomanská, král pak její Moimar či Mojmír, jenž dle analisty Salcburského byl již vyznavač i šiřitel víry Kristovy, že jest potomek někdejších králů Markomanských, jmenovitě onoho, jehož manželka Fridigilda r. 396 od sv. Ambrože Milánského obdržela naučení v křesťanství.

Za negativní historický důkaz jednostejnosti říše Markomanské a Moravské i národu Markomanského a Moravského toto přivádíme: Žádný starší spisovatel nedotýká, že by Markomané se byli z Moravy vystěhovali, aneb že by v ní byli vyhubeni bývali, a kdy by se to bylo stalo, ani, že by Moravané do opuštěné země se byli přistěhovali, a kterého času. Takové obapolné tažení nebylo by zajisté bez násilí, hřmotu a otřesení zemí sousedních vykonáno bylo, a byloliby se přihodilo v 2. polovici V. století, když sv. Severin na blízku v Rakousích bydlel (do r. 488), byl by životopisec jeho Evgipius, jenž vypsal válečné příběhy všech zemí vedlejších, také tento nad jiné památný příběh zaznamenal; byloli by však stěhování řečené šlo předse v století VI. (ok. r. 550), byli by je zaznamenali souvěcí kronikáři Jornandes a Prokop Césarejský. — Že by ale Markomané po zkáze císařství Řím-

ského po tichu se byli ze země vyklídili, Moravané pak, že by rovněž tak tiše do prázdné krajiny byli se vloudili, jak někteří spisovatelé novější se domýšlejí, jest naprosto nemožné, a taktéž liché jest domnění těch, jenž praví, že část Markomanů zůstala v zemi a ucouvla před Moravany do hor, kdež prý posavade bydlí [1]).

3. Konečně i z jazyka na jevo vychází, že Markoman a Moravan jest jedno. Jakž vůbec vědomo, odvádějí Moravané jméno od řeky Moravy [2]). Spisovatelé řečtí a latinští nezaznamenali nám sice jména této řeky, ačkoli ji u Děvína znali; Strabo však zachoval nám jméno Moravy srbské, nazývaje ji *Μάργος* [3]), v kterémž jméně, sesílímeli *γ* v *κ*, a přeměnímeli obyčejným spůsobem *v* v *m*, obdržíme pomocí spojovací hlásky *o* z Moravana jméno Markoman. Tak povstalo proměnou *v* v *m* ze slovanského Serv či Serb řecké Serm (Sermend, Sarmat), z latinského *provulgo* vzešlo *promulgo*, a ze slovanských jmen Zvole a Švihov vzniklo německé Schmole a Schmiehof.

Tím, že Řekové Moravu pojmenovali *Μάργος*, neodchýlili se od pravého jména o nic více, nežli pozdější

[1]) K. Bernhardi's Sprachkarte von Deutschland. Kassel 1844. S. 66.
[2]) Slovo „morava“ má co jméno apelativní podnes průchod v řeči bulharské, znamenajíc v ní „louku či místo lučnaté“. Ve Věstníku Cařihradském na r. 1849 píše se na př. takto: „Četiri varhi—ot dolu im je zelena morava, kak to niekoja rajska gradina“, t. j. čtyři vrchové-od spodu mají zelenou louku jako nějakou rajskou zahradu. Totéž slovo, toliko s proměnou hlásky *o* v násloví v *u* (Murava), značí v jazyku ruském „drn či pažit“. Jest tedy Morava řeka, která má počátek v lučinách neb místech drnovitých. Čímž se také vysvětluje smysl místních jmen téhož kořene v Čechách a na Moravě, jakož jsou: Mory, Mury, Mořiny, Morany, Moravany, Moravice, Moravsko, Moravičany a j. — Jméno Moravané znamenalo vedlé tohoto objasnění původně obyvatele místa lučnatého neb drnovitého, a pročež jest jedno z jmen od povahy krajiny odvedených, jako: Loučané, obyvatelé luk, Brňané (u Viškova), obyvatelé místa brnéhо, Holomoučané (dle písma Olomoučané, u Brna), obyvatelé místnosti holomouce, Olšané, Dubané, Lipané, obyvatelé olšin, lip, dubů atd. Projitím času prvotní význam jmen těch v zapomenutí vešel, a z jmen rodních a životných povstala jména místní, neživotná s koncovkou any: Moravany (čtvery v Čechách a na Moravě, vesměs v lukách), Loučany, Brňany, Holomoučany (Olomoučany), Olšany Dubany, Lipany atd. [3]) Strabonis Geographica, VII. 5, 12.

analisté francští a jiní písaři, kteří ji nazývali: Maraha, Maracho, Marhe, Marchan, March a Marc, kteréžto poslední jméno, přidámeli k němu řeckou koncovku *ος* (Marcos), jest totéž jméno, které zaznamenal Strabo. A podobně spisovatelé řečtí a latinští, proměnivše jméno národní Moravan v „Markoman“, šetrněji s ním zacházeli, než řečení spisovatelé středověcí, jenž Moravanům přezdívali: Marahenses, Margenses, Marahabitæ, Marharii, Marechani, Merahenses, Marhvani, Merheri, Marahi a Maraci.

Co jsme tuto o stejném původu národu Markomanského a Moravského z příčin místopisných, dějepisných i jazykovědeckých vyložili, není jinak nic nového, nébrž k tomu se od té doby, co opáčné učení cizozemské do dějin moravských vnešeno jest, mnozí spisovatelé domácí přiznávali, ano někteří i důvodně jeho hájili. Opomíjejíce list podezřelý Štěpána I., krále Uherského, v němž Morava k r. 1000 se nazývá *Partes Marcomannorum*“ [1]), přivádíme některé domácí spisovatele století XVI., kteří slovo „markomanský“ a „moravský“ bez rozpaků měli za jedno. Martin Kuthen ve své Kronice České píše takto: „A tu Marobudus, jenž tehda Markomanským, jinač Moravským králem byl, Římanům se poddal“ [2]). Burian Sobek z Kornic v Karionově Knize kronik (vyd. r. 1541) praví: „Potom v té Moravské (t. j. Markomanské) válce ztěžkav sobě Crassus ty ustavičné práce a nevole, složil s sebe císařství“. Václav Hájek v úvodu ke Kronice své (vyd. r. 1541) nazývá Marobuda „králem Moravským“ a „Moravany lidu římského hlavní nepřátely“. Puchner v Kosmografii České [3]) Markomany přímo Slovany jmenuje, an dí: „Vandalové (t. j. Srbové), Moravané neb Markomané, Dalmatové, Charvati, Slováci, Čechové, Poláci, Rusové, Lachové a jiní z nich pošlí, všecken jeden národ jest“. Taktéž Paprocký Markomany a Moravany má za jeden národ, ježto píše [4]): „Když (cís. Marcus Aurelius) na

[1]) Fejér Cod. diplom. Hung. I., p. 107. [2]) Kroniky dvě o založení země České. V Praze 1585, str. 138. [3]) Šebest. Münstera Kosmografia Česká. V Praze 1554, l. 462. [4]) B. Paprockého Zrcadlo markrabství Moravského. V Olomouci 1593, list 3. a 8.

pomezí Quadské aneb Slézské vtrhl, tu jest se vším lidem svým od „Moravanuov“ obehnán a velice pro nedostatek vod ssoužen byl“. Jinde pak jmenuje Svatopluka „prvním křesťanským králem Markomanuov“. Bystře pronáší se o tom konečně slovútný přírodozpytec, Tomáš Jordán z Klausenburku, v knize „O vodách hojitelných neb teplicech Moravských“ (r. 1580), jehož slova jsou tato: „Zřejmé jest, že síla Markomanuov (t. j. Moravanuov) přemožena a zahlazena nikda nebyla — to pak, co se o času tažení neb stěhování, o vůdcích, původu a vzrůstu nynějších obyvatelů moravských zde i onde čte, nejisté a toliko samé důmysly lidské býti soudím“[1]).

I v nové době pronesli se někteří zkoumatelé jazyka a dějin, že Markomané a Moravané jednoho jsou původu, zejména František-Šír[2]) a František Sláma[3]); anobrž i sám J. Dobrovský, pro skepticismus na slovo vzatý, projevil se, jakož toho jistou vědomost máme, v rozprávce soukromé s Bart. Kopitarem o starých obyvatelích Moravských takto: „Kdož ví, kdož ví, zdali ti římští Markomané nebyli naši Moravané“.

Spisovatelé němečtí a jiní, jenž Markomany a Moravany pokládají za národ rozdílný, onyno majíce za Němce, vysvětlují jméno toto dle formy latinské a řecké na literu ze slova marca, t. j. krajiště, pravíce, že Markomané byli strážcové hranic na Rýně proti Římanům, odkudž sluli prý „Mænner der Mark, Markmænner“[4]). Že by však Markomané kdy byli na Rýně bydleli a úřad hlídačský nad Římany tam konali, toho nižádný spisovatel, ani římský ani řecký, nevzpomíná. Markomané (Moravané) byli ovšem r. 58 př. Kr. co spojenci Ariovistovi na Rýně ve válce s Juliem Césarem, a 500 let později (r. 451 po Kr.) opět co spojenci Atilovi proti Aetiovi, po obakráte však po skončené válce do vlasti své se vrátili, kromě Moravy nikde stále se neusadivše.

[1]) Viz o tom dopisy K. V(inařického) v Časop. Mus. na r. 1829, III, 81. [2]) Krok. III. str. 47 a 56. [3]) F. Slámy Obraz minulosti města Prachatic, str. 21. [4]) K. Mannert Germania, S. 393 a C. Zeuss Die Herkunft der Baiern von den Markomannen. München 1839, S. 3.

Středověkých německých strážců krajišť nesluší přenášeti na dobu římskou k tomu konci, aby se tím objasnil německý původ Markomanů.

5. *Quadi.* Chrvati.

Jméno Chrvati bylo jedno z těch, jichž Římanům a Řekům dle připomenutí Pomponia Mely[1]) a Plinia[2]) nebylo lze vyříknouti. Aby je tedy orgánům svým příhodné učinili, vysuli z něho drsnaté *r* (Chvati), proměnili *ch* v *k* (Kvati, Quati) a seslabivše *t* v jemnější *d*, udělali z něho Kvadi. V této spůsobě čteme je nejprvé u Strabona (*Κοάδοι*)[3]), pak u Plinia, u Tacita (Quadi)[4]), u Ptolemea, u Marka Aurelia, Diona Casia, Amiana Marcelina aj. Týmž spůsobem měnili Římané, Řekové a později Němci nejednou jména slovanská a jiná jména cizí, vyhýbajíce se zvláště hlásce *r* vedlé souhlásek. Tak udělal Zosimus i z Chatů či Hesů Kvady, mluvě o jich válkách s Juliem Césarem na Rýně[5]); podobně učinili spisovatelé latinští z Venetů Venedi a středověcí písaři němečtí z *Ch*una *K*unu, z českého Vratislava Wra*d*izlaua, z Bla*t*nice Fla*d*nici a p.; co se pak týče vysouvání hlásky *r*, proměněno jest jméno Srb (Sorab, Sorav) v Soav[6]); Němci v Horních Rakousích změnili jméno řeky Javornice u Cáhlova nejprv v Joverniz (r. 1142), pak v Jovenitz a nyní v Jaunitz[7]), a německý opisovatel kroniky Kosmovy v XIII. století přeměnil jméno „Chruuati“, jakž v původní kronice psáno, v Chouuati a Chowati[8]), tedy v jméno nevelmi rozdílné od toho, kteréž napsali Strabo a Tacitus.

Ukázavše takto, že řecké i římské jméno Kvadi dle obecných pravidel zvukosloví ze slovanských Chrvatů odvedeno jest, vyložíme, z kterých příčin topografických

[1]) Pomponius Mela De situ orbis, III, 1. [2]) C. Plinii Historia naturalis, III, 3. [3]) Strabonis Geographica. Rec. G. Kramer, VII, 1. [4]) Taciti Annales, II, 63. [5]) Zosimi Comitis Historiae novae, II, 44. [6]) U Petra bibliotekáře r. 878. Viz Šafaříkovy Starož. slov., str. 184 a 907. [7]) Meiller Regesten der Babenberge, S. 29. F. Pritz Geschichte des Landes ob der Enns. Linz 1846, I, 367. [8]) Pertz Monum. Germ. IX., 92.

i historických Kvady a Chrvaty za jeden a týž národ pokládáme.

1. Kvadi, jmenovaní za časů římských a pozdější Chrvati měli jedna a táž sídla, jednak v Čechách, jednak na Slovensku. Do Čech klade Kvady Strabo, jenž píše:[1] „Kmenové Svevští bydlejí dílem uvnitř lesa Hercynského, jako Kvadové; také Bujemum jest v té krajině". Tamtéž seděním byli Kvadi dle Tacita, kterýž obšírně vypisuje[2], jak r. 51 po Kr. pod králem Vaniem s Duřinky (Hermundury) a Lužičany (Ligii) válku vedouce v hradech svých se bránili. Také Kvadové v geografii Ptolemeově pod les Hercynský kladení[3] vidí se býti Kvadové čeští. A však právě v těch končinách jmenují se v pozdějších stoletích Chrvati, a to u krále Alfreda (mezi r. 871—901), jemuž slovou Horiti[4], a v listu o založení biskupství Pražského k r. 973[5]. I také ti Chrvati, k nimž se Drahomíra r. 935 po zavraždění sv. Václava z Boleslavi utekla[6], bydleli nepochybně v těch krajinách[7].

Jiný kmen Kvadský obýval v západním Slovensku na východ od Markomanů. V té krajině císař Marcus Aurelius r. 174 nad Kvady a Markomany v čas letního

[1]) Strabonis Geogr. VII. 1. [2]) Taciti Annales, XII. 27—30. [3]) Ptolemaei Geogr. II. 12. [4]) Šafaříkovy Starož. slov. str. 789 a 978. [5]) *Ad aquilonem hii sunt termini: Psovane, Chrvvati et altera Chrvvati.* Cosmae Chron. Boem., p. 92. [6]) Palackého Dějiny nár. Česk., str. 238. [7]) Dle zdání našeho nenáleží hledati Charvatů, k nimž Drahomíra útočiště vzala, mimo Čechy, nébrž někde blíže v Čechách, nejspíše snad v nynějších Charvatcích pod Budyní. V této vesnici viděti posud zbořené zdi a zasypané sklepy (J. Schaller's Topographie v. Böhmen. Rakonitzer Kreis, S. 197 a G. Sommer's Topographie, Rakonitzer Kr., S. 112), z čehož pokládati lze, že bývala někdy mnohem znamenitější; v ní jest jeden z nejstarších kostelů v Čechách a při něm věž (o sobě?), vystavená z kamenů tesaných a znamenaných tak (Archeologické Památky, II. 362), jako jsou ty, z nichž jsou staveny věže Zvikovská a Chebská v Čechách a Mostecká nad Litavou v Rakousích, ježto se vůbec mají za památky stavitelské z doby římské. Snad že onen nejmenovaný kníže sousední (vicinus subregulus), cís. Otovi I. oddaný, jejž Boleslav I. po vítězství nad Němci r. 936 ze země vyhnal a hrad mu rozbořil (Palackého Dějiny. I. 241), byl kníže těchto Charvatců a ochrance Drahomiřin.

parna památného vítězství dobyv, do hradů a tvrzí posádky římské jim vložil a obchod s obyvateli v Noricum a v Panonii jim obtížil[1]). Dle Zápisek (*Πρὸς ἑαυτόν*) téhož císaře, jichž knihu první sepsal v táboře ve válce s Kvady, vztahovalo se Kvadsko toto až k Pohroní, ježto na konci té knihy zaznamenáno: „*Τὰ ἐν Κουάδοις πρὸς τῷ Γρανούᾳ*" (to psáno ve Kvadích na Hronu[2]). Z krajiny té vyřítili se Kvadové 200 let později (r. 374) a troskotali pověstné Karnuntum[3]), a tamtéž připomínají se u dějepisců za časů Atilových. A však i v těch končinách obývali v době pozdější Chrvati. Do oněch míst, totiž do země za Maďary (Turky) a blíž Bavor (ultra Bagibaram, t. j. nynějších Rakous), pokládá je (*Χρωβάτοι*) císař Konstantin Porfyrogenitus, an vypravuje, že císař Heraclius ok. r. 634 odtamtud část Chrvatů a Srbů (*Σέρβλοι*) sousedních povolal do Dalmacie, aby jimi zemi tuto od Avarů zpustošenou osadil[4]). I bylť by to div divoucí, aby jak v Čechách tak i na Slovensku, zrovna tu, kde do časů Atilových (r. 451) seděním byli Kvadi, podlé obecného mínění němečtí, hned potom se byl usadil národ jména téměř stejného, jazyka však rozdílného, t. Chrvati slovanští[5])!

[1]) Dio Cassius. LXXI, 8—15, LXXII, 2 et 3. [2]) Marci Antonini Philosophi Commentarii. Lipsiae 1775. p. 15. [3]) Ammianus Marcel. Rer. gestar., l. XXX. [4]) Šafaříkovy Starož. Slov., str. 638. — E. Dümmler odporuje sice, že by Chrvati od cís. Heraklia z krajin Tatranských do Dalmacie byli povoláni bývali, sídla jich však nicméně do těch končin klade. Sitzungsberichte d. philos. histor. Klasse d. k. Akad. d. Wissensch. J. 1856. XX. 363. — G. Dobner má ale také Chrvaty, Konstantinem Porfyrogenitem připomínané, za Chrvaty české (Annales Hajeciani, II. 11—16). [5]) Divy takové dály se tou dobou arci ve všech zemích našich i sousedních, až vzhůru k moři Baltickému, položímeli za pravé, že dříve v nich byli Němci neb Celtové, a teprv v pátém neb šestém století že se do nich přistěhovali Slované. Neboť s podivením spatřujeme, kterak se v Horní Panonii blíž Kvadů na místě celtických Ravisků a Azalonů usadili slovanští Rabané a Zalané, v Noricum na místě Carnů a Scirů (u Enže) slov. Krajnci a Štyrové, v Rakousích na místě celtických či svevských Rakatů slovanští Rakousi, v Moravě, tu kde byli svevští Markomané, slovanští Moravané, v Čechách na místě celtických či svevských Baemů slovanští Boemi, v Lužici a v Míšni, kde bydleli svevští Lugiové a Misiové, slovanští Lužičané a Míšňané,

2. Jiný důkaz, že Kvadové a Chrvaté byli jeden národ slovanský, zakládá se v slovanských jménech řek, hor a osad těch krajin, jež jsme výše za vlast Kvadskou vyhraničili.

3. Ukazuje také k slovanskému původu Kvadů trvalé jich přátelství a spolčování se s národy sousedními, jenž nepochybně byli původu slovanského, totiž s Markomany a Sarmaty. Ve spolku s těmito dvěma národy uvádí je v čas války markomanské Julius Capitolinus, jenž píše [1]): „že tehda všichni národové od hranic ilyrských až do Galie proti Římanům se spikli, jmenovitě Narisci, Hermunduři, Markomané, Kvadi, Sarmati, Buri a j.; v podobném spolku přivádí je Evtropius [2]), Amianus Marcelinus [3]) a sv. Jeroným [4]), jenž žalostně líčí, kterak Markomané, Kvadi a Sarmati, spojeni jsouce s Goty a jinými národy, Ilyrsko pustošili. Posléz jmenují se Kvadi, též v spolku s Markomany, mezi národy, kteří s Atilou r. 451 do Galie táhli [5]). Že ale Markomané byli Slované, dovedli jsme výše v článku o sobě, Sarmati pak že byli Srbové, toho důvody zevrubně rozložili učenci němečtí B. G. Niebuhr [6]), J. Grimm [7]) a j.

vedlé nich v sídlech svevských Mugilonů, Helvetonů a Burů slovanští Mohylňané, Havolané a Bobřané, nad nimi pak dále k moři v krajinách Eudosiů, Nuithonů, Lingů, Varinů, Rugů a j. slovanští Doksané, Nufané, Hliňané, Vraňané, Rujané a t. d. Přes tento div veliký stal se však v jmenovaných zemích div jiný, mnohem znamenitější. Kdežto totiž Slované od století VII. a VIII., v kterémž se v Germanii pod správnějším jménem Slavů zjevují, po celý středověk vedlé svědectví dějepisců byli lidé všeliké dobývavosti prázdní, tiší a krotcí, a jako beránkové, kteří Avarům i Němcům všude ustupovali a hubiti se jim dávali: byli dvě století dříve, když (prý) do Germanie přišli, pravý opak všeho toho: lidé nájezdní a dobývaví, divocí, ano opravdoví vlci, kteří Němcům (Svevům) zemi po zemi odjímajíce, téměř dvě třetiny Germanie jim vyrvali, města a jiné osady, od Ptolemea právě v těch krajinách nejhustěji jmenované, i s domnělými jmény německými naprosto zničili a obyvatele až do posledního pohltili, neživíce ani jediného, jenž by o té přehrozné zkáze potomstvu sebe kratší zprávu byl zůstavil. [1]) Julii Capitolini Marc. Aurel. c. 22. [2]) Eutropii Breviarium histor. rom. IX. 6. [3]) Ammiani Marcel. Rerum gestar. l. XVI. 10. XXXI. 4. [4]) Opera S. Hieronymi. IX. II. c. 28. [5]) Histor. miscel. XX. c. 2. [6]) B. G. Niebuhr Untersuchung über die Geschichte der Skythen, Geten und Sarmaten. Kleine historische Schriften. Bonn. 1828. I. 352—328. [7]) J. Grimm Gesch. der deutschen Sprache. Leipzig 1853. S. 320. [1]) K. Mannert Germania. Leipzig 1820. S. 382. [2]) Viz Slovník Bernolákův. [3]) K. Mannert Germania. S. 381. [4]) J. Grimm Geschichte der deutschen Sprache. S. 353.

4. Konečně za důkaz negativní, že Kvadi a Chrvati byli národ jeden, pokládáme, co jsme podotkli o Markomanech. Nižádný totiž spisovatel starší nepřipomíná, že by se Kvadi po pádu Atilově r. 451 byli ze sídel svých vystěhovali, a jiný národ (Chrvaté) že by se byl v jich sídla uvázal. K. Mannert píše sice [1]), že Kvadi ve vojště Atilově zmízeli, a však to jest terminus, at tak díme, obligátní, jehož historikové novější o všech národech oné doby užívají, kterýchž potomně z příčin zjevných pod týmž jménem v dějinách nenalézají, pravíce o jedněch, že se ze země vystěhovali, o druhých, že byli vyhubeni, a opět o jiných, že nevědomo kam se poděli.

Co jména „Chrvat“ či „Charvat“ se dotýče, odvádíme je od časoslova „charvati se, charvi se“, na Slovensku podnes obecného, kteréž časoslovo znamená tolik, co hájiti neb brániti se [2]). Odtud pochází charva či chrva a charvání či chrvání (srovnej charpa a chrpa), tolik co bránění, *defensio* a osobní jméno „Charvat“ či Chrvat v Čechách posud obyčejné, z něhož pošlo jméno rodní: Chrvati a Chrvatci, jež připomínají místní jména: Charvatce v Čechách a Charvaty na Moravě, z rodního pak jména pošlo jméno kmenové.

Co by znamenalo jméno Kvad, jak je píší spisovatelé římští a řečtí, posud nikdo s podobností k pravdě nevysvětlil. Poněvadž Kvadové, jakožto větev Svevů Strabonem i Tacitem jmenovaných posud vůbec pokládáni jsou za Němce, odvozovali spisovatelé němečtí to slovo z němčiny. Však proslulý K. Mannert přiznává se [3]), že marná práce to jest, a že si netroufá v jméno Kvad, ač prý jest německé, rozumu vložiti. J. Grimm [4]) se domýšlí, že slovo Kvad nějak příbuzné jest s osobním jménem „Kadolt“ či „Chadoldus“, kteréž se v listech rakouských

a moravských v XIII. století připomíná (Chadoldus Orphanus, Kadolt von Velsperc), dokládá ale též, že na rozpacích jest, jaký smysl by mu měl přiložiti.“ — Těžko ovšem jméno z němčiny vysvětlovati, když není německé.

6. *Βαῖμοι. Boemi.* Čechové.

Od více než tří set let píší historikové domácí i cizí, že nejstarší obyvatelé země České byli Bojové, národ původu celtického, od něhož prý také země Česká obdržela jméno *Boemia* a Böhmen. Prohlédnemeli však bedlivěji ku pramenům, odkudž tato zpráva vzata, shledáme, že nepodstatná jest, anobrž že bydlitelé země České byli ode dávna Boemové či Bojmové, t. j. Čechové nynější.

Za doby římské připomínají zemi Českou a dílem obyvatele její čtyři spisovatelé, k nimž se u věci této táhnouti můžeme: Velejus Paterculus (ok. r. 6 po Kr.), Strabo (ok. r. 10 po Kr.), Tacitus (ok. r. 98) a Ptolemeus (ok. r. 160). Velejus Paterculus, tu kde vypisuje příběhy Mírobuda, krále Moravského, nazývá zemi Českou *Bojohemum*[1]; Strabo jmenuje na místě země mylně sídlo Mírobudovo Bujemum[2]; obyvatelův však ani ten ani onen jménem nepřivádí; Tacitovi slove (domnělá) země Česká Bojemum neb Bojhemum[3]; Ptolemeus konečně přivádí obyvatele samy pod jménem *Βαῖμοι*[4]. Po Ptolemeovi až do konce VIII. století již žádný spisovatel ani vlasti České ani obyvatelů jejích se nedotýká.

Od sklonku však VIII. století, za Karla Velikého a jeho nástupců, kdež děje krajin našich opět poněkud se objasnily, vyskytuje se jméno obyvatelů českých znova, a to několikráte. V letopisech Eginhardových nazývají se bydlitelé čeští k r. 791 Baeheimi[5]; v listu: *Charta*

[1] „*Boiohoemum, id regioni, quam incolebat Marobodnus, nomen est*“. Vellej. Paterc. II. c. 109. [2] „Ἐν οἷς (Κοάδοις) Βουϊαιμον, τὸ τοῦ Μαροβοὐδου βασίλειον“. *Strab. Geogr. VII. c. 1.* [3] „*Manet adhuc Boiemi nomen*“. Tacitus Germ. c. 28. [4] „Τῳ'ήν (Λοῦναν) μέγα ἔθνος, οἱ Βαῖμοι.“ Ptolemaei Geographia. II. 11. [5] „*Per Baeheimos reverti praecepit*“. Pertz Monum. Germ. I. 177.

divisionis imperii k r. 817 Beheimi[1]; v Letopisech Ksantenských k r. 846 Boemani, později Bohemani a Behemi; v kronice Kosmy Českého (ok. r. 1124) slovou Boemi, v některých opisech Bohemi. Taktéž sluje od té doby země Česká Boemia, Bohemia a Bojemia.

Němečtí spisovatelé středověcí jmenují obyvatele české: Bêheima, Bêheimi, Behaim[2]; v XVI. století nazývají je Behemer, od století XVIII. Böhmen. Zemi Českou pak jmenují: Bêheim (Oldřich z Lichtenšteina k r. 1255), Pehaim (Otokar, řečený z Horneku, ok. r. 1310); Pehem, Pehaimlant (Suchenwirt); v století XV. vůbec Behem, Pehem (r. 1458); v století XVII. Böheim, Böheimb a od století XVIII. Böhmen[3].

Ve všech těchto jménech země i národu Českého, ač přerozdílně psaných, obsažena jest ve kmeně samém (nikoli v koncovce) souhláska *m* (Bojohem-um *Βουϊαιμ-ον*, Bojem-um; *Βαῖμ-οι*, Boem-ani, Boem-i), z čehož patrno, že prvotní obyvatelé země České nesluli a nebyli Bojové, alebrž Boemové či Bojmové. Že tomu tak, nade všechnu pochybnost vynáší Ptolemeus, kterýž kromě Bojmů (*Βαῖμοι*), jež určitě klade do Čech, jmenuje také Boje (*Βόϊοι*), však v Panonii blíž jezera Blatenského, jakož před Ptolemeem Julius César a Strabo jiný kmen Bojský položili k jezeru Kostnickému a nikoliv do Čech.

Že pak *Βαῖμοι* či Bojmi Ptolemeovi nebyli nějací Celtové irští, nébrž že byli nynější Čechové, na jevo vychází z těchto důvodů:

1. Nikdo posud nepochyboval, že jménem Baeheimi, Boemani neb Boemi, od konce VIII. století až do nynějška, vyrozumívají se slovanští Čechové a jménem Boemia neb Behaim vlast Čechů slovanských. Tak píše letopisec Kosmas[4] o příchodu Čechů do země České a o pojmenování té země: „*Et unde melius vel aptius nomen inveniemus, quam quia tu Pater diceris Boemus, dicatur*

[1] „*Carentanos et Beheimos*“. Pertz Mon. III. 198 [2] „Die Behaim und die Bolan“, Diemers Kaiserkronik, S. 495, 503. [3] Viz tato jména v Erbenových Regestech, I., a v Grimmově Slovníku jazyka německého pod slovem „Böheim“. [4] Cosmae Chronica Boem., p. 33.

et terra Boemia“. Což takto se vůbec bez závady vykládá: „A kde nalezneme lepšího neb příhodnějšího jména, než, poněvadž ty Otče Čech sloveš, jmenuj se i ta země podlé tebe Čechy“. Taktéž nazývají po dnešní den jižní Slované: Korutané, Krajnci, Charvati a Srbové Čechy Bémce a zemi Českou Bémsko. Proč by se tedy jménem *Βαῖμοι*, jímž ok. r. 160 Ptolemeus obyvatele země České jmenuje, rozuměti měli jiní obyvatelé, nežli titéž Čechové slovanští? Vždyť pak se v Čechách od časů Ptolemeovýeh až do časů Eginhardových (r. 791) nic takového nepřihodilo, co by mělo za účinek vyhubení obyvatelstva jednoho a usazení se na jeho místě obyvatelstva jiného! To, že by Čechové dle výkladu našeho měli dvoje jméno z téhož jazyka, (Bojmi a Češi), není nic neobyčejného, ježto také někteří jiní národové dvoje takové jméno mají, z nichž jedno jest obecné u rodáků domácích a druhé u cizinců, na př. Němci, kteří sami sebe jmenují „Die Deutschen“, jimž však Francouzi říkají „les Allemandes“; též Maďaři, kterým my říkáme „Uhři“; Italiáni, jež nazýváme Vlachy a j.

b) Identičnost Bojmů Ptolemeových a Čechů stvrzuje se mimo to tím, že slovo Böhme a böhmisch nerozlučně spojeno jest se řečí českou. Němci totiž, jenž jsou od dob pradávných sousedé Čechů, každého, kdo mluví česky, jmenují Böhme a jazyk jeho i krajinu, v které bydlí, böhmisch, nechať jest to v Čechách, v Moravě nebo v Rakousích. Tak nazývají na př. obyvatelé němečtí v Brně, Olomouci a Opavě jazyk okolních Moravanů böhmisch, a obyvatelé Znojemští krajinu u samého Znojma, kde se česky mluví, Böhmen; z té příčiny nazváno i město Býdov v Rakousích, jehož obyvatelé ondy česky mluvili, Böhmisch-Waidhofen, naproti Býdovu německému či bavorskému, Baierisch-Waidhofen, a rakouská ves Krupty blíž hranic uherských, byvši někdy česká, pojmenována jest Böhmisch-Krut, naproti německé osadě „Dürren-Krut“; z čehož viděti, že slovo böhmisch a Böhme jediné lpí na jazyku českém, a že tudíž jména Boem čili Bojem (*Βαῖμος*) a jméno Čech jest ode dávna jedno a totéž.

c) Země Česká zachovala od časů Veleja Patercula

až do nynějška u cizozemců jméno Bojohemum, Bohemia, Böhmen, což jediné tím jest, že měla vždy jedny obyvatele, Bojmy či Čechy. Neboť bylali by měla troje obyvatelstvo: celtické Boje, německé Markomany a posléz slovanské Čechy, jak vůbec za to se má, byla by zajisté i třikráte jméno proměnila, slovouc nejprv snad Boja či *Regio Bojorum*, pak Marcomania, a konečně Čechia, jakož vidíme v jiných zemích sousedních, kde bylo rozličné obyvatelstvo, v př. v Rakousích, kteréž se jmenovaly: Rugia (Rugiland), Hunia, Avaria, Sclavinia a Bavaria, aneb v Uhřích, ježto sluly dle obyvatelů se střídajících: Pannonia, Hunia, Avaria a Ungaria.

d) Že Ptolemeovi *Βαῖμοι* nejsou lid jiný, než Čechové slovanští, zjevno konečně ze jmen místních v Čechách, která, byvše až do konce XII. století naskrze slovanská, bez odporu svědčí, že tu od časů historických nebylo jiných bydlitelů než slovanských. O čemž šíře psáno v článku o Markomanech.

Jméno Bojmi, jímž řecké *Βαῖμοι* a latinské *Boemi* vykládáme, odvésti lze dle domnění našeho od osoby „Bojem“, jako se staročeské jméno Brúmi (nyní Broumy, ves v Pražsku) odvádí od osoby „Brúma“, Drmi (nyní Drmy v Litoměřicku) od Drma, Olbrami (n. Olbramy v Budějovicku) od Olbrama, Střemi (nyní Střemy v Pražsku) od Střema a j. Dle čehož jeví se jméno Bojmi býti jméno patronymické, znamenající potomky Bojmovy. Jiná forma téhož jména jsou: Bojmici (nyní místní jméno Bohnice, ondy Bojmice), odvedeni od Bojma, jako Hostimici (Hostimice) od Hostíma, aneb Semici (Semice) od Sema. Pochází pak jméno Bojem od kmene boj, jako Znojem od znoj, a protož Bojmové neliší se od Bojů jináč, leč formou, asi tak, jako se liší od Bojků tatranských, což zvláště patrno, srovnajili se jména osobní Boj, Bojem a Bojek a odvedená od nich jména místní: Bojov, Bojmice, Bojmany (v Čechách) a Bojkovice (v Moravě).

Jakým spůsobem jméno Boemi či Bojmi na celý národ Český a na celou zemi přenešeno jest, o tom smýšlíme takto. V době pradávné brali kmenové rozdílní, na kte-

réž Čechy a jiné země slovanské rozděleny byly, jméno od znamenitějších rodů, na př. Limuzové, v kronice Kosmově k r. 973 jmenovaní, od rodu Limuzova, jejž připomíná ves Limuzy v Pražsku; Chrvati, též Kosmou přivádění, jmenovali se od rodu Chrvatova či Charvatova, jehož památka trvá ve vsích Charvatcích v Pražsku, Boleslavsku a Litoměřicku; Holasovici na Moravě zvali se po rodu Holasovu, jenž se připomíná ve vsi Holasovicích v Opavsku. A podobně povstalo tuším také jméno Bojmi, jímž nejprvé znamenán jest rod a kmen jeden, potomně ale celý národ a celá země Česká.

Mínění nyní průchod mající, že by v Čechách před Slovany byli bydleli celtičtí Bojové a po nich němečtí Markomané, zakládá se na zprávě Tacitově, kterýž ve své Germanii dvakrát Boje přivádí, v kap. 28 a 42. Že však zpráva Tacitova zmatená jest a zkoušky kritické nevznikne, nebude nesnadno dovésti.

V kapit. 28. praví Tacitus, táhna se k svědectví Julia Césara, že ondy (r. 58 př. Kr.) mezi Černým lesem a řekami Rýnem a Mohanem bydleli Helvetové a vedlé nich Bojové, oba kmenové galští, k čemuž dokládá, že „posud trvá jméno „Bojemum", jako na památku staré historie toho místa, ačkoli má jiné obyvatele". Však tuto Tacitus spojuje místa a věci k sobě nenáležité. Neboť César píše [1]), že k Helvetům, když se r. 58 př. Kr. stěhovali do Galie, přidalo se také 32,000 Bojů, kteří bydleli v sousedství jich na pravém břehu Rýna. To byla krajina blíž jezera Březnického či Kostnického, kterou 70 let později (ok. r. 10. po Kr.) Strabo jmenuje „*ἡ Βοίων ἐρημία*", t. j. zemi od Bojů opuštěnou [2]), a v kteréž tedy asi 90 let na to, za časů Tacitových, ovšem byli jiní bydlitelé. A pročež Tacitus, klada do té krajiny Bojhemum, t. j. Čechy, od jezera Březnického znamenitě vzdálené, pomátl obě země, sveden jsa podobností jména Bojemum,

[1]) J. Caesar De bello gallico. I. 2, 3, 25. [2]) Píšeť Strabo v Geografii své, VII. 1: „S jezerem Březnickým hraničí na malém kuse břehu Rétové, na větším Helvetové, Vindelikové a země od Bojů opuštěná."

t. j. vlasti Boemů či Bojmů, s jménem krajiny, osazené od Bojů Césarových. Že tu Tacitus potmě hmátal, položení geografického neznaje, na jevo dal v též kapitole 28., kdež uprostřed národů porýnských vpletl panonské Aravisky (Rabany) a Osy, a v kapitole 41., kdež počátek Labe položil do Duřinek. Ze slov Tacitových tedy, obsažených v kapitole 28., nikterak nevychází, že by Bojové kdy byli v Čechách bydleli.

Tím méně jest to prokázáno v kapitole 42. Tacitus jmenovav v ní Hermundury (Duřinky), Naristy (jenž měli sídla nepochybně v Horních Rakousích), Markomany a Kvady, jakožto národy blíž Dunaje usazené, končí takto: „Obzvláště slavní a mocní jsou Markomané, kteří udatností svou dobyli sobě i samých sídel svých, z nichž ondy vypudili Boje". Tato však slova úsečná, více řečnická nežli historická, na nichž pohříchu spisovatelé od více než 300 let, co Tacitova Germania v známost vešla, historii pravěku českého osnují, zavírají v sobě patrný odpor a nepravdu.

Příběh, jehož se jimi Tacitus dotýká, totiž vyhnání z Čech Bojů domnělých a domnělé v Čechách se usazení Markomanů, byl by se mohl zběhnouti jediné za Marobuda, krále Markomanského, v čas války jeho se Římany, ke kterémuž králi jej také všichni dějepisci novější vztahují. A však ani mysliti nelze, že by Marobud v oné nebezpečné době, když Řím vší mocí o podmanění jeho usiloval a když mu tedy mocných spojenců nanejvýš potřebí bylo, nejbližší sousedy své a přirozené nepřátele Římanů byl chtěl a mohl ze země vypuditi. A kam by je byl vypudil, a kým by prázdnou zemi byl osadil? O tom o všem Tacitus, kterýž jinde dosti jest obšírný, ni slova nepřipomíná. Spisovatelé souvěcí, Velejus Paterculus a Strabo, o takovém hřmotném příběhu v Čechách ničeho nevědí. Velejus, co svědek u věci té nejjistější, kterýž s Tiberiem byl na Dolním Labi, vypravuje toliko [1]), že v té veliké nesnázi, když Římané na Marobuda se dvou stran,

[1]) Vellejus Paterculus. II. 109.

od Rýna skrze Hessko a od Dunaje u Karnuntum táhli, národy sousední buď mocí sobě podrobil, buď smluvami k sobě připojil. Strabo o témž památném ději píše [1]): „že Marobud několik národů, zvláště pak kmenovce své Markomany, do Bujemum přeložil, kterýmžto slovům v ten smysl rozuměti náleží, že jsa od Římanů se strany Dunaje svírán, s vojskem svým z rozličných národů složeným z šíré, otevřené Moravy ucouvnul do Čech, hradbami přirozenými hájených, a tu Římanům na odpor se postavil. Že by ale Marobud obyvatele české byl potřel a ze země vypudil, jak Tacitus praví, toho ani Velejus ani Strabo na srozuměnou nedávají. Nejlépe však a přímo zprávu Tacitovu vyvracuje Ptolemeus, jenž nedlouho po Tacitovi (r. 160 po Kr.) za obyvatele v Čechách klade Bojmy a nikoliv Markomany, kdežto by za časů Ptolemeových byli musili v Čechách bydleti Markomané, kdyby slova Tacitova, že dobyvše sobě sídel na Bojech, ze země je vypudili, byla pravdivá. Jest pak Ptolemeus svědek o sídlech národů v krajinách našich ze všech spisovatelů řeckých a římských nejlépe zpravený a pročež v té příčině nad jiné hodnověrný, ježto běh Dunaje od pramenů do Panonie věrně dle skutečnosti vypsál, řeku Dyji (*Τίς*), Rakušany (*Ραικάται*) na řece této a v Polanech bydlící a Krkonošany (*Κορκόντοι*) v Čechách východních sám jediný zaznamenal, Markomany na místě náležitém v Moravě položil atd. Naproti takovému svědectví tedy zpráva Tacitova, jsouc sama v sobě neurčitá a toliko mimochodem do Germanie vložená, všeliké platnosti pozbývá, zvláště uvážímeli i to, že Tacitus psal o době minulé, Ptolemeus ale o věku, v němž živ byl.

A však připomene snad někdo, že kromě Tacita také Livius jmenuje Boje v krajinách našich, an vypravuje, kterak za dávné doby bratři Sigoves a Beloves s lidem bojským z Galie se vystěhovali a Sigoves se zástupem svým k lesům Hercynským (totiž k Čechám) se obrátil [2]).

[1]) Strabonis Geographica. VII. 1, [2]) T. Livius Historiarum libri. V. 34.

Co ale Livius tuto a tažení Bojů povídá, pouhé jsou pověsti, jak sám na počátku svého vypravování slovy *„hæc accepimus“* o tom se pronáší; pakli by se to ale nicméně za skutečnou pravdu pokládalo, nelze jména *„Hercynii saltus“* od něho přiváděného ani s dost malou podobností k pravdě k Čechám vztahovati, ježto se lesem Hercynským za časů Liviových znamenalo veškeré lesnaté pohoří, táhnoucí se od pramenů Dunaje neurčitým obloukem až k nynějšímu Sedmihradsku, a právě kolem Čech byly ty lesy tak husté a neproniklé, že by Sigovesovým plukům bylo asi krušno bývalo, jimi proraziti a na obyvatelích tamějších podružství si vydobyti. Spíše mohlyby se Liviovy *„Hercynii saltus“* rozuměti na „Černý les“ blíž pramenů Dunaje, kdež později Bojové skutečně co obyvatelé se jmenují.

Tím, co jsme svrchu o Bojmech a tuto o Bojech vyložili, vyvracuje se také mínění, jemuž se potud zde onde místo dává, žeby jméno Bojemum, Bojohemum neb Boemia pocházelo s německého jména „Böheim“, jako by prý řekl: Bojenheim, Heimat der Bojen, vlast Bojská. Německé Böheim nic jiného není než přeměněné české „Bojem“, latinské „Boemus“, znamenajíc nejprvé osobu (Čecha) a pak celou zemi [1]). Slovo Bojen-heim utvořili sobě pseudoetymologové němečtí v XVI. století [2]) z latinského Bojohemum asi tak, jako někteří novější etymologové na Moravě udělali si z Kvasic německé Quadensitz aneb z Rymařova (*Civitas Raimari*) Römerstadt či Římské město. V památkách řeči německé jméno Bojenheim nikde psáno není, ježto Němci pomocí slova heim skládali sice jména místní, na př. Manninheim, nyní Mannheim, Forachheim, n. Forchheim, Chaozesheim, n. Kaisheim, nikoliv ale jména zemí, tvoříce tato slovem lant, na př.: Franconolant (Franky), Walholant (Galie), Judeonolant (Palestina) a podobně i Pehaimlant (Čechy). Nepravost výkladu jména Böheim patrná jest také z toho, že zvuk

[1]) Viz J. Grimm Wörterbuch der deutschen Sprache. [2]) Kroniky dvě o založení země České. Vyd. prací D. A. z Veleslavína, v Praze 1585, v předmluvě.

h tu, kde jest orgánický, jako ve jménech Forchheim, Windsheim, Suffersheim, podnes se zachoval, kdežto ve slově Böheim, v němž jest pouhým přídechem, pominul, a Böheim či Böeim proměněno v Böhmen čili Bömen.

7. *Ῥακάται.* Rakousi.

Klaudius Ptolemeus, vypočítávaje v Germanii národy, kteří za jeho časů bydleli v krajinách našich blíž Dunaje, a pojmenovav Markomany a Kvady, skončuje takto[1]): „*Ὑφ' οὓς (Κουάδους) τὰ σιδηροορυχεῖα καὶ ἡ Λοῦνα ὕλη. Ὑφ' ἣν μέγα ἔθνος, οἱ Βαῖμοι, μέχρι τοῦ Δανουβίου. Καὶ συνεχεῖς αὐτοῖς παρὰ τὸν ποταμὸν οἱ Τεραικατρίαι. Καὶ οἱ πρὸς τοῖς κάμποις Ῥακάται.*“

Jména „*Τέ*“ a „*Ῥακάται*“ tuto položená ponejprv vysvětlil P. J. Šafařík, vztáhna je důmyslně k řece Dyji a k Rakousům[2]); nevyřknul však, že by se jménem „Rakatæ“ rozuměti měli Rakousi či Rakušané slovanští a jménem „Te“ Dyje slovanská, ač s nemalou váhou doložil[3]), že se jmény těmito historikovi pojednou na tisíc let šerá minulost nazpět otvírá. Vedlé tohoto objasnění Šafaříkova vykládáme popsání krajiny výše podané takto:

„Pod nimi (Chrvaty) jsou Železné hory a les Luna. Pode nímž jest veliký národ, Čechové, až k Dunaji, jichž sousedé jsou Rakousi u řeky Dyje a Rakousi v Polanech.“

Těmito slovy Ptolemeus vypisuje zřejmě hranice Čech jihovýchodních a Rakous vedlejších, jak byly od jeho doby až do XII. století, kdež knížetství Vitorazské od Čech odtrženo a k Rakousům přidáno jest.

Slovo „*σιδηροορυχεῖα*“ rozuměti lze na dílny v Železných horách (*Montes ferrei* v listech XV. století) u Žďárů mezi východními Čechami a Rakousy, kudy za starodávna šla hlavní cesta od Dunaje skrz Moravu do Čech, obchodníkům římským a řeckým zajisté ne neznámá. K těmto

[1]) Cl. Ptolemaei Geographia, II. 11. [2]) Časop. Mus. na r. 1834, I. 41, a Šafaříkovy Starožitnosti slov. str. 393 a 704. [3]) Časop. Mus. na r. 1847. II. 573.

horám ukazuje to, že Ptolemeus přímo před tím jmenuje „Kvady“, t. j. „Chrvaty“, jenž dle zdání našeho bydleli v sousedních Čechách východních.

„*Λοῦνα ὕλη*“ vidí se býti „les Manharz“, kterýž se táhne na východ od řeky Kouby (Kamp) k Meisavě, k Slivnici (Schleinitz) a nad Imburk k Řešici a ke Kadovu (Kodau), a dělí hlavním vrcholem svým, Manharzberg zvaným, Rakousy předdunajské na dva kraje. K výkladu tomuto vede jednak položení lesa Luny, kteréž Ptolemeus na jiném místě v geografii své, tu kde vypisuje běh Dunaje, určitěji vyznačuje, klada za oklikem Dunaje u lesa Javornice (*Γαβρῆτα*) oklik u „lesa Luny“, kterýž zrovna padá pod les Manharz blíž Křemže; jednak vede k tomu samo jméno „Luna“, ježto v jazyku staročeském a v dosavadním korutanskoslovenském znamená „měsíc“, pročež německé Manharz, složené ze staroněmeckého Man=Mond a Harz=les, vidí se býti přeložené jméno slovanské. Na les Manharz rozumějí Lunu také němečtí vykladači Ptolemeovi[1]), toliko že mají to jméno za latinské, kdežto nám se nepodobá, že by Ptolemeus do geografie řecké byl v těchto krajinách položil jméno na latinsko přeložené, alebrž že do ní vzal jméno, které v lidu okolním bylo obyčejné, totiž slovanské. S jménem „Luna“ též porovnati lze česká místní jména: Lúny, Lúnky, Lunín a p.

Že jménem „*Βαῖμοι*“ Ptolemeus poznamenal Čechy a jménem „*Τέ*“ Dyji slovanskou, ve zvláštních článcích výše jsme ukázali.

Slovy „*πρὸς τοῖς κάμποις*“ pojmenována jest tu rovina Polanská (*κάμπος* = pole) mezi Rohy a Krumlovem rakouským, ještě v XIII. století „In den Bolanen“ nazývaná, kterouž podnes připomínají: Staré Polany (Alt-Pölla), sídlo starodávného děkanství, Nové Polany (Neu-Pölla), městys blíž Malých Rakousek (Klein-Rabs), a Rein-

[1]) Ch. K. Barth Teutschlands Urgeschichte. Baireuth u. Hof 1820. II, 22., též Andr. Buchner Die Einwohner Deutschlands nach Cl. Ptolemaeus. München 1839. S. XI. u. 4.

prechtovy Polany (Reinprechts-Pölla) mezi Gorsem a Imburkem.

Co jména *Ῥακάται* se dotýče, učiněno jest od Ptolemea neb od Řeka, který mu zprávy ke Geografii podával, pravidelně dle spůsobu atického a béotického proměnou sykavky *σ* v *τ*, jako Ptolemeus z Krkonoší udělal *Κορκόντοι*, Atéňané ze jména *Ἀρδησσός* blíž Atén *Ἀρδηττός* a Latiníci z Chasů či Hesů Chaty, z Pasova Batavu a j. Nevhodná Řekům dvouhláska *ou* (Rakousi) změněna jest v pohodlnější *α* (*Ῥακάται*).

Nebylit pak Rakatae Ptolemeovi lidé snad původu celtického neb německého, anobrž byli Slované, v pozdějších stoletích skrze Bavory ztevtonisovaní, což prokázati lze jednak ze slovútnosti jména jejich, v nepamětné době zakořeněné, jednak ze slovanské povahy veškeré krajiny okolní. Rodní jméno Rakousi, či jak nyní pravíme „Rakušané“, nerozlučně spojeno jest s jménem hradu, řečeného „Rakousy“, německy Rabs, u stoku Dyje moravské a rakouské mezi Býdovem (Waidhofen) a Drozdovici (Drosendorf); kterýž hrad již na úsvitu historïe středověké v století X. a XI. byl nejtvrdší pevností veškerých Rakous na levém břehu Dunaje a do XII. století hlavním sídlem markrabí Babenberských; také tamější děkanství bylo až do našich časů nejbohatší v celém kraji, ježto k němu do r. 1848 70 vesnic pod desátek náleželo. Vůbec není místa v arciknížetství Rakouském, kteréž by v listech a kronikách tolikrát se jmenovalo, jako hrad dotčený. Počínajíc od Kosmy Českého, který jej ponejprv k r. 1100 pravým jménem „*castrum Rakouz*“ připomíná, mluvě o dobývání jeho za Českého knížete Bořivoje, jmenuje se v pozdějších stoletích bezpočtukráte pod jmény: Ragetz a Ragitz (r. 1147), Ratgotz (r. 1179), Rakez (r. 1181), Ragze (r. 1204), Rachz (r. 1254), Ragitze, Rattgiz a p., až se mu na začátku století XVII. dostalo nynějšího názviska: Raps, Rabs neb Raabs. Taková však toho místa slovútnost a platnost politická i církevní nevzešla zajisté během dvou neb tří století (snad od r. 550 nebo dle

Hájka od r. 644), alebrž zakládá se v nevystihlé minulosti, jdoucí nad časy Ptolemeovy [1]).

Týmž spůsobem chová v sobě krajina okolo hradu Rakouského a blízkých Polan, ačkoli z části téměř již od 900 let poněmčena jest, v jménech vod, lesů, trat i osad, tolik památek slovanských, že za jiné míti nelze, nežli že byla od nepamětných časův slovanská, a nikoliv snad od V. neb VI. století, do něhož novější spisovatelé přistěhování Slovanů do těch končin kladou. Okolo hradu Rakouského ozývají se po dnešní den tato místní jména česká: Chlumec (Kollmitz), ves, u kteréž jsou pověstné hradby Chlumecké, ondy proti Čechám vystavené; ves Močidla (Motsiedl); les Hoštice; pole Kozelce a Jesenice; ves Olšany (Elsarn); město Drozdovice; tvrz pustá Javoří (Gauer); vsi Trnávka (Türnau) a Lubnice (Luden) nad potoky téhož jména, Šatice (Schaditz), Libenice (Liebnitz), Libuš (Loibes), Vinary (Weinern) a v. j. V krajině okolo Starých Polan jeví slovanský původ jména: Krumlov (Krumau) nad řekou Koubou; Doubrava (Dobra), les a hrad; pole Bonky a Police; potok Slatinka (Schlatten) a mlýn Slatinský; potok Debrnice; ves pustá Dobrotín blíž Nových Polan; Střehom (Stregen); město Rohy (Horn); pověstné místo poutnické Tři Duby (Drei Eichen); les a potok Modřice (Mödring), les Moravice (Moravitz) a v. j.

Nad to uvážiti náleží, že tato krajina, jsouc vzdálena od rejdiště někdejších podmanivých národů: Hunů, Avarů a j., a chráněna od nich Dunajem, nikdy od nepřítele nebyla dobyta, jakož žádný spisovatel za časů římských nedotýká, že by do ní nějaký cizí národ byl vtrhl, obyvatelstvo udusil neb z ní vypudil, až ji potomně ztevtonisovali Bavoři.

Co konečně toho se tkne, odkud jméno „Rakousi“ pochází a co znamená, bylo prvotně jako podobná jména: Holousi, Roboušl, Křivousi a j., jménem rodním, přešedši pak později na osadu toho rodu, památný

[1]) Za naší doby došel hrad Rakouský i někdejší kmen český téhož jména nové slovútnosti, ježto dle něho veškeré císařství nazváno „Rakouským“.

hrad Rakouský, stalo se jménem kmenovým. Složeno jest, jakož podobno, ze dvou částí: „rak“ a „ús“ (sr. Úsov a úseň), spojených samohláskou *o* (Rako-usi), jakož více jmen staročeských taktéž se skládá, na př. z kmene „rak“: Rakolusci (nyní Rakolusky) v Čechách a Rako-davi (n. Rakodavy) v Moravě, a z kmene ús: Črto-usi (n. Čertousy), Levousi (n. Levousy) a výš položené Holo-usi, Robo-usi, Křivo-usi a v. j. Vedlé kteréhož složení náleží jméno Rakousi psáti oddělenou hláskou *ou*, jak je psal Kosmas r. 1124 (*castrum Rakouz*) a mnich Opatovický ok. r. 1150 (*Anno MLXXXII. Principes boemie deuastauerunt racouzi*), a nikoliv staženým *ú* (Rakúsy) aneb dvojhláskou *au* (Rakausy), jakž nyní zhusta se píše. — Ostatek jest jméno Rakousy co jméno místní ve všech zemích československých obecné; v Čechách slovou tak dvě vsi, v Boleslavsku a v Jičínsku, a taktéž slove mlýn jeden Rakouský, nepochybně pozůstatek bývalé osady, blíž Chlumce mezi Olešnicí a Levínem; v Moravě jsou u Prostějova pole „Rakousky“, tu kde v století XVI. byla ves téhož jména, a na Slovensku nazývá se Rakousy vesnice v Tatrách blíž Kéžmarku.

3. Jméno osobní.

8. *Μαρόβουδος. Marobuduus.* Mírobud.

Slovútný král Moravský, jinak Markomanský, kterýž r. 6. po Kr. válku vedl se Římany a potom s Arminem Německým, sluje Strabonovi, souvěkému zeměpisci řeckému, *Μαρόβουδος* a sídlo jeho Ptolemeovi, též Řekovi, *Μαρόβουδον*. Tacitus nazýval téhož krále dle některých rukopisů Marobuduus, dle jiných Maroboduus; Velejus Paterculus a jiní spisovatelé římští Maroboduus. Není pochybnosti, že v tom jméně ukryto jest československé jméno Mírobud. Strabo, Tacitus a Ptolemeus zachovali nám je takměř ve formě neporušené, proměniv toliko v části první (Míro-) *í* v *a*, jakž spisovatelé římští v slovanských jménech téhož kmene vůbec činívali, píšíce na př. na norických kamenech náhrobních v I. a II. století: Spumarus

za Spomír, Magemarus za Mojmír, Leucimarus za Lucimír a p., a spisovatelé frančtí v století IX.: Chetumarus za Chotěmír, Moimarus za Mojmír, Sclagamarus za Slavomír a p. Velejus Paterculus a jiní po něm položili v druhé části jména toho (-buduus) *o* za *u*, jak též i pozdější spisovatelé činili, kteří na místě Ostrobuda (pomořanského) psali Ostrobod, aneb na místě českého Kosobuda Kosobod.

Že jméno Mírobud za dávné doby v národu československém v obyčeji bylo, viděti z jiných starých českých jmen osobních, z týchž kmenů (*mír* a *bud*) složených, ježto dle listů z XII. a XIII. století a dle jmen místních posud zachovaných obecný průchod měla. Taková jména jsou:

a) Jména, ježto zavírají kmen *bud* v části druhé: Bohubud, Bolebud, Drahobud, Chotěbud, Jarobud, Kosobud, Milobud, Nezabud, Přebud, Těchobud, Velebud, Zdebud;

b) jména, obsahující kmen *bud* v části první nebo o sobě: Bud, Buda, Budata, Budek, Budihost, Budich, Budík, Budilov, Budimír, Budislav, Budiš, Zbud;

c) jména, zdržující kmen *mír* v části první neb o sobě: Mír, Míra, Miřata, Mířek, Mířen, Mirohněv, Miroch, Miroslav, Miroš, Mirota;

d) jména, ježto mají kmen *mír* v části druhé: Bezmír, Branimír, Čestmír, Dalimír, Chotěmír, Jaromír, Kazimír, Lubomír, Malomír, Mojmír, Nedamír, Ostromír, Pakomír, Ratimír, Slavomír, Sudomír, Tuchomír, Vladimír, Zbramír a v. j.

I samo jméno Mírobud, přeložíme-li oba kmeny nazpět, zachovalo se ve jménu Budimír, ježto se připomíná v listě z r. 1241 [1]) a trvá posud v místních jménech: Budimir v Šáři na Slovensku a v Budiměřicích v Jičínsku v Čechách. Mírobud pak má se k Budimíru tak, jako Miroslav k Slavomíru, Bořislav k Slaviboru, Hostirad k Radhostu, Hostivar v Varhostu, Hostivid k Vidhostu a j.

Také ve jméně Milobud, z něhož pošlo místní jméno Milobuz [2]), jméno krále Mírobuda, s proměnou jediné hlásky *l* v *r*, na jevo se dává.

[1]) Erben Regesta Boh., I., 498. [2]) Tamtéž, str. 47, k r. 1052.

Toho, co tuto řečeno, tuším dosti bude, aby se vyrozumělo, že Marobud, jakž jej píší spisovatelé řečtí a římští, jest český Mírobud, kteréžto jméno v sobě zdržuje smysl zcela příhodný, znamenajíc muže, jenž mír budí *(qui pacem excitat)*, jako Míroslav znamená toho, kdo mír slaví.

Posavade pokládalo se jméno Marobud vesměs za německé [1]), a to proto, že Markomané, jimž Marobud vládl, jakožto větev velkého kmene svevského, vůbec jmíni jsou za Němce. Však Němcům nemalou obtíži činí, jak by si jméno Marobuduus ze svého jazyka vyložili. Adelung domýšlí se, že znamená panovníka bařinaté krajiny [2]); E. Graff rozumí v něm kořen mar na koně [3]); K. Roth [4]) a E. Förstemann [5]) mají za to, že jest ve svazku s pozdějším německým jménem Merbod, Meriboto, Meripoto, novoněmecky Meerbott. J. Grimm má též Marobuda za staroněmeckého Meripota aneb správněji Meripata (Meripato jako Heripato, Hiltipato), a domnívá se, že Marobud znamená muže na moři bojujícího [6]). Nám však nevidí se, že by souvěký Strabo, zvláště pak Velejus Paterculus, kterýž jméno Mírobudovo nepochybně v Římě byl slyšel, v psání jeho tak znamenitě se byli uchýlili, kladouce místo Meripoto „Marobuduus“, aniž se nám ku pravdě podobá, že by král v Moravě panující byl obdržel jméno od boje na moři.

[1]) Proti tomuto obecnému mínění pronesl se jediný Fr. J. Sláma ve svém výtečném Obraze minulosti města Prachatic (v Praze 1838, str. 22), pravě bez rozpaků, že „Marobud patrně jest jméno slovanské“, kteréžto slova jeho krom jiného mínění o pravěku českém, tamtéž projeveného, od historiků našich posud jsou pominuta. [2]) Viz Krok. II. 47. [3]) E. Graff Altdeutscher Sprachschatz, Berlin 1836. II. 844. [4]) K. Roth Kaiserchronik. Landshut 1843. S. 29. [5]) E. Förstemann Altdeutsches Namenbuch, Nordhausen 1856. S. 910. [6]) Th. Aufrecht u. A. Kuhn Zeitschrift für vergleichende Sprachwissenschaft, Berlin 1852. I. 436—438.

Rejstřík

jmen, v dějinách řeči československé památných.

a) Jmen místopisných.

Bahnice, řeka 30.
Bělá, řeka 30.
Borek 22.
Břetislav 52.
Březnice, řeka 30.
Brno 58.
Bystřice, řeka 30.
Čermna 48.
Děvín 18, 19, 31.
Dolná 31.
Drava, řeka 30.
Dúbrava, řeka 30.
Dunaj 30, 161.
Dyje, řeka 30, 167.
Enže, řeka 30.
Homole 31.
Hron, řeka 30.
Cheb 52.
Chlum, hora 22, 31.
Chlumec, hora 31.
Chom, hora 31.
Chuchle 31.
Javornice, hora 31.
Jelčice, řeka 30.
Jin, řeka 30.
Jizera, řeka 30.
Karnus 19.
Kněžíkov 48.
Kněžisko 48.
Křemže, řeka 30.
Krkonoše 31.
Labe 30, 168.
Labnice, řeka 30.
Lika, řeka 30.
Litava, řeka 30.
Lubica, řeka 30.
Lubno 31.
Luna, les 31, 191.
Mělník 58.
Mlýnce 31.
Mohan, řeka 30.
Mohuč 31.
Mohylna 31.
Mura, řeka 30.
Naba, řeka 30.
Nava, řeka 30.
Nitra 31.
Odra, řeka 30.
Olomouc 58.
Orlava, řeka 30.
Ostřihom 58.
Ostroh 22, 31.
Pasov 31.
Pleso, jezero 30.
Polany 21.
Polešov 31.
Praha 58.
Raba 31.
Raba, řeka 30.
Radnice, řeka 30.
Rakousy 58.
Řečice 31.
Sáva, řeka 30.
Sirnice 31.
Šarnice 31.
Štyr 31.
Štyr, řeka 30.
Tatry 58.

Todice 31.
Třebina, řeka 30.
Třebnice 31.
Třenčín 58.
Váh 58.
Vachová 31.
Veles 31.
Vitoraz 31.
Vídeň 31.
Visla, řeka 30.
Vratislav 25.
Vyšehrad 18.
Znojmo 58.

b) Jmen osobních.

Atala 19, 32.
Bafa 32.
Bech 33.
Bělice 26, 32.
Bělík 26, 32.
Boj 26, 32.
Bolemír 19, 32.
Bona 32.
Bonata 25, 32.
Bořivoj 18, 33.
Bos 48.
Citon 32.
Čech 17.
Debla 26.
Děva 26, 32.
Dobr 26.
Dobromysl 32.
Dubnis 32.
Holci 33.
Horazd 33.
Hostivít 18.
Chotěmír 33.
Chrudoš 34.
Jacimír či Jatomír 32.
Jacimíra či Jatomíra 32.
Iljata 32.
Kaleta 32.
Katuša 32.
Kocel 33.
Komata 32.
Kotula 32.
Křesomysl 18.
Krok 17.
Kroměžír 33.
Krtožír 32.
Lap 32.
Libuše 17.
Lumír 35.
Lucimír či Lutomír 32, 33.
Malej 26, 32.
Maleš 32.
Mírobud 16, 18, 28, 32, 190.
Mnata 17.
Močeta 32.
Mojmír 20, 32, 33.
Mojslav 33.
Neklan 18.
Nemeta 32.
Nezamysl 17.
Ninoša 32.
Pal 32.
Paměta 26, 32.
Pipa 19, 32.
Přebila 32.
Přemysl 17.
Přibina 20, 33.
Ratislav 20, 33.
Řešimír 32.
Sam 17, 32.
Semihněv 32.
Semižizn 33.
Skrben 33.
Slavitěch 33.
Slavomír 33.
Spomír 32.
Spytihněv 18, 33.
Spytimír 33.
Stolata 25, 32.
Svatopluk 20, 33.
Svatoslav 33.
Světovid 32.
Štáhlav 34.
Těchomíra 32.
Třes 32.
Unislav 17.
Van 18, 32.
Vava 21.

Velek 32.
Veleta 21.
Vep 32.
Vitislav 33.
Vitorad 33.
Vlasata 21.
Vojen 17.
Vratislav 33.
Zorana 32.
Žír 32.

c) Jmen národních.

Bobřané 32.
Bojmové 15, 31, 180.
Bojové 16, 23, 31.
Doksané či Došané 15, 32.
Duřinci 15, 32.
Havolané 15.
Hliňané 32.
Holasovici 32.
Chrvati 15, 18, 31, 177.
Krajnci 31.
Krkonoši 31.
Ličané 31.
Lučané 32.
Lužičané 15, 32.
Míšňané 32.
Mohylňané 15, 32.
Moravané 15, 16, 31, 170.
Nemeti 16.
Nuřané 32.
Oravané 31.
Pražané 35.
Rabané 31.
Raňané 32.
Rakousi 15, 31, 188.
Rujané 15, 32.
Salaši 31.
Slezané 32.
Sotáci 31.
Srbové 32.
Slověné 16.
Svevi (Slavi) 15.
Štyřané 31.
Třibuci 16.
Tuřané 31.
Vislané 32.
Vraňané 15.
Zalané 31.
Zemnené 31.

Rejstřík

spisovatelů českých i jiných, z nichž překládáno.

Alan z Ryselu 98.
Albert Veliký 116.
Augustin sv. 114.
Z Březové Vavřinec 107, 160.
Bzenecký Václav 82, 158.
Dalimil 75.
Z Dubé Ondřej 108, 160.
Z Hořovic Beneš 107, 160.
Z Hradenína Přibík 84, 106, 158.
Hugo 116.
Z Janova Matěj 158.
Jarloch 42, 157.
Jeronym sv. 114.
Karel IV., císař 106.
Klen Rozkochaný 82, 158.
Kosmas 42, 157.
Kunrat 89.
Mandevila Jan 107.
Martin Polák 160.
Milič Jan 114, 116, 158.
Z Pardubic Smil Flaška 90, 159.
Přibík Pulkava 84, 106, 158.
Prokop sv. 42, 53.
Z Richmburka Smil Flaška 90, 159.
Rozkochaný Klen 82, 158.
Ze Strážnice Martin 82, 158.

Ze Štítného Tůma 114, 159.
Ze Štrasburku Gottfrid 103.
Tkadleček Ludvík 104, 159.
Vacerad 88, 158.
Vincenc 42, 157.
Walter Kastilionský 96.
Zbyslav 87, 167.

Rejstřík

spisů a jiných písemných památek řeči československé.

Alexandreida 96, 132.
Anticlaudianus 98.
Bájka o lišce a čbánu 100, 136.
Beneš Hermanov 91.
Bible Leskovecká 113, 152.
Bible Mikulovská 113, 151.
Cesta po světě Jana Mandevily 107.
Cisiojanus Mnichovský 102, 128.
Cisiojanus Pražský 102.
Čestmír a Vlaslav 45.
Čtení zimního času 111, 139.
Desatero kázaní božích 101.
Desky manské Olomoucké 109.
Evangelia nedělní a svát. 111, 138.
Evangelium Remešské 58.
Evangelium sv. Jana 54, 124.
Evangelium sv. Matouše 112.
Glosy v Mater Verborum 82, 88, 128.
Glosy v Žaltáři Musejním 89.
Hodiny sv. Marie 117.
Hrob Boží 105.
Hvězda mořská 101.
Jahody, píseň 94.
Jelen, báseň 36.
Jaroslav, báseň 93, 130.
Ježíšovo mládí 101.
Jména bohů a bohyň pohanských 33.
Jména měsíců 33.
Jména místní v Bavořích 50.
Jména místní v Rakousích 47.
Jména osob, míst a národů ve spisech římských a řeckých 30.
Jména osob a míst v listech i letopisech latinských 56.
Kniha starého pána z Rosenberka 107, 147.
Knihy mravní Alberta Velikého 116.
Knihy o příští Mesiáše 118.
Knihy o sedmi vstupních Tůmy ze Štítného 116.
Knížky Hugovy o připravení srdce 116.
Knížky J. Miliče o zarmouceních církve svaté 116.
Knížky šestery o obecných věcech křesťanských 115, 141.
Katonovy mravné průpovědi 102.
Kronika Boleslavská či Dalimilova 83, 105, 135.
Kronika Česká Přibíka Pulkavy 106, 153.
Kronika Kosmova 57, 123.
Kronika obecná 107.
Kronika římská 107.
Kytice, píseň 94.
Legenda o 10,000 rytířích 101.
Legenda o 12 apoštolích 100, 131
Legenda o sv. Alexiovi 101, 131.
Legenda o sv. Anně 101.
Legenda o sv. Dorotě 101.
Legenda o sv. Prokopu 101.
Libušin Soud 34, 123.
List Jana z Wartenberka 76, 142.
List nadací kláštera sv. Jiří 89, 127.
List s nebe poslaný 117, 134.
List o založení kláštera Louckého 56, 126.

List o založení kostela Litoměřického 56, 126.
Ludiše a Lubor 92.
Majestát Karla IV. 108.
Martiniani neb Kronika římská 107.
Mastičkář 104.
Modlitby 117, 140.
Nápisy české na zvonech 76.
Nekrolog Opatovický 56, 125.
Nekrolog Podlažický 82, 87, 127.
Nová rada Smila z Pardubic 98.
Nový Zákon Mikulovský 112, 153.
O Jidáši, báseň 97, 133.
O koních elech nevěrných 100, 137.
O králi na lovu 97.
Oldřich a Boleslav 90.
O mravném obnovení člověka 98, 138.
O ohavnosti 159.
O pobití Tatarů, báseň 93, 130.
O seslání Ducha sv. 97.
Otče náš 36, 140.
Pasionál 115, 120.
Páteř, Zdrávas a Creda 117.
Píseň: Buoh všemohúcí 98.
Píseň: Hospodine pomiluj ny 54, 145.
Píseň k sv. Václavu 55, 139.
Píseň milostná krále Václava 92.
Píseň: Morena, Morena 97.
Píseň na Vyšehrad 91.
Píseň o mravích lidských 98.
Píseň: Stáše matka bolestivá 98.
Píseň: Už nesem smrť ze vsi 97.
Píseň: Vítaj milý Jesukriste 98.
Písně Rukopisu Kralodvorského 94.
Pláč sv. Marie 101.
Podkoní a žák 99.
Poručenství 12 patriarch 118.
Poznamenání statků kostela Olomouckého 55, 124.
Práva konšelská města Pražského 109.
Práva manská 109, 148.
Přídavek český k listu o založení kostela Litoměřického 87.
Přísloví česká Smila z Pardubic 96.
Prologové sv. Jeronyma 114.
Proroci, dle přeložení Olomouckého 111, 144.
Proroci, dle přeložení Praž. 111, 142.
První listy a zápisy české 76.
Půhony a nálezy 109.
Rada otce synovi Smila z Pardubic 99, 155.
Řád korunování krále Českého 108, 144.
Řád práva zemského 108.
Řeči besední Tůmy ze Štítného 116.
Řeči sváteční a nedělní Tůmy ze Štítného 114.
Řeč jinocha mladého 98.
Řeč kmetě starého 98.
Rozmluvy nábožné Tůmy ze Štítného 116.
Rukopis Hradecký 120, 137.
Rukopis Kralodvorský 95, 129.
Rukopis Star. města Pražského 121.
Růže, píseň 94.
Satyry o řemeslnících 100.
Skřivánek, píseň 94.
Slova česká v Bavořích zachovaná 49.
Slova česká ve spisech římských a řeckých 33.
Slova česká v listech a spisech XI. a XII. století 58.
Slova česká v Rakousích zachovaná 47.
Slova česká z latiny vzatá 51.
Slova česká z němčiny vzatá 52 a 80.
Slova právnická z XI. a XII. století 58.
Slova slovenská ve Švýcařích zachovaná 49.
Slovník Bohemarius 82, 89, 143.
Slovník Brněnský 90.
Slovník Klena Rozkochaného 82, 88.
Slovník Sequentionarius 89.
Slovník Václava Bzeneckého 82.
Snář 117.
Sněmy, zlomek básně 34.
Soliloquia sv. Augustina 114.

Soud Libušin 34, 123.
Spor duše s tělem 100.
Svár vody s vínem 99.
Tajená láska 97, 116.
Tandariáš a Floribela 103.
Tkadlečkovo Hořekování 104.
Tristram 103.
Výklad na zemské právo České 108, 149
Výklady na evangelia 114.
Vysazení vinic, vyd. Karlem IV. 109.
Vzdechnutí k otci, báseň 101.
Záboj a Slavoj 34, 129.
Zarmoucená, píseň 94.
Zbyhoň, báseň 36.
Zezhulice, píseň 94.
Zlomek homilie sv. Jana 59.
Zlomky hlaholské 37.
Zpověď veřejná 117, 143.
Zrcadlo hříšných sv. Augustina 114.
Žaltář kapituly Pražské 110.
Žaltář Klementinský 110, 134.
Žaltář Olešnický 110.
Žaltář Vitemberský 109, 135.
Život císaře Karla IV. 107, 156.
Život pána Ježíše Krista 114.
Životové otcův egyptských 115.
Životové sv. mučedlníkův 115.

Opravy a doplňky.

Strana 2.	řádek	7.	za: 6,273,800	čti:	6,306,800.
„ 2.	„	11.	„ 60,000 (50,000)	„	93,000 (83,000).
„ 2.	„	17.	„ 6,216,400	„	6,249,400.
„ 25.	„	5.	„ potkla	„	dotkla.
„ 30.	„	3.	„ A)	„	1).
„ 31.	„	3.	po slovích: ok. r. 423, vlož: Luna (Mondharz, r. 160); Javornice (Γαβρῆτα, Jauerling, r. 160);		
„ 31.	řádek	23.	za: Dolany čti: Dolná.		
„ 32.	„	10.	po slově: Vislané, vlož: Slezané (Sleenzane, ok. r. 890).		
„ 32.	„	24.	„ „ Bellicia „ Debla, Dobr (Doberus).		
„ 33.	„	5.	„ „ franckých „ Sam (Samo, r. 650).		
„ 33.	„	10.	„ „ r. 872 „ Semižizn (Semisisn, r. 879).		
„ 81.	„	11.	za: škodý čti: škodný.		
„ 84.	„	31.	po slovích: krále Českého, přidej: Také práva manská a práva města Pražského v tomto čase v jazyku českém jsou vydána.		
„ 87.	řádek	15.	za: 1836 čti: 1835.		
„ 96.	„	8.	„ 5 „ 6.		
„ 97.	„	15 a 28.	„ 6 a 7 „ 7 a 8.		
„ 98.	„	9.	„ 8 „ 9.		

ÚK PrF MU Brno
3 1 2 9 S 0 0 9 3 5